

MODELE ALE PERCEPȚIEI CALITĂȚII VIEȚII

Sergiu Bălțătescu

Introducere

Calitatea vieții umane este indisolubil legată de procesele subiective. De aici și necesitatea – subliniată de noi într-o lucrare anterioară¹ – elaborării unui model explicativ al variației percepțiilor stărilor de satisfacție și de fericire.

Ca parte a unui model mai larg de influență a normei de grup în domeniul percepției și exprimării stărilor de satisfacție individuală, am întreprins o serie de cercetări concrete urmărind să evidențieze percepția pe care o are individul asupra satisfacției față de viața a membrilor altor grupuri sociale – familie, grup de vecini, de rudenie, oameni din localitate și oameni din țară. Rezultatele obținute au condus la o constatare interesantă: această percepție individuală este tot mai negativă pe măsură ce sfera de referință este mai îndepărtată de subiect. Ipoteza a fost verificată în cursul unei anchete pe bază de chestionar, pe un eșantion reprezentativ de nivel județean, confirmându-se existența unei regularități în percepția stării de satisfacție a membrilor altor grupuri sociale, pe care am denumit-o „curba de comparație descendentă a stării de satisfacție”.

Ne propunem în articolul nostru o analiză a ipotezelor explicative ale acestui fenomen.

Modele ale fenomenului subiectiv al calității vieții

Cercetătorii din domeniul calității vieții recunosc importanța teoretică fundamentală a modelării procesului de evaluare a stării de satisfacție a individului (Zamfir și colab., 1984; Mărginean, 1991; Veenhoven, 1994).

Prin urmare, un accent deosebit în operaționalizarea conceptului *de calitate a vieții* se pune pe indicatorii de tip subiectiv. În elaborarea unor modele ale dinamicii componente subiective am pornit de la câteva repere: conceptul dual de „sine” din sociologia și psihologia socială de inspirație interacționistă (Doise, Willem și colab., 1996); conceptul mai general de „subiectivitate” din sociologia

¹ *Influența factorilor subiectivi asupra percepției calității vieții*, „Calitatea vieții”, IX, 1998, nr. 3-4.

constructivistă; și, în fine, conceptul de „dispoziție publică” din psihologia politică (Rahn, Wendy M. și colab., 1996). Toate aceste premise au fost discutate pe larg în lucrarea noastră anterioară menționată mai sus.

Aceste abordări, deși destul de diferite ca domeniu, converg în anumite privințe:

- aceste orientări metodologice nu mai concep existența unui sine unitar și coerent, ci a unui sine scindat în două instanțe: una individuală și cealaltă colectivă;
- sinele scindat este – prin componenta sa socială – influențat de procesele de grup, deși gradul de determinare variază după unii autori, de la determinare totală (marxismul structuralist, poststructuralismul) la interdependență (interacționism, orientările constructiviste din psihologia socială);

- pe de altă parte, studiile culturaliste și cele de psihologie socială au arătat că procesele legate de „subiectivitate” sunt inseparabile de influența comunicării interpersonale sau a celei de masă.

Consecințele asupra cercetării variației calității vieții sunt multiple:

- în primul rând, se creează posibilitatea de a explica de ce se constată modificări sensibile ale stărilor de satisfacție față de viață și de fericire datorate evenimentelor prin care trec diversele colectivități;

- în al doilea rând, se poate concepe o gestionare a acestor procese afective colective, atât la nivel macrosocial (Philip Braud (1996), de pildă, vorbește despre variațiile în optimismul colectiv pe care le creează alegerile într-un sistem democratic), cât și la nivelul microsociale (ca de pildă, starea de dezabuzare indusă, care este normă în anumite subculturi);

- aceste două constatări creează premisa studierii unui „normativități” în domeniul stărilor de satisfacție față de viață și de fericire. Stările de bucurie, de mulțumire, în varianta „tare” a acestei concepții – ar ține de un construct social: societatea îi oferă individului modul în care să-și perceapă și să-și manifeste stările de fericire sau de nefericire. Este ipoteza *determinismului cultural al fericirii*: dincolo de a fi un apanaj pur individual, stările de satisfacție și de fericire sunt produsul unei elaborări colective, în cadrul grupurilor sociale.

Calitatea vieții și compararea socială

Un număr de cercetări în domeniul calității vieții, incluse în lucrarea de sinteză *Correlates of happiness* (Veenhoven, 1994) au luat în considerare influența comparației sociale; descoperirile converg spre ideea unei corelații semnificative,

deși slabe, între percepția propriei satisfacții și percepția stărilor de satisfacție ale altora.

Inițiind o cercetare concretă, am fost interesați să aprofundăm această direcție, privind însă comparația socială ca model explicativ al variațiilor în percepția calității vieții. Ne-am întrebat cum anume influențează compararea socială percepția propriilor stări de satisfacție. Am introdus, astfel, șase indicatori cu rolul de a evidenția aceste percepții. Primul este indicatorul standard de satisfacție față de viață, al cărui scor este dat de răspunsul la întrebarea „Cât de mulțumit sunteți în general de viața dvs.?”. Ceilalți cinci au scoruri ca urmare a răspunsurilor la întrebările: „În general, cât de mulțumiți de viață credeți că sunt (membrii familiei/ vecinii/ rudele/ oamenii din localitatea dvs./ oamenii din țară)?” Răspunsurile au fost date pe o scală de la 1 (în foarte mică măsură) la 4 (în foarte mare măsură).

Acești indicatori au fost introduși într-o anchetă realizată în luna august 1999 de Catedra de Sociologie - Asistență Socială a Universității din Oradea, pe un eșantion compus din 885 de persoane din județul Bihor.

A rezultat următoarea distribuție a indicatorilor:

Tabelul nr. 1

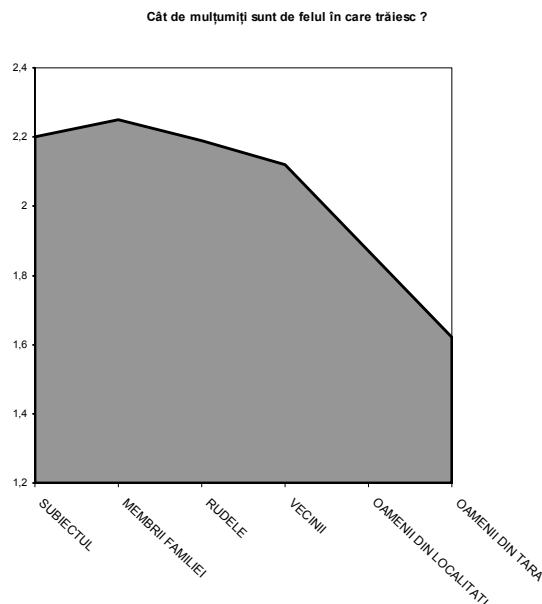
Percepția satisfacției față de viață a subiectului și a membrilor altor grupuri sociale

	Percepția propriei stări de satisfacție		Percepția satisfacției membrilor familiei		Percepția satisfacției rudelor		Percepția satisfacției vecinilor		Percepția satisfacției oamenilor din localitate		Percepția satisfacției oamenilor din țară	
	Val. Abs	Pro-cent	Val. Abs	Pro-cent	Val. Abs	Pro-cent	Val. Abs	Pro-cent	Val. Abs	Pro-cent	Val. Abs	Pro-cent
Foarte nemulțumiți	154	17,8	138	16,2	124	17,7	126	21,0	180	29,7	292	48,2
Nemulțumiți	404	46,6	397	46,5	336	47,9	292	48,6	334	55,1	266	44,0
Mulțumiți	277	32,1	280	32,8	221	31,5	165	27,4	83	13,7	40	6,6
Foarte mulțumiți	28	3,2	39	4,6	20	2,9	18	3,0	9	1,5	7	1,2
TOTAL*	863	100	854	100	701	100	601	100	606	100	605	100

*Notă: nu au fost incluse răspunsurile Nu știu/ Nu răspund.

După cum reiese din tabelul prezentat mai sus, indivizii manifestă în general o medie scăzută a scorurilor indicilor de satisfacție față de viață, percepția asupra satisfacției față de viață resimțite de oamenii din localitate, ca și de oamenii din România, în general, fiind însă semnificativ mai scăzută. Această regularitate poate fi sintetizată într-o analiză a mediilor scorurilor obținute la fiecare dintre cei șase indicatori, prezentată în graficul de pe pagina următoare.

După cum se observă din grafic, percepția satisfacției individuale și a satisfacției indivizilor din sferele apropiate (familie, rude, vecini) se situează la un nivel relativ omogen. Însă pe măsură ce ne depărtăm de individ, atingând sfere din ce în ce mai largi, percepția satisfacției celuiilalt scade. Este ca și cum, pentru individ, alteritatea concretă, vizibilă, este și cea mai fericită, în vreme ce alteritatea abstractă, mediatizată, se situează într-o zonă perceptivă „gri”. Am denumit această regularitate „curba comparării descendente a satisfacției vieții”.

Modele explicative ale comparării descendente a satisfacției vieții

În continuare, vom încerca să prezentăm câteva modele explicative ale acestui fenomen.

Primul model pe care l-am luat în considerare ia în calcul influența mass-media, pornind de la premisa următoare: cunoașterea individului referitoare la stările de satisfacție ale membrilor unor grupuri sociale mai largi este în primul rând mediată de mijloacele de comunicare în masă. Acestor medii, potrivit teoriei *agenda setting* a lui McCombs și D.Shaw, li se atribuie o funcție de ierarhizare, de alegere, de ordonare și prezentare a informației și, prin aceasta, de construire a unei imagini a actualității. „Rolul media este de a stabili pentru opinia publică și pentru dezbateră publică, subiectele și temele prioritare, și totodată o ordine ierarhică a acestora” (Drăgan I., 1996, p. 260).

Viața cotidiană a individului este relativ săracă în evenimente traumatizante sau catastrofale, cel puțin în decursul unei perioade scurte de timp. Același lucru se petrece și în legătură cu instanțele apropiate (familie, vecini, colegi/prieteni). În schimb, experiența cognitivă referitoare la membrii localității, și

mai ales ai țării în care trăiește este, mai degrabă, mediată, rolul cel mai important avându-l mijloacele de comunicare în masă.

Dar caracteristica definitorie a mediilor de informare contemporane este de a prezenta evenimente problematice, negative. Aglomerarea acestor tablouri într-un spațiu restrâns creează imaginea unei lumi catastrofice. Prin urmare, individului i se sugerează că „celălalt mediat” este obligatoriu mai nemulțumit.

Este însă la fel de adevărat că, mai ales în ultimii ani, mass-media zugrăvește un tablou tot mai sumbru al societății românești. Asistăm, pe alocuri, la o iremediabilă dezabuzare națională, demersurile presei fiind manifestări a ceea ce putem numi o „cultură a lamentației”.

Un al doilea grup de ipoteze la care putem face referință ține mai mult de factorii psihosociali. Această linie de argumentație ne-a fost sugerată de o analiză inclusă în lucrarea devenită clasică pentru cercetările de calitate a vieții din țara noastră: *Indicatori și surse de variație a calității vieții* (1984). Într-o analiză a distribuției – relativ asemănătoare – a indicatorilor sectoriali de satisfacție față de viață, Cătălin Zamfir emitea *ipoteza complexitate-calitate*: „Cu cât un domeniu al vieții va avea un grad de complexitate mai înalt, cu atât el va tinde să fie evaluat, din punct de vedere al calității sale pentru om, la un nivel mai scăzut” (Zamfir C. și colab., 1984, p. 103).

Pentru a justifica această ipoteză, autorul face trimitere la *teoria stimei de sine*: „Stima de sine, un adevărat regulator al raporturilor dintre societate și persoană (Allport), reprezintă un factor important al acestui proces. Va exista, deci, tendința de evaluare mai pozitivă a sferelor mai apropiate de propria viață... Intervine, deci, un mecanism psihologic de autoapărare care-l face pe individ să evalueze mai ridicat domeniile vieții cu care se identifică mai mult – propria persoană, familia sa – decât domeniile mai îndepărtate”. (idem, p. 105).

În psihologia socială, dezvoltările ulterioare ale teoriei stimei de sine s-au concretizat în *teoria comparării descendente* (Thomas A. Willis, 1981). Studiul inițial al lui Willis se referă la „tendința persoanelor a căror securitate și confort psihic le sunt amenințate de a se compara cu alte persoane aflate într-o situație și mai dificilă” (apud Chelcea, 1999, p. 182).

Procesul social de comparare a beneficiat de o atenție deosebită atât în sociopsihologie cât și în cercetările asupra calității vieții. În acest din urmă domeniu, unul dintre modelele cu influență ale procesului de evaluare caracteristic raportării la propria satisfacție față de viață este teoria discrepanțelor multiple (Michalos, 1985). În această versiune, are loc o comparare între percepțiile asupra

vieții individului și noțiunile despre „cum ar trebui să fie” (Veenhoven, 1997, p. 21). În psihologia socială, teoria comparării descendente face parte din corpul mai general al teoriilor comparării (Festinger, 1954), care-și propun un răspuns la întrebarea de ce indivizii își compară propriile opinii și capacități cu cele ale celorlalți. (*The Blackwell Enciclopaedia of Social Psychology*, 1995; vezi și Chelcea, 1999).

Premisa centrală a teoriei comparării descendente este că, atunci când stima de sine le este amenințată, indivizii caută comparații sociale descendente pentru a-și spori sentimentul de satisfacție (*self-enhancement*). Aceasta implică atât procese *pasive* (când individul găsește spontan termeni de comparație cu situația exterioară), cât și *active* (când individul acționează pentru a scădea statusul celui cu care se compară). Rafinări ulterioare sugerează existența unei selectivități în compararea socială: indivizii folosesc compararea socială atât descendent cât și ascendent, pentru a-și manipula afectul, direcția comparării având o mai mică importanță decât interpretarea acordată acesteia (Buuk, P. și colab., *The affective consequences of downward comparison: either directions has its ups and downs*, în *Journal of Personality and Social Psychology*, nr. 59 (1995), apud: *The Blackwell Enciclopaedia of Social Psychology*, 1995).

Teoria comparării descendente pare a furniza bazele pentru elaborarea unui model explicativ mai adecvat al regularității empirice constatate în studiul nostru. În acest caz, „comparația cu lumea”, deci cu grupurile sociale mai mari, oferă individului prilejul de a-și spori stima de sine și a-și potența percepția asupra propriei satisfacții față de viață.

Concluzie: construcția socială a sentimentului de fericire

Dincolo de preponderența unuia sau altuia dintre modelele explicative propuse (teoria comparării descendente și teoria influenței mass-media), s-ar cuveni să evidențiem implicațiile lor teoretice. În amândouă abordările, aprecierea individuală nu este determinată de procese psihologice, ci ține mai degrabă de o poziționare (activă, în primul caz, pasivă, în al doilea) într-un sistem care reflectă manifestările unei *normativități sociale* în domeniul percepției și exprimării sentimentelor de satisfacție și de fericire.

Starea de satisfacție a individului – dincolo de trăsăturile intime-organice, generate de evenimentele vieții – nu poate evolua în afara unei poziționări sociale.

În istoria sociologiei există, încă din perioada marilor clasici, numeroase

exemple de tratare a teoriei normative a sentimentelor. Durkheim, vorbește despre limitele între care poate evolua fericirea unei societăți. Weber, la rândul său, discută despre acțiunea rațională ca implicând o reprimare a sentimentelor, în cadrul birocrățiilor moderne (vezi Bădescu, 1994). Modelele mai recente, incluse în așa numitul curent al „sociologiei emoțiilor”, își propun tocmai să ofere o analiză a acestei „«verigi lipsă» între «preocupările personale» și «problemele publice» ținând de structura socială” (Bendelow, G., William, J. (eds.), 1998, xvii).

Una dintre ipotezele lansate a fost cea a constructivismului cultural al sentimentului de fericire. Plecând de la accepțiunea culturii ca sistem de semnificații, teoriile constructiviste consideră diferitele aspecte ale fenomenelor sociale (sinele, memoria, sentimentele) ca produse culturale (pentru o prezentare a teoriilor constructiviste ale memoriei și identității, vezi, de pildă, Chelcea, S., 1995 și 1996).

Explicațiile complexe, ținând de psihosociologie și de sociologia sentimentelor, ale „curbei descendente a satisfacției față de viață”, ne-au condus la evidențierea unor analogii cu aceste teorii. Dar orice pas spre verificarea ipotezei mai largi trebuie să înceapă prin elucidarea unor probleme care ni se par semnificative:

- care este specificitatea stărilor de satisfacție „autentic” individuale și a celor construite social, și unde se situează granița dintre acestea;
- care sunt elementele din care se construiesc stările de satisfacție și de fericire;
- care sunt legile, generale sau particulare, ale acestei „normativități” în domeniul recunoașterii și exprimării acestor sentimente?

BIBLIOGRAFIE

1. *** *The Blackwell Enciclopedia of Social Psychology*, Blackwell, 1995.
2. Bădescu, I., *Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme*, Galați, Porto-Franco, 1994.
3. Bălțătescu, S., *Influența factorilor subiectivi asupra calității vieții*, în „Calitatea vieții”, IX, 1998, nr.3-4.
4. Bendelow, G., William, J. (eds.), *Emotions in social Life: Critical themes and Contemporary Issues*, London, Routledge, 1998.
5. Braud, P., *Grădina deliciilor democrației. Pentru o lectură psihoafectivă a regimurilor pluraliste*, București, Editura Babel, 1996.
6. Chelcea, S., *Memoria socială - organizarea și reorganizarea ei*, în *Psihologie Socială. Aspecte contemporane*, A. Neculau (coord.), Iași, Polirom, 1996.
7. Chelcea, S., *Memorie și identitate - constructe sociale*, în *Memorie socială și identitate*

- națională, S. Chelcea (coord), I.N.I., București, 1998.
8. Chelcea, S., *Un secol de psihosociologie*, București, I.N.I., 1999.
 9. Chelcea, S., Mărginean, I., Cauc, I., *Cercetarea sociologică - modele și tehnici*, Deva, Editura Destin, 1998.
 10. Doise, Willem și colab., *Psihologie socială experimentală*, Iași, Polirom, 1996.
 11. Drăgan, I., *Paradigme ale comunicării în masă. Orizontul societății mediatice*, București, Casa de editură și presă „Șansa”, 1996.
 12. Mărginean, Ioan, *Percepția calității vieții - cadrul metodologic al cercetării*, în „Calitatea vieții”, II, 1991, nr. 3-4, p. 123-126.
 13. Rahn, Wendy M. și colab., *A Framework for the Study of Public Mood*, în *Political Psychology*, vol. 17, nr. 1/1996.
 14. Veenhoven, Ruut, *Conditions of Happiness*, Kluwer Academic, 1994.
 15. Veenhoven, Ruut, *Correlates of Happiness. 7838 findings from 603 studies in 69 nations*, Rotterdam, Erasmus University, 1993.
 16. Veenhoven, Ruut, *Advances in understanding Happiness*, *Revue Quebequoise de Psychologie*, XVIII, 1997, nr.1, pp. 25-79.
 17. Zamfir, Cătălin (coord.), *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei, 1984.
 18. Zamfir, Cătălin, *Determinanți ai calității vieții*, în „Calitatea vieții”, III, 1992, nr. 2-4, pp. 219-230.
 19. Zamfir, Elena, *Psihologie socială*, texte alese, Iași, Editura Ankarom, 1997.

MODELAREA CULTURALĂ A SPAȚIULUI URBAN

**MARCEL DORU
DUMITRU CHIRIAC**

La acest sfârșit de secol asistăm la un fenomen global, de intensificare fără precedent a procesului de urbanizare. Toate statisticile indică un transfer masiv al populației din mediul rural către oraș. În consecință, orașele sunt supuse unor presiuni foarte puternice, începând cu creșterea densității populației și terminând cu aglomerarea spațiului construit. În acest evantai, administratorii sunt confrunțați cu probleme de aprovizionare, de circulație rutieră și metropolitană, de asigurare a serviciilor sociale, de amenajare a spațiului urban și, nu în ultimul rând, de promovare și conservare a valorilor naționale și locale cu specificitatea lor în plan urbanistic.

Acest ultim aspect a făcut obiectul unei cercetări privind modelarea culturală a spațiului urban, cercetare întreprinsă la solicitarea Institutului URBAN PROIECT București, în anul 1997. Articolul de față prezintă principalele rezultatele ale acestei cercetări.

PREZENTAREA METODOLOGIEI ȘI A INSTRUMENTELOR DE CERCETARE

Analiza impactului cultural asupra spațiului urban este un demers deosebit de complex din mai multe puncte de vedere. În primul rând, datorită factorilor intermediari care se interpun între un anumit mediu cultural generator de modele și proiectele în diferite domenii, inclusiv urbanistice, pe de o parte, și dezvoltarea efectivă a orașelor pe de altă parte. Nu de puține ori, contextul cultural care a stat la baza unui proiect se regăsește cu greu în opera finită, pe parcurs intervenind factori economici, sociali sau de altă natură*.

În al doilea rând, cercetarea modelării culturale a spațiului urban prezintă o dificultate majoră datorită însuși conceptului de cultură, a cărei generalitate ne aruncă într-un vast domeniu unde cu greu se pot decela componentele cu influență reală asupra spațiului urban construit. Fără a ignora foarte mulți alți factori generați de un anumit tip de cultură, trebuie menționați în contextul de față tradiția, altfel spus, apelul la istoria unui popor, mentalitățile, gradul de instrucție și educație al membrilor societății, curentele cultural-artistice și științifice care au marcat

* În istoria omenirii au existat și perioade de grație în care proiectul inițial, încărcat de valorile cultural-artistice ale epocii, s-a transformat integral și nemediat în realitate. Atunci au apărut capodopere.

evoluția poporului respectiv, religia și, nu în ultimul rând, civilizația, în măsura în care este percepută ca fenomen complementar al culturii.

În condițiile menționate mai sus, apare problema modului în care poate fi abordată cercetarea modelării culturale a spațiului urban. Într-o primă fază a analizei s-a optat pentru culegerea unor informații și opinii provenite de la persoanele cele mai competente în domeniu, și anume arhitecți și urbanisti care, în mod direct sau indirect, au un rol în stabilirea profilului arhitectonic și urban al orașelor. Pentru realizarea acestui obiectiv a fost elaborat un chestionar cu răspunsuri libere. Având în vedere subiecții cărora se adresează, întrebările nu au fost încorsetate într-un set de răspunsuri prestabilite, ci au lăsat la libera alegere a persoanei intervievate să răspundă conform competenței, pregătirii și experienței sale. La ancheta cu specialiștii, desfășurată în municipiul București, s-au primit răspunsuri de la un număr de 11 arhitecți și urbanisti.

În faza a doua s-au organizat un sondaj de opinie în rândul locuitorilor a două orașe (câte o sută de locuitori din orașele Arad și Craiova). Chestionarul utilizat în efectuarea sondajului de opinie oferă o grilă de răspunsuri care încearcă să acopere toate posibilitățile conținute în fiecare întrebare, subiectul având doar rolul de a consemna răspunsul care i se pare cel mai potrivit cu opinia proprie.

În fiecare dintre cele două centre urbane au fost alese acele zone în care procesul de modelare apare mai evident, datorită sedimentării în timp mai îndelungat atât a modului de organizare a spațiului, cât și a stilurilor arhitectonice ale clădirilor. Odată stabilite străzile unde urma să se realizeze investigația; alegerea subiecților s-a făcut în mod aleatoriu, cu singura exigență de a acoperi o arie cât mai largă din zona (cartierul) aleasă inițial (tabelele nr. 1-5).

Așadar, metodologia stabilită pentru realizarea acestui studiu se subordonează celor două obiective, și anume: a) lămurirea unor concepte oarecum controversate (modelare culturală, spațiu urban), stabilirea modului în care este posibilă modelarea/remodelarea spațiului urban, precum și a actorilor sociali care sunt angrenați în acest proces; b) modul în care populația urbană receptează elementele cultural-artistice și istorice în mediul în care locuiește, precum și măsura în care locuitorii sunt nu numai spectatori, dar și actori ai complexului proces de modelare culturală.

Tabelul nr. 1

Structura eșantionului în funcție de vârstă

Vârsta	Număr	%
Până la 30 ani	23	11,5
31-60 ani	103	51,5
Peste 60 ani	74	37,0
TOTAL	200	100,0

Tabelul nr. 2

Structura eșantionului în funcție de sex

Sexul	Număr	%
Bărbat	95	47,5
Femeie	105	52,5
TOTAL	200	100,0

Tabelul nr. 3

Structura eșantionului în funcție de pregătirea școlară

Pregătirea școlară	Număr	%
Școală generală sau școală profesională	102	51,3
Liceu, școală postliceală	55	27,6
Pregătire universitară	42	21,1
TOTAL	200	100,0

SINTEZA OPINIILOR SPECIALIȘTILOR PRIVIND MODELAREA CULTURALĂ A SPAȚIULUI URBAN

Deși au fost solicitați mai mulți specialiști în domeniul urbanistic să răspundă la întrebările referitoare la modelarea culturală, au fost recuperate, așa cum s-a arătat, 11 chestionare completate. Numărul relativ mic de subiecți care au acceptat să colaboreze la cercetarea de față a fost compensat cu prisosință de amploarea și competența răspunsurilor primite. Astfel, trecerea în revistă a opiniilor exprimate de specialiști referitor la modul în care sunt concepute problemele culturale ale spațiului urban a evidențiat faptul că această primă etapă a cercetării a fost deosebit de utilă. Materialul informativ, extrem de bogat și variat, a fost structurat pe câteva domenii distincte.

A. O primă problemă supusă analizei a fost însuși conceptul de **modelare culturală**. Întrucât semnificațiile conceptului pot fi diferite, proiectanții cercetării au propus câteva trăsături definitorii, care să constituie baza de discuții și interpretări a ceea ce se poate înțelege prin modelare culturală a spațiului urban. Aceste trăsături sunt: o acțiune individuală sau de grup, cu acordul sau din inițiativa autorităților publice locale sau centrale; o acțiune de îmbunătățire a configurației spațiale sub aspect estetic și funcțional; o acțiune ce trebuie să țină seama de amprenta culturală existentă, precum și de aspirațiile și nevoile comunității locale; o acțiune ce se înscrie în cadrul politicii generale de planificare strategică a dezvoltării urbane.

Cele mai multe personalități din domeniu care au răspuns la chestionarele lansate au fost de acord, în mare măsură, cu definiția propusă, făcând însă o serie de observații care au avut darul să îmbogățească conceptul de modelare culturală.

În acest sens, problematica modelării culturale apare ca expresie a unei reacții normale și necesare la modul autoritarist și centralist de omogenizare urbană practicat până în 1990. De altfel, sinteza opiniilor specialiștilor reflectă efortul de a

evalua modelarea prin prisma noilor realități politice, sociale și economice din țara noastră.

Astfel, este remarcabil modul în care este tratată problema reabilitării vechilor cartiere, nu în sensul unei prezentări muzeistice, ci prin acțiuni generatoare de profit, ținând cont astfel de legile economice de piață. De asemenea, propunerile privind atragerea sectorului privat în acțiunile concrete de modelare a spațiului urban se înscriu în același spirit.

Un loc special îl ocupă modul în care este tratată comunitatea locală. Respectul pentru nevoile specifice ale locuitorilor unei zone, consultarea lor asupra oricărui proiect de refacere, reabilitare sau implementare care implică modificări în cartier sau zonă sunt constante ale tuturor răspunsurilor înregistrate.

B. Un alt concept supus dezbaterii specialiștilor a fost **spațiul urban**. Și în acest caz s-au constatat opinii dintre cele mai diferite, care au mers de la definiții foarte vagi, ce pot cuprinde aproape orice, până la delimitări stricte.

Cea mai vagă definiție a fost formulată în felul următor: spațiul urban este o zonă din oraș supusă unei intervenții de (re)modelare culturală, delimitată conform unui set de criterii specifice.

Alte definiții sunt extrem de cuprinzătoare și ele aparțin mai multor subiecți: spațiul urban reprezintă întregul spațiu, fizicalmente identificabil, din cadrul (aria, perimetrul) unei localități; spațiul urban: un spațiu cu calități urbane, respectiv o anumită densitate și un anumit mod de utilizare a terenului, intensitatea circulației auto și pietonale, regim de înălțime, materiale, component uman etc.

Introducerea comportamentului uman ca element definitoriu al spațiului urban reprezintă o extindere a conceptului, care ar necesita explicații suplimentare.

Unele definiții largesc și mai mult sfera noțiunii de spațiu urban, introducând și spațiul din interiorul unor clădiri.

C. Punerea în discuție a celor două concepte de bază (**modelarea culturală** și **spațiul urban**) au constituit clarificările necesare pentru abordarea problemei principale a cercetării, și anume, **posibilitatea modelării culturale a spațiului urban** în contextul socioeconomic și politic actual din țara noastră.

Conform unei opinii, orașul trebuie să rămână o expresie a diversității culturale, important fiind modul în care se combină elementele acestei diversități, autenticitatea lor și calitățile spațial volumetrice și funcționale.

Foarte mulți subiecți sunt destul de sceptici în ceea ce privește posibilitatea unor acțiuni de modelare culturală, datorită precarității resurselor economice și financiare.

Dificultatea modelării culturale a spațiului urban nu rezultă numai din cauze financiare, deși nici acestea nu pot fi neglijate:

- remodelarea spațiului urban este un proces continuu, ale cărui variații depind de necesitățile și posibilitățile actorilor (de natură spirituală și materială). Deși din punct de vedere politic este posibilă și chiar imperativă, și intră în responsabilitatea executivului și legislativului, asigurarea mijloacelor și instrumentelor de realizare depind de: resursele bugetare, constituirea

instrumentelor de intervenție legislative și instituționale, capacitatea de participare financiară a populației.

- modelarea culturală este posibilă în condițiile în care factorii socio-economici și politici conduc la creșterea puterii și responsabilității autorităților locale, la participarea comunității și la dezvoltarea sectorului privat.

- este posibilă în mică măsură, ținând cont de marea precaritate a resurselor și de condițiile de deteriorare profundă a valorilor construite. În plus, este nevoie de exemple, de modele pe care să se poată concentra atenția și finanțele.

D. Următoarea problemă dezbătută se referă la oportunitatea intervenției în noile cartiere construite și a modalităților efective prin care aceste cartiere pot să capete o amprentă culturală mai puternică.

În legătură cu oportunitatea intervenției în cartiere nou construite există o unanimitate a părerilor. Unii subiecți consideră chiar întrebarea retorică, deoarece nu încapă nici o îndoială asupra necesității îmbunătățirii și regândirii atât a spațiilor exterioare, cât și a celor interioare.

Cea mai mare parte a cartierelor realizate după 1960 trebuie să sufere intervenții substanțiale. Aceste intervenții ar trebui să exprime, într-un mod particular, o anumită „cultură urbană”, o cultură a utilizării spațiului urban, mai precis o umanizare a acestuia. Este vorba de amenajarea spațiilor pietonale, a spațiilor verzi, refacerea totală a fațadelor și regândirea interioarelor apartamentelor.

E. Recuperarea și punerea în valoare a cartierelor vechi.

Toate răspunsurile înregistrate vorbesc despre caracterul prioritar al intervenției în vechile cartiere. Iată motivele pentru care se reclamă intervenția în aceste cartiere: valoarea cultural-artistică și istorică, pe de o parte, și starea precară în care se află unele clădiri vechi, pe de altă parte.

Un punct de vedere interesant, care pornește de la noile realități economice din țara noastră, este formulat astfel:

- trebuie acționat în sensul abordării prin prisma orientării către mecanismele pieței, și anume: atragerea sectorului privat în operațiuni de renovare generatoare de profit, dar în conformitate cu reglementările specifice zonelor protejate. În nici un caz să nu se acționeze în sensul unei prezervări muzeistice.

F. Program de recuperare a valorilor arhitectural-urbanistice ale unor localități din țară.

În legătură cu orașele din țară care trebuie supuse unor programe de recuperare a valorilor cultural-artistice, părerile converg în mare măsură. Există două categorii de orașe unde trebuie să se intervină urgent: a) zonele care au păstrat o mare parte a patrimoniului (în special, orașele din Transilvania) și care acum sunt supuse unor mari presiuni; b) orașele în care au fost distruse atât o mare parte a patrimoniului, cât și amprente evoluției lor, și în care există riscul dispariției ultimelor mărturii ale culturii urbane anterioare.

G. O altă problemă abordată în chestionar se referă la actorii urbani care trebuie angrenați în acțiunea de modelare a spațiilor urbane.

În legătură cu acest subiect există un consens, toți subiecții referindu-se la acești actori urbani, diferența dintre ei fiind doar aceea că unii consemnează o listă mai mare, alții mai mică.

Referitor la **modalitățile de colaborare între diferiți actori urbani** există următoarele sugestii:

- toți actorii urbani care intervin în cadrul construit trebuie să treacă prin filtrul autorizațiilor de construire și deci se supun regulamentului urbanistic (P.U.G., P.U.Z.);

- constituirea unor comandamente care să reunească arhitecți, urbanști, sociologi, istorici și alți specialiști, cu reprezentanți ai puterii locale;

- colaborarea să se facă pe proiecte și nu neapărat în cadrul formelor instituționalizate.

H. Sunt cunoscute rezultatele nesatisfăcătoare ale politicii de modelare culturală a zonelor urbane practicate înainte de 1989. Se ridică deci problema **modului în care trebuie acționat pentru ca vechile greșeli să nu se mai repete.**

Răspunsurile la această întrebare se înscriu într-un evantai larg, de la considerații generale de genul „mai multă grijă pentru...”, până la propuneri foarte concrete care vizează comunitățile locale sau profesionalismul urbanștilor.

Educarea publicului, dar și a reprezentanților comunităților locale ocupă un loc important, conform specialiștilor care au fost consultați. De asemenea, este abordată problema profesioniștilor, atât sub aspectul pregătirii lor, cât și al recunoașterii statutului lor în relația cu autoritățile.

I. Ultima problemă abordată în chestionarul rezervat specialiștilor se referă la **principalele trăsături ale unei politici de modelare culturală.**

Unii specialiști concep politica de modelare în cadrul unor acțiuni de mare anvergură și a unor planuri directe. Alți respondenți resping ideea unor abordări globale, a unor strategii cu caracter normativ, acceptând numai politici locale, cu probleme specifice unei zone date:

- politici de modelare culturală care să răspundă necesităților comunităților locale și să asigure o îmbunătățire a ambientului local (în sensul de a continua o tradiție și de a-i oferi noi valențe);

- acceptarea ideii că un oraș este alcătuit din zone diferite unele de altele, cu un caracter urbanistic bine definit, rezultate dintr-o evoluție diferită în timp.

MODALITĂȚI DE RECEPTARE DE CĂTRE POPULAȚIE A MODELĂRII CULTURALE A SPAȚIULUI URBAN

Datele obținute din ancheta efectuată în cele două orașe – Arad și Craiova – au fost sistematizate în așa fel încât să urmeze o anumită logică, începând cu locuința și terminând cu aspectele mai generale ale problematicii valorilor culturale ale spațiului urban.

1. Locuința

Prima problemă supusă analizei se referă la gradul în care persoanele investigate sunt mulțumite de **confortul locuinței**. S-a presupus că locuința, fiind cel mai direct și constant element urban în contact cu individul, exercită o influență importantă asupra judecăților de valoare formulate asupra multora dintre celelalte aspecte privind spațiul urban.

La nivelul întregului eșantion s-au obținut următoarele rezultate:

Tabelul nr. 4

Gradul de mulțumire față de confortul locuinței

	Număr	%
Mulțumit	114	57,0
Nemulțumit	83	41,5
Nu pot aprecia	3	1,5
TOTAL	200	100,0

Deși mai mult de jumătate din eșantion este mulțumită de confortul locuinței, totuși numărul persoanelor nemulțumite este destul de mare.

Acestei ultime categorii de subiecți li s-a adresat o întrebare suplimentară referitoare la **cauzele care provoacă nemulțumirea față de confortul locuinței**.

Principalele cauze sunt: clădirea este prea veche (53,5%)*; casa are igrasie (52,3%); instalațiile sanitare sunt vechi și defecte (45,3%); lipsesc unele dependențe strict necesare (10,5%); locuința este neîncăpătoare (9,3%); alte motive (17,5%).

Se observă cu ușurință că o mare parte dintre nemulțumiri provin din cauza vechimii locuinței și implicit al gradului de uzură avansat al instalațiilor sanitare. Dacă, în general, a locui într-un cartier vechi prezintă multe avantaje, aici se remarcă și reversul medaliei: multe din vechile locuințe nu au făcut față trecerii timpului. Instalațiile vechi și igrasia, alături de aprecierea generală a vechimii casei, reprezintă primele trei motive ale nemulțumirilor legate de confortul locuinței.

Au mai fost consemnate și alte motive ale nemulțumirilor legate de locuință: insecuritate, ca urmare a cutremurelor; nu există încălzire centrală; sunt gândaci și șobolani; acoperișul este necorespunzător, plouă prin acoperiș; reparațiile nu se fac la timp și sunt de proastă calitate; prea multe familii într-un spațiu locativ insuficient.

Concluzia care se desprinde din această scurtă analiză este aceea că o proastă întreținere a instalațiilor sanitare este cauza reală a nemulțumirii față de o locuință veche sau, cu alte cuvinte, adevărata vârstă a unei case este vârsta instalațiilor sanitare.

* Fiecare subiect a avut posibilitatea de a consemna mai multe cauze ale nemulțumirii. De aceea, suma procentelor depășește 100. Ori de câte ori datele ce vor fi prezentate vor avea această caracteristică, ea se va datora faptului că numărul total de răspunsuri depășește numărul total de persoane care au răspuns.

O altă problemă importantă legată de locuință, și care are implicații pe mai multe planuri ale cercetării de față, este **statutul de chiriaș sau proprietar** al persoanei investigate. La nivelul întregului eșantion, rezultatele înregistrate pe teren au relevat următoarea situație:

Tabelul nr. 5

Poziția față de locuință

	Număr	%
Proprietar	110	55,0%
Chiriaș	90	45,0
TOTAL	200	100,0

Există însă o deosebire notabilă între cele două categorii: în timp ce la proprietari raportul membrilor familiei pe numărul camerelor din locuință este în medie de 1 om/cameră, la chiriași acest raport este de 2 oameni/cameră.

Este remarcabil faptul că din 90 de chiriași, 64 (71,2%) sunt absolut hotărâți să cumpere casa (apartamentul) în care locuiesc, iar alții 14,4% au în vedere această posibilitate.

Vechimea imobilelor, dar mai ales starea tehnică a apartamentelor, pune în discuție și un alt aspect, ridicat de necesitatea unor cheltuieli pentru ameliorarea spațiului locuibil. La întrebarea referitoare la **intenția de a face investiții** în această direcție, s-au obținut următoarele răspunsuri:

Tabelul nr. 6

Intenția de a face unele investiții în locuință

	Număr	%
Da	112	56,0
Nu	73	36,5
Nehotărât	15	7,5
TOTAL	200	100,0

Ameliorarea locuințelor diferă însă într-o proporție importantă între cele două orașe supuse investigației.

Tabelul nr. 7

Intenția de a face unele investiții în locuință, în funcție de oraș

Oraș	Da		Nu		Nehotărât		TOTAL
	Număr	%	Număr	%	Număr	%	
Arad	68	68,0	26	26,0	6	6,0	100
Craiova	44	44,0	47	47,0	9	9,0	100
TOTAL	112	56,0	73	36,5	15	7,5	200

Distribuția răspunsurilor relevă o semnificație limpede: arădenii sunt mult mai hotărâți să facă investiții în vederea ameliorării locuinței (68,0%), decât craiovenii (numai 44,0%).

Intenția de a face unele investiții în locuință diferă semnificativ după statutul ocupațional al persoanelor chestionate.

Cei care intenționează să facă investiții sunt, în primul rând, persoanele care au fost grupate în categoria „clasa mijlocie” (patroni, ocupații intelectuale, funcționari), care reprezintă 83,7% din totalul subiecților din această categorie. În consecință, numai 12,2% dintre aceștia nu au nici o intenție de a investi în locuință. Tot peste procentul existent la nivelul întregului eșantion (56,0%) al persoanelor care vor să-și îmbunătățească confortul locuinței, se află și muncitorii (72,0%) și inactivii fără pensionari (58,3%). Categoria cel mai puțin dispusă să cheltuiască pe casă o reprezintă pensionarii, dintre care peste jumătate (52,8%) răspund negativ la această întrebare.

Este însă important de analizat și în ce direcție se îndreaptă resursele financiare destinate confortului locuinței: pentru reparații generale (inclusiv consolidări) 39,1%; pentru zugrăvit 26,3%; pentru unele modificări 24,6% pentru extinderea locuinței 7,3%; alte obiective 8,4%.

2. Cartierul

După analiza aspectelor privitoare la locuință, următorul obiectiv al cercetării îl reprezintă cartierul. Acesta este tratat nu neapărat ca o zonă bine delimitată în conglomeratul urban – demers care într-o anumită structură a unor orașe nici nu este posibil – ci mai degrabă ca un ambient urban al locuinței și al zonei în care se petrec evenimentele curente ale vieții cotidiene: cumpărăturile zilnice, scurtele plimbări, locurile de joacă ale copiilor etc.

Dacă locuința este spațiul intim, locul privat al familiei, cartierul reprezintă o zonă a socializării, a stabilirii de relații interumane atât ale copiilor, cât și ale adulților.

Este oare cetățeanul **mulțumit de zona în care locuiește**, având în vedere că el se află într-o parte a orașului total diferită de cartierele de blocuri? Aceasta este prima întrebare care s-a pus persoanelor investigate.

Tabelul nr. 8

Gradul de mulțumire față de cartier

	Număr	%
Mulțumit	173	86,5
Nemuțumit	27	13,5
Total	200	100,0

Dacă locuința satisfacea 57,0% dintre subiecți, gradul de mulțumire față de cartier este mult mai mare, ajungând la 86,5%, deci marea majoritate a întregului eșantion. Este relevant faptul că raportul dintre mulțumiți și nemulțumiți rămâne relativ același luând separat Aradul și Craiova și, în plus, nici variabilele individuale (vârstă, sex etc.) nu schimbă semnificativ acest raport.

Implicit, prin răspunsurile înregistrate, se dovedește fără nici un dubiu că zonele vechi ale orașului, chiar în condițiile în care locuințele au nevoie de reparații și înlocuiri de instalații, sunt mult mai mult apreciate decât cartierele de blocuri.

Cu toată ponderea ridicată a celor care sunt mulțumiți de cartierul în care locuiesc, unele persoane doresc totuși **să se mute în alt cartier**, așa cum se constată din tabelul de mai jos.

Tabelul nr. 9

Intenția de mutare în alt cartier

	Număr	%
În nici un caz	158	79,0
Posibil în viitor	16	8,0
Categoric, da	20	10,0
Nu știu încă	6	3,0
Total	200	100,0

Ponderea celor mulțumiți de cartier (din tabelul nr. 12) scade cu câteva procente și nu se mai regăsește în totalitate în rândul celor care nu vor să se mute în nici un caz în altă parte a orașului. Această afirmație este evident valabilă în ipoteza că cei mulțumiți de zona în care locuiesc, nu doresc să se mute în altă parte. Afirmația este susținută și de apropierea dintre procentul nemulțumiților (13,5%) și a celor care declară că se vor muta categoric în altă parte sau sunt încă indeciși (13,0%).

Este semnificativ pentru aprecierea cartierului faptul că numai doi subiecți dintre cei care doresc să se mute în altă zonă a orașului consemnează motivul că nu le place cartierul. Cele mai multe motive sunt legate de nemulțumiri referitoare la vecinătatea unor familii necivilizate sau la locuința necorespunzătoare.

Simpla exprimare a satisfacției față de cartierul în care se află persoanele investigate menține problematica studiului într-un grad de generalitate prea mare. Este deci necesară o abordare mai concretă, care să sublinieze motivele reale ale acestei satisfacții. Totodată, printr-o analiză mai detaliată a preferințelor pentru un astfel de cartier și nu altul, se ajunge la aspectele culturale care fac obiectul propriu-zis al studiului de față.

În consecință, s-a pus subiecților următoarea întrebare: **Există locuri sau străzi din cartierul dumneavoastră prin care vă face plăcere să treceți, chiar fără o treabă anume?**

Practic, eșantionul se împarte în două părți egale, numai jumătate consideră că există locuri din cartier prin care îți face plăcere să treci, cealaltă parte neagă existența unor astfel de locuri.

Situația se schimbă într-un mod semnificativ în momentul în care aceste răspunsuri sunt luate în considerație în funcție de oraș.

Se constată o mare diferență între Arad și Craiova în ceea ce privește existența locurilor plăcute din cartier. La Arad, 61,0% dintre subiecți sunt de acord că există locuri prin care le face plăcere să treacă, dar numai 39,0% dintre craioveni sunt de acord cu această afirmație.

Riguros vorbind, există două posibilități: Craiova nu are locuri în cartier care să satisfacă pe locuitorii din zonă, pe când Aradul beneficiază de un grad de amenitate mai mare. Sau, a doua posibilitate, arădenii sunt mai receptivi la frumos decât craiovenii. Astfel, se ridică problema diferenței cultural-istorice a zonelor geografice în care sunt situate cele două orașe. Peisajul urban la Arad este diferit de cel de la Craiova, dezvoltarea celor două orașe s-a făcut în condiții economice, sociale și politice diferite și, nu în ultimul rând, populațiile din cele două zone ale țării au mentalități diferite și concepții diferite.

Alte două variabile independente, și anume vârsta și sexul, distribuie răspunsurile semnificativ din punct de vedere statistic.

Persoanele tinere (până la 30 ani) se detașează semnificativ de celelalte categorii de vârstă, considerând într-o proporție mult mai mare (69,6%) că în cartierul lor există locuri și străzi în care se duc cu plăcere. De asemenea, bărbații sunt cei care apreciază mai mult astfel de locuri decât femeile (57,9%, și respectiv, 41,9%).

O analiză suplimentară a celor 99 de persoane care menționează prezența locurilor atrăgătoare din cartier, oferă câteva elemente în plus pentru înțelegerea problematicii culturale a zonelor urbane. Mai precis, subiecților li s-a oferit posibilitatea să menționeze **ce anume îi atrage** către aceste locuri. S-au înregistrat următoarele răspunsuri: liniștea și spațiile verzi (77,8%); ambianța arhitectonică a zonei (38,4%); alte motive (13,1%).

Liniștea și existența spațiilor verzi reprezintă principalul atribut al locurilor din cartier căutate de locuitorii celor două orașe. Acestea sunt și două din trăsăturile caracteristice ale zonelor urbane vechi, în contrast cu peisajul de beton al cartierelor de blocuri și cu arterele principale pe care circulă camioane și tramvaie.

Al doilea motiv ca importanță, adică „ambianța arhitectonică a zonei” pune în mod nemijlocit problema amprentei culturale a spațiului urban și a modului în care aceasta este receptată de către populație. Este remarcabil faptul că ambianța arhitectonică a zonei devansează cu mult alte motive, ca de exemplu amenajări specifice zonelor pietonale (bănci, fântâni etc.), vitrinele și magazinele, animația străzii etc., motive care nici nu au mai fost consemnate din cauza numărului redus de subiecți care le-au menționat.

Așadar, factorul cultural, așa cum se află el integrat în spațiul urban, nu este neglijat în preocupările cotidiene ale locuitorilor celor două orașe, deși se reflectă în mod deosebit, cu ponderi diferite de la o localitate la alta.

Principalele două motive ale atracției către anumite locuri sau străzi din cartier se distribuie diferit în cele două orașe.

Diferența cultural-istorică dintre cele două orașe, deja menționată de mai multe ori, se face simțită și în situația de față: dacă aproape jumătate dintre arădeni (49,2%) apreciază ambianța arhitectonică a zonei, craiovenii sunt mai puțin sensibili la acest aspect (doar 21,1%).

Pe aceeași linie a modului de receptare a valorilor culturale specifice zonei urbane în care locuiesc persoanele cuprinse în eșantion, se înscrie și **percepția diferenței dintre cartierul de reședință și celelalte zone ale orașului**.

Trei sferturi dintre persoanele investigate conștientizează caracterul mai deosebit al zonei în care locuiesc, comparativ cu alte cartiere ale orașului.

În opinia subiecților, **aspectele specifice ale cartierului**, sunt următoarele: clădiri cu valoare istorică: 30,9%; case mai frumoase decât în alte cartiere: 24,2%; clădiri cu o arhitectură deosebită: 20,1%; este liniște: 16,8%; este multă verdețură: 8,1%.

Dintre alte aspecte menționate, sunt de reținut următoarele: este zonă centrală; case vechi, cu camere mari, spațioase (Craiova); case vechi, cu igrasie datorită Mureșului (Arad); cartier în care nu au pătruns țigani (Craiova); prea mulți țigani în vecinătate (Arad).

Nu este deloc surprinzător că primele trei aspecte menționate fac trimitere în mod nemijlocit la valori istorice, estetice și arhitecturale. Acestea, însumate, reprezintă 75,2% din totalul răspunsurilor subiecților care au declarat că, într-adevăr, cartierul lor se deosebește de alte cartiere ale orașului și vor fi numite, cu un termen generic, „componenta culturală” a criteriului de apreciere a cartierului.

Pe măsură ce factorii culturali trec în prim-planul analizei, diferența dintre rezultatele înregistrate la Arad și la Craiova devine și mai mare. Astfel, ponderea „componentei culturale” a criteriului de evaluare a cartierului diferă fundamental de la un oraș la altul: Arad: 103,2%^{*}; Craiova: 29,8%.

Răspunsurile locuitorilor Craiovei se risipesc în alte criterii de evaluare a cartierului lor, ca de exemplu, mai multă liniște, mai multă verdețură, lipsește monotonia specifică altor cartiere etc. În schimb, la Arad, persoanele investigate și-au concentrat răspunsurile pe cele trei aspecte care intră în componenta culturală a aprecierii cartierului.

Este de la sine înțeles că și realitățile urbane din cele două orașe influențează într-o măsură importantă răspunsurile înregistrate. Dacă subiecții care au făcut parte din eșantionul de la Arad declară, într-o pondere mai ridicată decât craiovenii, că, de exemplu, zona în care locuiesc are clădiri cu valoare istorică, poate însemna că într-adevăr Aradul are mai multe clădiri cu valoare istorică decât Craiova, sau că aceste clădiri sunt mai prezente în conștiința arădenilor. În orice

^{*} Așa cum s-a mai menționat, procentele care depășesc 100 se datorează faptului că un subiect poate da mai multe răspunsuri la o singură întrebare, ceea ce face posibil ca numărul de răspunsuri să depășească numărul de persoane cuprinse în eșantion.

caz, nu se poate spune de Cetatea Băniei că nu este încărcată de istorie, dar reflectarea acestei realități în conștiința locuitorilor este foarte slabă.

3. Tradiție și modernism

În acest capitol se încearcă depășirea simplei constatări a deosebirilor dintre cele două tipuri de zone urbane – cartier vechi-cartier nou –, investigând posibilitățile actuale de a continua anumite tradiții, de a face să renască anumite valori care au stat la baza unui mod de a se concepe urbanismul și proiectele arhitectonice. Evident că aceste analize se fac numai din perspectiva opiniilor exprimate de cei chestionați.

Mai întâi, s-a cerut subiecților să facă o **apreciere din punct de vedere estetic a cartierelor noi**.

Tabelul nr. 10

Aprecierea estetică a clădirilor moderne

	Număr	%
Apreciere pozitivă	97	48,5
Apreciere negativă	65	32,5
Nu pot aprecia	38	19,0
Total	200	100,0

Pe ansamblul eșantionului se constată că aproape jumătate dintre subiecți consideră că actuala linie a clădirilor moderne este o tendință pozitivă din punct de vedere estetic. Cu alte cuvinte, în relația dintre construcțiile vechi, cu arhitectura lor proprie și blocurile de locuit sau spațiile comerciale construite în ultimii 30 de ani, preferințele estetice majoritare se îndreaptă către acestea din urmă. Numai 32,5% sunt de o părere contrară.

Datele înregistrate devin mult mai comprehensibile dacă sunt analizate din perspectiva celor două orașe în care s-a făcut cercetarea. Se confirmă încă odată percepția culturală diferită a celor două eșantioane referitoare la problematica abordată în prezenta cercetare. Dacă opiniile deosebite în multe cazuri se puteau explica prin existența unor realități urbane diferite între Arad și Craiova, de data aceasta, opiniile exprimate reprezintă exclusiv un mod de gândire, o expresie a unor opțiuni estetice. Cartierele noi din Arad sau din Craiova nu diferă în mod esențial. Ele sunt oarecum identice în toate orașele din țară, iar aprecierea lor diferită ține strict de modul în care sunt privite de oameni.

Aprecierea pozitivă a blocurilor moderne aparține în mod majoritar craiovenilor (75,0%), pe când arădenii au această opțiune estetică într-o proporție mult mai redusă (22,0%). Un singur subiect din Craiova are o părere nefavorabilă la adresa cartierelor noi, în timp ce la Arad 64,0% dintre persoanele înregistrate au această părere.

Dar, a construi în prezent, nu înseamnă în mod obligatoriu a construi în maniera actualelor cartiere. Sau, altfel spus, **ar fi posibilă construirea unor zone urbane care să fie asemănătoare cu vechile cartiere?** La această întrebare, adresată subiecților anchetei, s-au obținut următoarele răspunsuri:

Tabelul nr. 11

Posibilitatea construirii unor zone urbane asemănătoare cu vechile cartiere

	Număr	%
Nu este posibil	67	33,5
Poate ar fi posibil	45	22,5
Da, este posibil	63	31,5
Nu știu	25	12,5
Total	200	100,0

Cele mai multe răspunsuri, dar care nici ele nu depășesc o treime din totalul eșantionului, subliniază imposibilitatea de a mai construi în felul în care s-au ridicat pe vremuri vechile cartiere. O altă parte a eșantionului susține părerea contrară, că acest lucru este posibil (31,5%).

Rezidenții din vechile zone ale Aradului sunt mult mai sceptici în privința posibilităților de a construi în stilul vechilor cartiere (51,0%), decât cei din Craiova (numai 16,0%).

Analiza comparativă a celor două orașe pune în evidență o anumită realitate care altfel rămâne ascunsă în datele înregistrate la nivelul întregului eșantion. Astfel, punând alături rezultatele din tabelele nr. 20 și 22, care se referă la întregul eșantion este practic imposibil de a trage o concluzie privind relația dintre modul de apreciere a clădirilor moderne și posibilitatea de a construi în prezent conform stilului vechilor cartiere. Dar orașul se dovedește un bun revelator al unei stări de fapt care altfel nu se dezvăluie. O puternică apreciere negativă a noilor cartiere, care se poate traduce implicit printr-o apreciere pozitivă a vechilor zone urbane (vezi cazul Aradului) se corelează semnificativ cu opinia potrivit căreia în epoca actuală nu mai este posibilă realizarea unui astfel de ansamblu urban. Deci, în alternativa tradițional-modern, cu cât ești mai atașat de valorile trecutului cu atât ești mai puțin convins că aceste valori mai pot fi actualizate în noi construcții. Craiovenii, dimpotrivă, fiind orientați din punct de vedere estetic într-o proporție importantă (75,0%) către liniile moderne ale clădirilor recente, acceptă cu mai multă ușurință decât arădenii (42,0%, față de 21,0%) posibilitatea revenirii unei linii tradiționale în construcțiile viitoare.

Care sunt însă motivele invocate de cei care nu cred că s-ar mai putea construi în epoca actuală cartiere ca acelea din perioada antebelică: acum contează numai folosirea la maximum a spațiului (25,4%); nu mai are cine (23,9%).

În afară de aceste două motive principale, care împreună însumează jumătate din răspunsurile înregistrate, au mai fost menționate următoarele: nu sunt bani pentru astfel de construcții; lipsă de interes pentru valorile trecutului; nu mai au actualitate istorică; formele actuale de manifestare a economiei de piață nu sunt propice construcțiilor de genul acesta; nu se mai poate reveni asupra trecutului.

4. Factori de intervenție

În capitolele precedente, analiza a fost centrată pe două elemente principale: case (locuința) și cartierul. Se știe că datorită scopului principal urmărit în acest studiu, subiecții investigați sunt locuitori ai unor cartiere vechi, cu alte

cuvinte, au fost excluse din cercetare zonele construite în perioada postbelică. Cartierele de blocuri au fost prezente totuși în problematica studiată, atunci când a fost necesară o comparație între vechi și nou, între tradițional și modern.

Capitolul de față face încă un pas înainte, punând problema agenților care pot și trebuie să intervină în modelarea viitorului peisaj urban. Iar în acest context, un loc important îl ocupă problema participării, a posibilităților și dorinței subiecților chestionați de a se implica în mod direct în modelarea (remodelarea) zonei în care locuiesc. Problema este cât se poate de actuală întrucât tratează o anumită concepție privind poziția (rolul) individului în cadrul deciziilor care se iau referitoare la întreaga comunitate.

Cea mai mare parte a eșantionului cercetat este formată din persoane care au văzut cum se ridică sub ochii lor cartierele noi din perioada comunistă, fără să fie întrebați sau consultați, nici un factor de decizie nefiind interesat de gusturile sau preferințele lor. Așadar, problema (re)modelării culturale a spațiului urban este strâns legată de problema remodelării mentalităților, a transformării individului dintr-un factor pasiv într-un subiect activ, dispus și capabil să participe la viața obștei. Într-un fel, cercetarea modului în care individul înțelege să participe la deciziile luate, se înscrie într-un context mai larg de testare a democrației, a gradului de asimilare a valorilor democratice, a conștientizării dreptului persoanei de a-și spune părerea despre aspecte care îl privesc personal, refuzând hotărârile luate peste capul lui.

Înainte însă de a analiza opiniile referitoare la gradul și modalitățile de participare a individului la punerea în valoare a cartierului de rezidență, se supune atenției problema **factorilor de decizie** privind tipul clădirilor ce ar urma să se construiască în cartier.

Tabelul nr. 12

Factori de decizie referitori la construcții

	Număr	%
Numai arhitecți	49	24,5
Arhitecți + primăria	34	17,0
Arhitecți+primăria+reprezentanți ai locuitorilor	102	51,0
Nu știu	15	7,5
Total	200	100,0

51,0% dintre subiecți optează pentru prezența reprezentanților lor în rândul celor care decid viitorul urbanistic al orașului. Aproximativ un sfert din eșantion acordă girul exclusiv arhitecților, considerați singurii competenți în rezolvarea profilului și stilului viitoarelor construcții. Faptul că jumătate din totalul persoanelor chestionate nu neglijează importanța și rolul reprezentanților locuitorilor reprezintă un indicator semnificativ al modului în care în mentalitatea colectivă a apărut o deschidere către democratizarea deciziilor.

Acest indicator al factorilor cei mai importanți în luarea deciziilor de modelare a cartierelor are ponderi diferite la nivelul Aradului și Craiovei.

Importanța acordată reprezentanților populației este mult mai mare la Arad (76,0%) decât la Craiova (26,0%), diferență care nu poate să nu fie pusă în legătură

cu celelalte rezultate care, de asemenea, făceau distincții clare între cele două orașe. Dacă factorii culturali aveau o pondere mai importantă în conturarea opiniilor locuitorilor din Arad, comparativ cu cele ale craiovenilor, se constată că și „componenta democratică” urmează același curs ca și „componenta culturală”. Este dificil și riscant de a face o legătură între anumite valori culturale și o opțiune democratică în luarea deciziilor comunitare – deși rezultatele ar îndreptăți un astfel de demers – așa încât se prezintă numai datele ca atare fără pretenția de a trage o anumită concluzie.

Dintre variabilele individuale, singura care este sensibilă la acest indicator, care sintetic a fost numit „componenta democratică” în opțiunea factorilor care ar trebui să decidă ce fel de clădiri să se construiască în oraș, este ocupația. Astfel categoria ocupațională care menționează în cea mai mare măsură (57,0%) necesitatea prezenței reprezentanților locuitorilor în luarea deciziilor, este clasa de mijloc. Or, generalizând, este bine cunoscut că această clasă este cea mai interesantă în promovarea valorilor democratice.

În continuarea analizei factorilor de intervenție, s-a cerut subiecților să-și exprime opinia referitoare la **posibilitatea ca ei personal să-și impună un anumit punct de vedere** referitor la refacerea sau modernizarea actualelor zone urbane.

S-au înregistrat următoarele rezultate:

Tabelul nr. 13

Posibilitatea impunerii unui anumit punct de vedere privind zonele urbane

	Număr	%
Nu am nici o posibilitate	158	79,0
Aș încerca, dar nu cred că am succes	16	8,0
Da, încerc	20	10,0
Nu mă pricep	6	3,0
TOTAL	200	100,0

Este evident scepticismul ce se manifestă din acest tabel: 79,0% dintre subiecți nu întrevăd nici o posibilitate ca punctul lor de vedere să fie luat în seamă în cadrul unui anumit program de refacere sau modernizare a actualelor zone urbane. Rezultatul este, aparent, în totală contradicție cu cel din tabelul nr. 24, unde populația își manifestă o opțiune clară pentru posibilitatea deciziei reprezentanților săi în problemele orașului. Contradicția nu este rezultatul diferenței dintre influența directă („d-voastră, personal, puteți să vă impuneți un anumit punct de vedere...”) și cea indirectă („să decidă arhitecții, primăria și reprezentanții locuitorilor”). Ea este consecința unui factor mult mai profund care provine din neîncrederea într-o anumită realitate cu mecanisme democratice încă nerodate. Într-adevăr, datele din tabelul nr. 24 s-a înregistrat pe baza unei întrebări care începea cu : „Cine credeți că **ar trebui...**”, iar pentru tabelul nr. 26 s-a folosit întrebarea „D-voastră personal **puteți să vă impuneți...**” Diferența între „ar trebui” și „puteți să...” stă la baza aparentei contradicții dintre cele două tabele. Ea exprimă distanța încă apreciabilă dintre ceea ce ar trebui să fie societatea românească și ceea ce este în realitate.

Cu toate acestea, situația descrisă mai sus nu se regăsește peste tot, ea fiind diferită cel puțin la nivelul celor două orașe investigate.

Răspunsul „nu am nici o posibilitate să-mi impun un anumit punct de vedere referitor la refacerea sau modernizarea actualelor zone urbane” (79,0% din totalul eșantionului) înregistrează o pondere diminuată la Arad (67,0%) și mult crescută la Craiova (97,0%). Astfel spus, posibilitatea implicării directe a individului în vederea modificării unei anumite realități urbane are o cotă de neîncredere mult mai mare la Craiova decât la Arad.

Așadar, impunerea unui anumit punct de vedere al individului este considerată în mare parte nerealistă, poate și pentru faptul că ar fi presupus o intervenție în chiar strategia dezvoltării orașului. De aceea, în continuare, a fost testată intenția de **participare la refacerea, înfrumusețarea, modernizarea zonei de rezidență**.

Tabelul nr. 14

Intenția de participare

	Număr	%
Da	73	36,5
S-ar putea în anumite condiții	52	26,0
Nu mă interesează	75	37,5
TOTAL	200	100,0

Intenția de a contribui efectiv la îmbunătățirea imaginii cartierului, cu sau fără condiții, se ridică la 62,5% din totalul eșantionului. Acest rezultat măsoară gradul în care individul este dispus să participe nemijlocit la înfrumusețarea zonei în care locuiește. Deci, de îndată ce o persoană este interogată asupra posibilității de a se implica concret într-o acțiune de modernizare și înfrumusețare a zonei în care locuiește, posibilități care depind de propria sa voință, rezultatele indică o puternică cotă de participare. Dimpotrivă, subiecții investigați devin mult mai reticenți în momentul în care o posibilă inițiativă a lor se confruntă cu anumite structuri independente de ei. Mai exact, ei sunt dispuși să intervină, dar au mari rezerve relativ la permeabilitatea instituțiilor față de ideile lor.

Dorința de a se implica în acțiuni concrete care vizează cartierul lor (cu sau fără anumite condiții) este mult mai mare la Arad (81,0%) decât la Craiova (44,0%).

Se poate deci afirma că la Arad conștiința civică este mult mai dezvoltată decât la Craiova.

Care sunt însă **formele concrete în care persoanele investigate ar fi dispuse să participe**: să fac parte dintr-un eventual comitet de inițiativă sau asociație: 59,2%; să participe la anumite activități, în timpul meu liber: 56,8%; să contribuie cu anumite sume de bani: 22,4%.

Deci oamenii sunt dispuși să-și sacrifice atât o parte din timpul lor liber, cât și, eventual, unele sume de bani.

O ultimă problemă care urmează a fi dezbătută se referă la **modalitățile de intervenție în vederea punerii în valoare a zonei de rezidență**.

Fiind vorba de o zonă care are un patrimoniu mai valoros decât alte cartiere, aspectul clădirilor și, în general, al mediului urban, capătă o importanță mai mare. De fapt, însăși preocuparea pentru punerea în valoare a zonei reprezintă, în esență, un act de cultură.

Principalele modalități de intervenție, în ordinea ponderii acordate de persoanele investigate sunt următoarele: curățenia: 73,0%; zugrăvirea fațadelor: 59,0%; refacerea sau restaurarea unor clădiri cu valoare arhitectonică; 53,0%; amenajarea unor spații verzi: 33,0%.

Sunt de reținut, prin prisma tematicii abordate în acest studiu, în special, refacerea sau restaurarea unor clădiri cu valoare arhitectonică și zugrăvirea fațadelor care, împreună, indică o preocupare accentuată pentru frumos. Alături de acest interes, care vizează spațiul constituit, nu este de neglijat nici grija pentru spațiile verzi, a căror menire este să armonizeze clădirile cu mediul natural înconjurător.

CONCLUZII

Analiza opiniilor locuitorilor din vechile cartiere ale Aradului și Craiovei a evidențiat unele aspecte relevante referitoare la modul în care sunt concepute și apreciate valorile culturale integrate în structurile urbane.

Relevanța datelor înregistrate se datorează în mare măsură mediului cultural, istoric și social al persoanelor cuprinse în cele două eșantioane. Diferențele evidente dintre Arad și Craiova au permis surprinderea unor trăsături specifice ale modului de receptare a spațiului urban, care altfel ar fi rămas necunoscute datorită uniformității rezultatelor.

Datele referitoare la locuință au pus în evidență existența unui fond locativ mai vechi la Arad decât la Craiova, dar la toți ceilalți indicatori (nemulțumirea față de casă, cauzele nemulțumirilor etc.) nu se înregistrează deosebiri esențiale între cele două orașe. Singura legătură semnificativă între vechimea locuinței și gradul de nemulțumire al persoanelor care locuiesc în imobilele respective se datorează instalațiilor sanitare, de unde concluzia că acestea reprezintă adevăratul indicator al vârstei unei locuințe.

Unul dintre principalele rezultate ale cercetării se referă la faptul că a locui într-o zonă care nu a fost atinsă de construcțiile perioadei comuniste, reprezintă un motiv de satisfacție destul de ridicat. De remarcat faptul că gradul de nemulțumire față de locuință este depășit de cel referitor la cartier. Cu alte cuvinte, dorința de a locui într-un cartier vechi este mai puternică decât unele inconveniente datorate vechimii imobilului. Chiar și cei care intenționează să se mute în altă zonă a orașului au alte motive decât acelea că nu sunt mulțumiți de cartier.

Conform opiniilor exprimate, arădenii sunt mult mai atașați de locurile plăcute decât craiovenii. Acest rezultat deschide seria unor analize care pun în evidență diferențe semnificative între Arad și Craiova. Cu cât elementele culturale sunt mai explicit tratate, cu atât distanța dintre cele două orașe este mai mare. Astfel, ambianța arhitectonică a locurilor considerate atractive de către populația

urbană are o pondere mult mai mare în rândul arădenilor decât în cel al craiovenilor. De asemenea, ceea ce în studiu a fost numită „componenta culturală” a criteriilor de evaluare a cartierului în raport cu celelalte cartiere ale orașului, este mai puternică la Arad și, în consecință, craiovenii sunt mult mai atașați de linia modernă a construcțiilor.

Această relație dintre ponderea elementelor culturale în aprecierea zonelor vechi ale orașului, în relația cu noile cartiere, pe de o parte, și aprecierea diferită a liniei moderne existentă în cartierele noi pe de altă parte, este unul din cele mai importante rezultate ale studiului de față. El relevă faptul că persoanele care sunt mai atașate de anumite valori culturale reprezintă agenții valorizatori ai calităților arhitecturale specifice clădirilor din zona de rezidență.

Un alt rezultat notabil este apropierea dintre ceea ce s-a numit „componenta culturală” a criteriilor de apreciere a vechilor cartiere și „componenta democratică” în evaluarea factorilor de decizie privitor la intervenția în profilul arhitectural și urbanistic al zonei. În același timp însă, în momentul în care subiecții se referă la capacitatea anumitor structuri administrative sau organizatorice de a fi receptive la punctele de vedere ale cetățenilor, gradul de scepticism este foarte ridicat.

MODALITĂȚILE DE INFORMARE ALE JURNALIȘTILOR ROMÂNI DIN DOMENIUL SOCIAL

MARIAN PEDA

1. INTRODUCERE: DE CE SUNT IMPORTANȚI JURNALIȘTII DIN DOMENIUL SOCIAL ȘI MODALITĂȚILE LOR DE INFORMARE

Acest articol este rezultatul unui studiu finanțat de Reprezentanța UNICEF în România și realizat în vara anului 1998. Studiul a pornit, pe de-o parte, de la constatarea autorului că reflectarea în presă a problematicii sociale este neprofesională, superficială, insuficient de influentă în planul luării deciziilor privind politicile sociale din România, iar pe de altă parte, de la dorința unei instituții cu activitate susținută în domeniul protecției copilului de a-și vedea activitatea, ideile, principiile mai bine reflectate în mass-media românească.

Pe fondul amatorismului, lipsei de strategii și de fermitate din partea clasei politice din România de după '89, **presa pare singura putere care poate trage semnale de alarmă eficiente privind fenomenele sociale grave și răspunsurile, cel mai adesea neadecvate, ale decidenților.** Așa se întâmplă, de exemplu, cu articolele/emisiunile jurnaliștilor din domeniul economic și politic. Acest lucru pare să nu se întâmple însă cu presa din domeniul social. Poate că desființarea facultăților de sociologie, psihologie, asistență socială în perioada comunistă a făcut ca numărul de specialiști veritabili în aceste domenii, care au optat pentru profesia de jurnalist, să fie mult mai mic comparativ cu cel al economiștilor, filologilor, juriștilor etc. Pe de altă parte, „specializarea” jurnaliștilor și publicului în teme mai degrabă de scandal și lipsa lor de specializare în problematica socială, precum și prioritatea reformelor economice față de cele sociale și nevoia urgentă de privatizare și restructurare, au făcut ca dezbaterile publice să se cantoneze în sfera economicului și a corupției, ignorând cel mai adesea problemele sociale. Odată finalizate însă privatizarea și restructurarea, considerăm că dezbaterile publice își vor muta centrul de greutate spre gravele probleme sociale din societatea românească. Atunci vom constata gravitatea problemelor cu care se confruntă segmente sociale largi, probleme pe care guvernarea nu le vor mai putea ignora. **Pentru a putea avea impact asupra deciziilor politice, dar și pentru a putea forma atitudini sociale pozitive, corecte, subiecții studiului de față trebuie să fie competenți nu numai ca jurnaliști, ci, mai mult, ca jurnaliști în domeniul social.**

Convingerea mea la lansarea studiului a fost că, pe de-o parte, **există foarte puțini jurnaliști într-adevăr specializați/competenți în domeniul social și că, pe de altă parte, trebuie urgent identificate modalitățile de creare/îmbunătățire a**

competenței acestora. Ca instituție interesată, receptivă și eficientă, UNICEF a creat condițiile necesare pentru realizarea acestui studiu*.

2. METODOLOGIA CERCETĂRII ȘI PARTICIPANȚII

Dat fiind specificul temei am utilizat ca metodă de investigație sociologică **interviurile de grup focalizate (*focus groups*)**. Acestea fac parte dintre metodele de cercetare calitative utilizate frecvent în ultima vreme, pretându-se la teme insuficient explorate și/sau care nu pot fi realizate prin cercetări cantitative, precum cele pe bază de chestionar. Ele nu au gradul de reprezentativitate al cercetărilor cantitative realizate pe eșantion reprezentativ, dar sunt foarte relevante pentru tipurile de opinii/atitudini/probleme ale categoriei de subiecți chestionate. Mai simplu, **deși nu putem afirma că opiniile/problemele/caracteristicile celor 18 jurnaliști „pe social” participanți la discuțiile noastre sunt aceleași cu opiniile tuturor jurnaliștilor din acest domeniu, ele vor fi cu certitudine valabile și pentru mulți alți jurnaliști din același domeniu.**

Condițiile de bază privind desfășurarea interviurilor de grup au fost respectate în demersul nostru. Recrutarea participanților a fost făcută de studentul Lucian Horciu pe următoarele **criterii** (care au alcătuit și ghidul de recrutare):

- 1) Să fie jurnaliști cu activitate în domeniul social;
- 2) Să fie interesați să continue în domeniul social;
- 3) Să fie jurnaliști la:
 - cotidiene, sau reviste centrale, sau la agenții de presă, pentru grupul nr.1;
 - posturi de radio sau tv din București, pentru grupul nr. 2;Să fie jurnaliști de presă scrisă sau audio-vizuală din provincie, pentru grupul nr.3;
- 4) Să fie dispuși să participe la o discuție de aproximativ 2 ore pe tema:
„Modalități de informare pentru jurnaliștii din domeniul social”.

În urma interviurilor de recrutare au fost contactați aproximativ 16 potențiali participanți pentru grupul nr.1, 14 pentru grupul nr. 2 și 12 pentru grupul nr. 3. În ciuda promisiunilor de participare primite de la un mare număr de jurnaliști și a programării interviurilor de grup la ore convenabile pentru aceștia, participarea efectivă a fost următoarea:

- **6 participanți la grupul nr.1 (presa scrisă și agenții de presă);**
- **4 participanți la grupul nr. 2 (mass-media din domeniul audio-vizual din București);**
- **8 participanți la grupul nr. 3 (jurnaliști din provincie).**

Dacă grupurile 1 și 3 s-au înscris în intervalul optim de 6-10 participanți, grupul 2 a avut numărul minim admis de participanți, acesta fiind validat totuși conform recomandărilor și practicii internaționale datorită „legării” discuției și apariției unor informații interesante și utile. Rămâne regretul neparticipării

* În acest sens, țin să mulțumesc în special doamnei Virginia Hristu, responsabilul de proiect din partea finanțatorului, a cărei contribuție la realizarea acestei cercetări a fost esențială.

jurnaliștilor de la posturile de televiziune din București care, în ciuda promisiunilor nu și-au găsit timp (sau interes) pentru participare.

Cele 3 interviuri de grup au fost realizate în luna iulie 1998, la sediul UNICEF, în București.

Caracteristici semnificative ale subiecților:

- **Cei 18 participanți la discuțiile de grup au fost în majoritate femei (15 față de doar 3 bărbați).** Această proporție sugerează deja *un interes mai crescut al persoanelor de sex feminin din mass-media față de problematica socială, situație întâlnită, de altfel, și la facultățile de științe sociale (sociologie, psihologie, asistență socială).* Această realitate se poate constata și urmărind semnatarii articolelor/emisiunilor sociale, care sunt în majoritate de sex feminin.
- *Experiența de jurnalist a subiecților nu este foarte îndelungată, ea variind între câteva luni și 8 ani, media lor de vârstă fiind de asemenea foarte mică (25-30 de ani).*
- Cu o singură excepție (din provincie), **subiecții nu au pregătire specifică în domeniul social (facultăți de sociologie, psihologie, asistență socială sau cursuri în aceste domenii)**, deși unii dintre ei au absolvit facultăți sau cursuri de jurnalistă.

Despre semnificația acestor caracteristici vom discuta ulterior.

3. REZULTATELE CERCETĂRII

3.1. Opțiunea subiecților pentru a lucra în domeniul social, alegerea subiectelor/temelor pentru articolele/emisiunile sociale și luarea deciziilor privind difuzarea lor

Cu toate că pot identifica o bună parte dintre problemele sociale grave cu care se confruntă România, unii jurnaliști le abordează cu expresii sau explicații superficiale și amatoriste. Deși plasată în ghidul de interviu ca o *întrebare de deschidere*, care are rolul de a introduce în discuție subiectul general și de a „sparge gheața” pentru participanți, întrebarea: **„Care sunt în opinia dumneavoastră cele mai grave probleme sociale ale perioadei de tranziție în țara noastră”** a relevat o oarecare dificultate a unora dintre subiecți în a formula un răspuns lipsit de „locurile comune” pe care le întâlnim în unele interviuri cu cetățenii obișnuiți, fără o bună informare privind problemele sociale. Deși mulți subiecți au enumerat probleme sociale grave precum „sărăcia, șomajul, problemele legate de educație, sistemul legislativ etc., au fost și intervenții de genul: „*Cred că toate pornesc de la lipsa banilor*” (M.F., TVR Iași) sau „*Imposibilitatea tânărului de a avea un viitor*” (L.L., Transilvania Jurnal), sau pur și simplu ’celebra’ „*corupție*” (E.M., A R Press). Aceste răspunsuri relevă anumite dificultăți pe care câțiva dintre jurnaliști le au în a identifica și a ierarhiza problemele sociale cele mai grave, și în a le distinge de cauzele/explicațiile apariției lor.

Cei mai mulți jurnaliști lucrează în domeniul social din pasiune, chiar dacă cel mai adesea au ajuns aici din întâmplare. În cazuri rare ei optează de la început pentru domeniul acesta, pentru care se și pregătesc în timpul studiilor.

Dintre cei 18 intervievați doar doi au optat de la început pentru domeniul social, unul singur având și studii de specialitate:

„Eu am vrut de la început. Eu am fost întrebată: „ce vrei să faci”. Am zis: anchetă socială. Probabil se potrivește temperamentului meu. Înțeleg problemele care sunt. Mi s-au dat persoane cu handicap, m-am pus la punct cu legislația în ceea ce-i privește. A rămas descoperită Direcția Muncii și am luat-o tot eu.” (D. P., Telegraful).

„Am avut șansa să fac ce-mi place. Am făcut facultatea de Psihologie-Asistență Socială, apoi am avut șansa să ajung în televiziune. și am preferat, mai degrabă decât în cercetare sau în învățământ, să lucrez în televiziune.” (M. F., TvR-Iași).

Marea majoritate a jurnaliștilor ajung însă în domeniul social „din întâmplare”:

Unii au fost împinși de rugămințile celor din jur sau de nevoia interioară „de a face ceva”:

„Pe mine, spectatorii m-au împins pe teren să fac reportaje sociale... am fost abordată pe stradă, probabil că mă cunoșteau de la televizor și m-au rugat să merg să fac un reportaj la o familie care locuia la o casă din cimitir. A ieșit materialul, am început să primesc telefoane, ... nu am pretenția să le rezolv problemele, dar ei se mulțumesc să le ascult... Așa am început.” (V.F., TV Analog – Timișoara).

Alții au optat pentru social, plictisiți de alte domenii:

„Eu am ajuns jurnalistă absolut întâmplător. Dădusem la drept; am picat; în fine, am ajuns să dau la ziaristică. Am ajuns să lucrez la ...politică internă și am constatat că, conferințele de presă sunt destul de plicticoase și nu-ți solicită creativitatea în nici un fel. Și am ajuns în social” (I.S., Revista 22).

Alții au ajuns din pură întâmplare:

„Pentru început, am făcut tot ce rămânea de făcut, dar până la urmă, chiar eu am ales problemele copiilor, mamei și așa am ajuns la social” (M.M., Privirea).

Din păcate, în multe cazuri tinerii jurnaliști sunt „aruncați” în domeniul social fără nici un fel de pregătire; și nici nu prea au de la cine să învețe în acest domeniu. Iată un exemplu:

„Eu eram încă un copil și în momentul în care am citit presa locală am simțit nevoia să văd și altceva. Dintr-un impuls am scris o scrisoare la cotidianul Ceahlăul și le reproșam că nu se ocupă deloc de tineret, de problemele tineretului. Iar ei mi-au răspuns în ziar: ”Ai pix, vino la noi”. Mi-au spus. ”Poftim ocupă-te tu de copii și tineret”. Am plecat pe teren fără nici un ajutor doar câteva foi de hârtie și un pix.” (N.B., Cotidianul Ceahlăul - Neamț).

Deciziile privind difuzarea unui material le iau de obicei redactorii-șefi sau șefii de departament. Singurele criterii menționate frecvent sunt caracterul senzational al materialului și simpatia/antipatia conducerii față de eventualele persoane publice afectate/atacate de material.

„Primează senzaționalul. Dacă sunt 7 copii care se întrețin din o sută și ceva de mii de lei, înseamnă că intră sigur materialul.” (C.T., Radio N–E Iași).

„Redactorul-șef decide, dar nu el decide la modul direct. Probabil că la el nici nu ajunge acel material pentru că fiecare șef de secție știe foarte clar în cine „se dă” și în cine nu se dă, de ce și cum se dă, eventual.” (I.S., 22).

Alegerea subiectelor pentru articolele/emisiunile sociale diferă fundamental în funcție de tipul mijlocului de informare.

Agențiile de presă sunt la începutul „lanțului” prin care foarte multe informații ajung la opinia publică. Ele adună declarații de presă, difuzează date statistice, informează despre evenimente care tocmai se întâmplă sau urmează să aibă loc. Aproape toate informațiile difuzate de agențiile de presă sunt în stare brută (fără prea multe comentarii) și provin „direct de la sursă”, nu sunt preluate de la alte mijloace de informare în masă.

„...modul de a lucra în „mass-media” este diferit... Agenția de presă se apropie de radio: acolo lucrează banda pe care este relatarea... ți-ai făcut deja o filieră de cunoștințe, știi ce hotărâre de guvern apare, știi dacă iei informația clară, brută, opinia unor personalități, le punem cap la cap, dar fără implicare, iar cel care face un editorial sau un articol mai larg poate să pună propria sa opinie și să comenteze în funcție de mijloc.” (E.M., AR Press).

Posturile de televiziune, de radio și cotidienele oferă informații de ultimă oră (pentru emisiunile și articolele de actualitate) pe care în multe cazuri le preiau de la agențiile de presă, le dezvoltă și le comentează, dar și emisiuni/articole planificate și realizate din timp (pentru emisiunile/rubricile cu frecvență săptămânală, de exemplu). Cel mai adesea subiectul materialelor pentru aceste mijloace de informare este „furnizat” din afară: de agențiile de presă sau de cititori/telespectatori/ascultători.

„De exemplu, cum fac eu. Ajung acolo dimineața, mă uit pe Mediafax și văd cum e situația și dacă nu e nimic, mă duc și-mi fac subiectul meu în funcție de știri, încerci să le legi..., care este situația, să zicem, a copiilor infectați cu HIV. Te duci, faci o anchetă, te duci la o statistică și...” (G., Radio Delta).

„Informațiile vin ori de la conferința de presă, ori din ziare, care sunt importante, adică știri externe importante” (H.M., Uniplus Radio).

„Se face o planificare calendaristică cât se poate de lungă. De exemplu acum o avem până în octombrie. Ea nu este bătută în cuie. Se pot întâmpla evenimente. De exemplu, în iunie ne-a venit o idee: „dictatura fotbalului”, pentru că era nebunia ...” (S.S., Radio România. I.).

Publicațiile (sau rubricile) săptămânale sau lunare preiau în cea mai mare parte temele articolelor/emisiunilor de la agenții de presă, din presa scrisă cotidiană sau din scrisorile/telefoanele publicului.

„Lucrez la un săptămânal; multe din subiecte, nu toate, e bine să le iei din cotidiene pentru că acolo sunt subiecte care au doar informația. În spatele unei știri se ascund o groază de informații, lucruri extrem de importante” (I.S., „22”).

„De obicei (tema articolului, n.n.) pleacă de la o publicație care este cotidiană”, dar și de la „regula ochiului liber”. De exemplu, mă duc într-un cartier în care văd că sunt ghetouri de

somalezi, și trebuie să văd cum au venit în România... Sau trec pe stradă și văd mormane de gunoi și îmi spun de ce nu se ocupă nimeni” (A.D., Unica).

Concluzie: O strategie de difuzare a unor informații în presă sau de realizare a unei campanii de presă ar trebui să se adapteze la aceste realități. Considerăm că sunt prea adesea neglijate verigile intermediare, precum agențiile de presă, în dorința de a ajunge direct la jurnalistul care să difuzeze subiectul într-un cotidian sau la un post radio/tv. De exemplu, un subiect cu un grad mare de senzational poate ajunge mult mai rapid subiect de campanie de presă dacă este lansat printr-o agenție de presă și preluat de mai multe mijloace de informare, decât dacă este plasat într-un ziar care are exclusivitate, dar îl face neinteresant pentru restul media. Soluția utilizării agențiilor de presă este preferabilă chiar conferințelor de presă care, după cum am văzut, pentru că de obicei acestea plictisesc, sunt evitate de mulți jurnaliști. Pe de altă parte, un subiect cu o doză redusă de senzational ar trebui să meargă spre presa scrisă ori spre emisiunile radio/tv săptămânale/lunare. Din cotidiene el are șanse să fie preluat și dezvoltat și de revistele cu apariție săptămânală/lunară. În acest ultim caz contactarea directă a redactorului și furnizarea de date suplimentare/detalii este de dorit și poate spori șansele de reușită a demersului. Șansele de difuzare a unui astfel de material sau a unei serii de materiale pe această temă, pe termen mediu, cresc dacă ele sunt plasate în planurile de difuzare pe termen mai lung ale publicațiilor/posturilor în cauză, soluție ideală pentru subiectele cu caracter „permanent/stabil” cum sunt majoritatea problemelor legate de protecția și drepturile copilului.

3.2. Modalitățile și sursele de informare ale jurnaliștilor

Care sunt cele mai frecvente modalități și surse de informare pentru jurnaliști.

3.2.1. Deși se păstrează numeroase similitudini între jurnaliștii participanți la cercetarea noastră, referitor la modalitățile și sursele de informații se disting cu claritate diferențe majore pe două dimensiuni:

3.2.1.a) între jurnaliștii de televiziune și ceilalți: Interesul surselor de informare (oameni politici, specialiști etc.) pare să fie mult mai mare pentru posturile TV, comparativ cu celelalte mijloace de informare în masă, datorită impactului mai mare al primelor.

„Cei de la televiziune ...au un alt statut și alte filiere, altfel sunt văzuți și tratați. Mă rog, televiziunea având impactul cel mai mare, toată lumea vrea să se vadă la televizor, să fie vedetă”. (E.M., AR Press).

„Numai ca să faci emisiunea (de televiziune, n.n.), oamenii vin și îți propun marea cu sarea”. (V.F., TVAnalog – Timișoara).

3.2.1.b) Între jurnaliștii din București și cei din provincie: Cei din București pun mai mare accent pe declarațiile politice (mai ușor de obținut „de la vârf”) și sunt mai puțin interesați de opiniile specialiștilor, în timp ce în

provincie (unde rețelele de cunoștințe sunt mai ușor de format iar specialiștii, deși puțini, sunt mai accesibili) se pune un mai mare accent pe opiniile specialiștilor.

Informațiile privind un subiect social sunt adunate în București de la „factorii de decizie din momentul respectiv; ajungi la cine se ocupă de problema aceasta, mergi pe fir” (R.M., AR Press).

3.2.2. ”Este mai eficient pentru un jurnalist să facă documentare în biblioteci/centre documentare de profil, sau să aibă o bază de date pe probleme sociale propriie sau a redacției?”, a fost o altă temă pusă de noi în discuție.

3.2.2.a. Centrați pe obținerea unor declarații sau informații senzaționale, prinși într-un ritm de lucru mult mai alert, jurnaliștii din București acordă o mai mică atenție datelor statistice și constituirii unor baze de date proprii sau ale redacției concentrându-se pe obținerea numerelor de telefon ale unor persoane-cheie.

3.2.2.b. Jurnaliștii din provincie acordă o mai mare atenție datelor statistice și se străduiesc mai mult să-și alcătuiască baze de date proprii.

„Documentarea este foarte importantă.” (A.V., TVR Cluj) „Bineînțeles că folosești informația de la centrele de statistică. Nu trebuie să te limitezi numai la atât” (L.P., Adevărul de Cluj). „Eu de exemplu mai apelez și la profesorii mei. Chiar îmi dau de multe ori rezolvarea unor cazuri...avem specialiști foarte buni la Iași.” (C.T., Radio N-E).

3.2.3. Articolele pe teme sociale ar trebui să se bazeze mai mult pe realitatea constatată în teren, sau pe date statistice și declarații ale factorilor politici

Deși toți jurnaliștii utilizează toate mijloacele de informare, jurnaliștii de televiziune de la emisiunile sociale și cei din provincie apelează mai des la informații din teren, cei din radio la „opinia omului de pe stradă”, iar cei din presa scrisă mai ales la declarații politice și la comentarii personale pe seama unor știri ale agențiilor de presă.

Sursele de informare sunt „agențiile de presă, da, ziare și pentru știri foarte proaspete se trimit oameni pe teren, deci numai pentru acelea” (H.M., Radio Uniplus).

„În primul rând (statisticile, n.n.) sunt foarte aride. Dacă îți faci relațiile, filierele sunt și statisticile lunare, săptămânale; asta tot mai mult pentru agențiile de presă; în general jurnalele preiau statisticile. Și aici intervine o problemă destul de delicată între ziariștii de agenție și ziariștii de presă scrisă: eu ca ziarist de agenție dau știrea ca atare, cu date, cu ce spune. Ei, cei de la cotidian încep să croșeteze pe știrea mea. Nu au voie. De multe ori pun în gura unei persoane lucruri pe care eu nu le-am zis. ... Atunci omul mă sună și îmi spune: d’le, eu ți-am spus una. De multe ori fură știrea și se semnează cu numele lor” (E.M., ARPress).

Sursele de informare vin adesea direct din realitatea socială dură. Iată un exemplu:

„Mi s-a întâmplat un caz. Cunoscusem prin intermediul unei fundații non-guvernamentale un boschetar. Mă împrietenisem cu el și ieșeam la o țigară cu el. Într-o zi chiar mă invitase la o cafea în oraș. A fost chiar surprinzător. Era chiar în centru, eu îmbrăcată, aranjată, fiind și crainică, ...el boschetar... și într-adevăr am primit niște informații extraordinare - o fată de 14 ani stătea să nască într-un canal. E o sursă de informare pe care o speculez la maximum.” (V.F., TVAnalog – Timișoara).

Pentru jurnaliștii din provincie colaborarea cu cei implicați în problemele sociale este foarte importantă: „50% dintre reportaje se fac în urma scrisorilor pe care le primim la redacție” (M. F., TVR Iași). „...directorii de instituții și acum asistenții sociali sunt niște surse extraordinare” (D.P., Monitorul). „Am o colaborare foarte bună și cu cei de la poliție. Am realizat o serie de reportaje pornind de la cazuri concrete. Și am pornit de la reconstituirea acelor infracțiuni” (A.V., TVR Cluj).

3.3. Relațiile presei cu instituțiile implicate în domeniul social, cu specialiștii și cu institutele de cercetare din domeniul social

Una dintre problemele percepute de subiecți ca fiind foarte importantă este lipsa instituțiilor/capacităților care să ofere anumite tipuri de informații. „...consider că în România nu există puncte unde să se centralizeze informații, să existe bănci de date. De exemplu, vreau să aflu unde are sediu și ce număr de telefon are fundația nu știu care și iau câteva publicații specifice la îndemână, cum ar fi „Pagini galbene” sau „naționale”, sau așa mai departe, unde nu sunt trecute...Dau telefon la informații, și spun că nu e înregistrată, nu e la adresa respectivă.” (A.D., Unica). În aceste condiții este esențial ca fiecare să-și aibă propria arhivă cu numere de telefon. „Eu le am pe patru agende anume” ...„În general, numerele persoanelor particulare, dacă sunt persoane publice, se poartă la buzunar, iar numerele instituțiilor se lasă la redacție” (E.M., AR Press).

3.3.1. Dificultățile/disfuncționalitățile cu care se confruntă în obținerea informațiilor de la instituțiile puterii

Toți jurnaliștii acuză incompetența purtătorilor de cuvânt, lipsa de profesionalism a birourilor de presă și a funcționarilor publici în relațiile cu presa. Toți întâmpină dificultăți în a obține informații de la funcționarii publici și acuză lipsa de transparență a instituțiilor publice.

„Pentru o declarație am dat telefoane două zile. Oamenii politici se găesc doar când vor ei, doar când au ceva de zis, dar când nu au...cucu: Nu este aici, poate peste o oră, poate mâine...” (G., Radio Delta).

Cauzele pentru care instituțiile publice nu furnizează informații presei sunt, în viziunea jurnaliștilor: „...mentalitatea, frica, și dezorganizarea”, faptul că funcționarii se tem că „numele lor ar putea apărea într-un ziar altfel decât gudurându-se pe lângă șef” (S.E., Ziua).

„Ei au niște birouri de presă, niște birouri de comunicare unde nu se cunosc principii de bază... de «public relations»...E nevoie de pregătire”. (S.E., Ziua). „Lipsa de profesionalism își spune cuvântul. Ziariștii sunt destul de marcați de dilentism, cei care lucrează în diferite instituții ca purtători de cuvânt fiind și ei destul de neinițiați în domeniul respectiv” (I.S., „22”).

Lipsa de specialiști în rândurile puterii este explicată de lipsa de încredere în necunoscuți a oamenilor politici „Îl iei pe ăla pentru că în ăla ai încredere. Asta se întâmplă de la șeful statului la ultimul” (S.E., Ziua).

„Așa-zisele birouri de presă, mai nou înființate ...cenzurează mai mult informația” (L.P., Adevărul de Cluj). „Purtătorii de cuvânt habar nu au ce se întâmplă în ograda lor” (V.F., TV Analog). „În administrația locală, vezi primăria, este o anumită reticență de a trimite informația. Dumnezeuule

mare! când obții ceva de la un funcționar, ăla, când se află, își pierde capul. Deci, totul e tabu..." (L.P., Adevărul de Cluj).

3.3.2. Relațiile presei cu organizații internaționale cum ar fi UNICEF sau cu ONG-urile

Comparativ cu instituțiile de stat, cele neguvernamentale și reprezentanțele unor organisme internaționale, precum UNICEF, sunt apreciate mult mai pozitiv referitor la relațiile cu presa. Activitatea UNICEF este mai bine cunoscută în București decât în provincie, deși și în provincie există un mare interes pentru a o cunoaște.

Relația presei cu organizațiile internaționale de genul UNICEF-ului „*este mai profesionistă*” pentru că „*ei au școala de afară, ... știu ce trebuie*” (S.E., Ziua) ... „*știu să anunț evenimentul, să informeze; Sunt mai civilizate, au experiență în domeniu*” (E.M., AR Press).

„*Organizațiile neguvernamentale, în general, apelează la noi când obțin un proiect și vor să fie cunoscuți.*” (N.B., Ceahlăul) „*și normal că am nevoie de un dosar de presă.*” (L.P., Adevărul de Cluj). „*Relația cu ONG-urile este foarte bună pentru că ele ne solicită, au nevoie de publicitate.... Au nevoie numai de laude... Noi nu obținem toate informațiile de la instituțiile guvernamentale sau neguvernamentale dacă nu vin ele. Noi nu putem să stăm toată ziua pe telefon și să le sunăm pe toate*” (A.V., TVR Cluj).

„*M-am întrebat ce știu despre UNICEF și mi-am dat seama ca nu știu foarte multe... chiar înainte de a veni mă interesau anumite statistici, chestii făcute de organizația UNICEF și nu le-am găsit. Unde le găsesc ... am avut noroc, înainte de a veni că mi-a dat informații o cunoștință la o asociație neguvernamentală ..., care s-a ocupat și ea de UNICEF, și mi-a dat materiale. Era o cunoștință personală, dar altfel...*” (C.T. Radio N-E). „*Așa am procedat și eu la biblioteca noastră județeană și nu am găsit nimic*” (N.B., Ceahlăul).

3.3.3. Care ar trebui să fie rolul specialiștilor în domeniul social (sociologi, asistenți sociali, statisticieni, psihologi etc.) în relația cu presa, în viziunea jurnaliștilor

Pentru unii subiecți, specialiștii pe probleme sociale sunt cei care „*sunt în temă. Dacă sunt lucruri mai complicate, mergem la autorități, poliție, șeful închisorii, directorul. Trimitem un fax, să ne programeze și așa mai departe. Bineînțeles că urmează, pe tema respectivă, aproape nelipsit anchetele, ce părere are omul obișnuit*” (S.S., R.R.I.).

Rolul specialiștilor în viziunea jurnaliștilor este destul de amplu: „*Să ne lămurească asupra unor anumite probleme. ... Să te lămurească referitor la o decizie, la o statistică, să-ți prezinte niște puncte de vedere din domeniul respectiv, să te îndrume*” (I.S., „22”).

„*Tu relatezi, specialistul explică*” (V.F., TVAnalog).

Jurnaliștii afirmă categoric că specialiștii în științe sociale ar trebui consultați. „*Însă din păcate nu se întâmplă chestia asta din comoditatea ziaristului, din dezinteresul șefului de departament. Nu știu, însă lipsa de timp nu este o scuză. Nu poți să invoci lipsa de timp când scrii un articol care la urma urmei dezinformează*” (I.S., „22”).

Comunicarea dintre asistenți sociali și jurnaliști funcționează în ambele sensuri: „*ne solicită ei când apar anumite cazuri. De exemplu, ne solicită de la centrul de minori, de la asociația drepturilor copilului*” (A.V., TVR Cluj).

Există cazuri în care specialiștii sunt parte din procesul de comunicare cu publicul, mai ales în provincie: „De exemplu, avem un caz care nu este soluționat într-o emisiune în direct, să zicem „Destine în derivă; „, se cheamă , în funcție de caz, un sociolog, un psiholog. A fost și cazul când am invitat un preot pentru că a fost o emisiune despre dreptul la viață - avortul ... Dăm consultanță în direct. Oamenii dau telefon și întrebă, avem un jurist. Invitatul nu este tot timpul același” (M.F., Tele-M).

Concluzie. Prinși în ritmul extrem de dinamic al activității din redacțiile lor, lipsiți de instituții/rețele ale sistemului social care să le furnizeze rapid informații de bază în pornirea unui material, sfidați de instituțiile puterii care nu sunt suficient de profesioniste și de transparente în relațiile cu presa, „controlați” de un public relativ slab informat care este indulgent cu articolele/emisiunile slabe, jurnaliștii de social sunt foarte superficiali, atât în procesul de documentare, cât și în verificarea informațiilor de care dispun.

Datorită condițiilor lor specifice, jurnaliștii de social din provincie și de la posturile de televiziune par mai dispuși să consulte specialiști, să se documenteze și să se inspire din realitatea socială decât cei din București, respectiv cei din presa scrisă centrală sau de la posturile de radio.

3.4. Competența jurnaliștilor și nevoile lor de instruire

3.4.1. Cum apreciază subiecții gradul de competență profesională al jurnaliștilor din domeniul social din România

Competența profesională a jurnaliștilor din domeniul social este apreciată de ei înșiși ca fiind „cam slăbuța” (G.L., Radio Delta).

„În general, se crede mai ales despre cei pe social, că te duci, ai văzut acolo oaia cu șapte miei, ai filmat-o, nu ai gândit-o. Dar nu e așa” (M.F., TVR Iași).

„Nu, din păcate, eu cred că, handicapul ziariștilor, de aici, nu ar fi lipsa mașinilor sau a mijloacelor logistice, ci slaba pregătire profesională. Noi ne dăm cu toții cu părerea, în tot felul de domenii, ne credem specialiști” (I.S., 22).

„Când vorbești cu un specialist, bineînțeles că el îți dă seama de șubrezenia afirmațiilor tale și te poate întoarce pe față sau pe dos, te poate da afară, că poate e enervant sau plictisit să vorbească cu unul care e pe dinafară subiectului și care caută orice chichiță” (S.E., Ziua).

„Din păcate, există o proporție uriașă a ziariștilor care nu au făcut niciodată vreo facultate și nici nu o să facă” (I.S., 22).

Indirect, rezultă că sunt conștienți de calitatea uneori îndoielnică a materialelor produse de ei: „dacă am fi ajutați, știu eu, prin intermediul sociologilor care realizează studii, așa, oricum, poate am face și noi materiale mai bune”(I.S., R.R.C.).

3.4.2. Ce ar trebui să știe în afară de jurnalistică un jurnalist foarte bun din domeniul social

Subiecții noștri consideră că un foarte bun jurnalist pe domeniul social ar trebui să știe:

„Psihologie.” (G.L., Radio Delta). „Să aibă studii de specialitate” (I.S., R.R.C.). Sau doar „să aibă o vagă cultură generală.” (H.M., Uniplus). „Să știe de unde să-și ia informațiile” (C.T., Radio N-E). „Legislație.” (N.B., Ceahlăul). „Puțină psihologie, puțină statistică” (L.P., Adevărul de Cluj). „Probleme de sociologie, psihologie, științe politice, măcar elementar” (L.L., Transilvania Jurnal). „Dar ca să fii un jurnalist strălucit trebuie să faci 1 an sau 2 pe domeniul social” (L.L., Transilvania Jurnal).

În timp ce unii pledează pentru o pregătire generală, pe tot domeniul social:

„Din toate domeniile câte puțin. Ca un burete care absoarbe din toate domeniile câte ceva...nu este obligatorie specializarea... Cei de pe economic, normal au o specializare economică, dar pe domeniul social nu e necesar” (V.F., TVAnalog-Timișoara).

Alții pledează pentru specializare pe subdomenii ale socialului:

„Nu ai cum să ai informații din toate domeniile. Eu înclin spre specializarea pe un anumit domeniu” (A.V., TVR Cluj).

3.4.3. Cum ar putea fi ajutați jurnaliștii din domeniul social să se specializeze pe acest domeniu și să-și îmbunătățească competența

Răspunsurile la întrebarea: „cum ar putea fi ajutați să se specializeze jurnaliștii din domeniul social” au conținut nu numai soluția (previzibilă de altfel) a organizării unor cursuri, ci și exemple de astfel de cursuri:

„S-au făcut timp de două săptămâni cursuri de asistență socială la prefectură... pentru asistenți sociali, plătite cu 300.000 și cu 2-3 locuri pentru jurnaliști, gratis.” Le-a organizat „Prefectura împreună cu o fundație non-guvernamentală „Iosif” (D.P., Monitorul de Iași).

3.4.4. Gradul de cunoaștere a problemelor sociale în rândul jurnaliștilor

Din întrebările legate de anumite concepte pe care subiecții le-au utilizat în timpul discuțiilor, dar și din răspunsurile la două întrebări capcană plasate în finalul interviului (ce ministru ar dori să întâlnească și ce întrebare i-ar pune, urmată imediat de întrebarea „Ce ai face tu, ce măsuri ai lua dacă ai fi în locul ministrului respectiv”), am încercat să evaluăm gradul de cunoaștere a problematicii sociale în rândul jurnaliștilor.

Am constatat că:

1. Unii dintre jurnaliști stăpânesc anumite concepte precum cel de grupuri marginale, șomaj, sistem de pensii, copii abandonati etc.;
2. Există jurnaliști care au probleme serioase în a delimita problematica socială de alte probleme, sau în a înțelege sensul unor concepte precum „prag de sărăcie”.

„Socialul cuprinde și concerte, teatre, nu? Sau nu?”(G.L., Delta).

3. Puțini jurnaliști „au pus” întrebări esențiale, legate de domeniul social, ministrului pe care și l-au ales.

„M-ar interesa, pe mine personal, cum funcționează sistemul protecției sociale în alte țări, și mă refer la copii abandonati, la instituționalizarea lor, mă refer, evident, la delincvenți, la șomeri” (I.S., 22).

„În protecția copilului, șomeri, noțiuni de legislație, de pensionari, protecția consumatorului. Totuși să nu se intre într-o specializare foarte mare, că asta ar lua timp. Deci, făcut ceva foarte sintetizat” (E.M., ARPress).

4. Alții au formulat întrebări ce țineau de cazuri izolate, care conțineau generalități, locuri comune sau chiar mici curiozități personale:

„Eu l-aș întreba pe ministrul protecției sociale ce face practic, nu teoretic” (M.F., Tele M).

„În cazul copiilor care au un singur părinte în urma unui divorț, când se vor mări acele pensii de întreținere care sunt foarte mici, și cum pot fi ajutați copiii care nu au resurse financiare... aș mai avea o întrebare legată de șomeri. Am înțeles că este un fel de lege ca ei să lucreze în folosul comunității. Dacă se poate face redistribuirea, dacă nu muncesc în folosul comunității, să li se sisteze ajutorul social” (C.T., Radio N-E).

„Eu l-aș întreba pe ministrul sănătății dacă este de acord cu eutanasia” (N.B., Ceahlăul).

„De ce este nevoie de protecție socială, efectiv. Pentru că, poate noi nu prea o vedem” (M.M., Privirea).

„L-aș întreba cum poate să trăiască un profesor cu un salariu de 800.000. Cu siguranță, nu vor răspunde, vor spune că bugetul este cel pe care îl știm cu toții” (I.S., 22).

„Eu l-aș întreba pe ministrul învățământului: de ce se aplică sistemul american la noi” (G.L., Radio Delta).

5. Unii nici măcar nu au ales ministrul unui minister social, ci au optat pentru ministrii precum cel al industriei, cel al sportului sau cel de interne care influențează politicile și problemele sociale doar indirect. Cei mai mulți au optat pentru ministrul educației, problemele acestea fiindu-le probabil mai cunoscute din propria experiență de elevi sau studenți.

„De exemplu, pe ministrul sportului și tineretului l-aș întreba cum se împacă el, ca reprezentant al tineretului, cu ideea că în același timp face parte dintr-un partid” (N.B., Ceahlăul).

„Aș vrea să-l întreb pe Radu Berceanu dacă nu există o soluție ca fabrica de apă grea de la Halanga să funcționeze la adevărata capacitate...” (L.L., Transilvania Jurnal).

6. Puși în postura să-și imagineze ei soluții pentru problemele sociale de la noi („să ia decizii în calitate de ministru ipotetic”) mulți jurnaliști au indicat măsuri referitoare la probleme punctuale, nu la problemele sociale fundamentale din România.

„Dacă aș fi ministrul învățământului, m-aș duce incognito prin școli, așa ca un fel de Zorro. Și, nu i-aș omorî, să păstrăm proporțiile, i-aș da afară, dar cu mâna pe inimă, i-aș umili în așa hal încât poate aș reuși să-i fac să facă altceva decât până acum” (S.S., R.R.I.).

„Eu nu știu ce ar trebui să facă. Aș da câțiva șefi afară. Mi-aș instala oamenii mei de încredere. Așa fac toți” (H.M., Uniplus).

„Aș vizita spital cu spital, personal” (C.C., Telegraful).

„Aș mări pedepsele pentru viol” (N.B., Ceahlăul).

„Eu îmi fac o echipă de consilieri pe care îi plătesc foarte bine ca să fie foarte buni. Și nu-mi place ideea asta de ministru politic” (S.E., Ziua).

„E ingrat să te pui în pielea unui ministru. Știu că ceva trebuie să se schimbe. Nu știu ce aș putea să aduc eu nou. Dar problema e cu cei din jur. Să schimb probabil algoritmul, și nu știu, să lucrez cu presa mai mult” (I.S., R.R.C.).

Ca o concluzie pentru gradul de pregătire/informare a jurnaliștilor din domeniul social, putem spune că el este foarte scăzut și ar fi extrem de necesare programe de instruire/informare destinate acestora.

4. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Sintetizând opiniile/proponerile participanților la seria de *focus group*-uri împreună cu cele ale autorului acestui articol, formulăm următoarele concluzii și recomandări pentru cei interesați de îmbunătățirea calității jurnalismului din domeniul social.

- **Pentru a putea avea impact asupra deciziilor politice, dar și pentru a putea forma atitudini sociale pozitive, corecte, jurnaliștii din domeniul social trebuie să fie competenți nu numai ca jurnaliști, ci ca jurnaliști în domeniul social.**
- **Din păcate, există foarte puțini jurnaliști într-adevăr specializați/competenți pe domeniul social, fapt probat cu prisosință de cercetarea prezentă. Ajungem astfel la concluzia nevoii urgente de identificare a modalităților de creare/îmbunătățire a competenței acestora.**

Conform prezentei cercetări, jurnaliștii din domeniul social se **caracterizează** în modul următor:

- Sunt într-o proporție mult mai mare femei decât bărbați.
- Mulți dintre ei au o experiență de presă redusă și una pe social și mai redusă.
- **Sunt în mare parte ajunși în domeniul social din întâmplare, dar sunt pasionați de domeniul acesta.**
- Majoritatea lor nu au studii de specialitate în științe sociale, iar unii dintre ei nu au absolvit cursurile nici unei facultăți.
- **Sunt foarte slab pregătiți teoretic în domeniul social** (lucru de care sunt conștienți și pe care-l regretă) motiv pentru care **nu au o imagine clară și o ierarhie de priorități pentru problemele sociale grave și pentru politicile sociale posibile de rezolvare/ameliorare a acestora.**
- Jurnaliștii din provincie participanți la discuțiile noastre de grup au fost mai bine informați, mai competenți pe domeniul social decât cei din București, dar această concluzie poate fi datorată interesului mai mare

de a participa la o dezbateră în afara localității de reședință pentru cei din provincie, fapt ce a făcut să vină în București unii dintre cei mai buni jurnaliști din departamente.

Iată câteva **dificultăți cu care se confruntă jurnaliștii de social:**

- Nu au suficiente surse (instituționalizate) de informare pentru domeniul social: baze de date statistice, literatură de cercetare, legislație etc.;
- Nu au baze de date proprii și (în majoritatea cazurilor) nici ale redacțiilor, pe domeniul social. Trebuie să se limiteze la agende telefonice imense cu numere de telefon de la persoane sau instituții care pot da informații, de obicei parțiale, nu centralizate sau prelucrate;
- Au dificultăți în a înțelege semnificația exactă a unor concepte din domeniul social precum *prag de sărăcie* și le utilizează adesea intuitiv;
- Instituțiile administrației publice centrale și locale nu sunt suficient de transparente cu presa, iar purtătorii de cuvânt sunt cel mai adesea incompetenți;
- Specialiștii din domeniul social (sociologi, asistenți sociali, psihologi, etc.) nu îi sprijină întotdeauna, pentru că jurnaliștii de multe ori nu îi înțeleg și uneori, din grabă sau ignoranță le deformează declarațiile/informațiile;
- Oamenii politici îi cultivă pe jurnaliști (și în special pe cei din televiziune) când au nevoie de ei, după care îi ignoră și îi evită. (Este o reconfirmare a celor constatate de Max Weber cu peste o sută de ani în urmă, apropo de relația dintre oamenii politici și jurnaliști)

Pentru a ameliora deficitul foarte mare de informare al jurnaliștilor avansăm următoarea **propunere:**

- Pe fondul penuriei de informații pot fi create baze de date care să ofere informații presei contra cost, atunci când costurile stocării sau prelucrării acestor informații nu pot fi acoperite altfel. Institutele de cercetări, dar și alte instituții ar putea face acest lucru, iar instituții precum UNICEF ar putea participa, sub forma unui parteneriat, la constituirea și administrarea acestor baze de date.
- Eventual, pot fi trimise mijloacelor de informare mai importante pachete cu informații pe domeniul politicilor sociale și în special în domeniul copilului, pentru a se constitui în surse de documentare ale redacțiilor sociale. Periodic pot fi trimise noi materiale.

Nevoia de pregătire a jurnaliștilor a rezultat ca o concluzie centrală, imperativă a acestui studiu.

- 1) Practic toți participanții au recunoscut că au un deficit serios de cunoștințe pe domeniul social.

2) Toți cei 18 participanți doresc să participe la cursuri de instruire.

Aceste programe de instruire ar trebui să aibă următoarele caracteristici:
a) să nu se desfășoare în propria localitate, pentru că li s-ar impune să lucreze în perioada cursurilor și ar pierde din informații (majoritatea participanților a fost de acord);

b) să fie invitați nominal, pentru că altfel conducerea ar putea desemna pe altcineva;

c) cursurile să nu aibă o perioadă foarte lungă (2-3 zile sau o săptămână, nu mai mult).

Recomandări privind o eventuală strategie de difuzare a unor informații în presă sau de realizare a unei campanii de presă:

- Să nu mai fie neglijate verigile intermediare, precum agențiile de presă, în dorința de a ajunge direct la jurnalistul care să difuzeze subiectul într-un cotidian sau la un post radio/tv.
- Un subiect cu un grad mare de senzational poate ajunge mult mai rapid subiect de campanie de presă, dacă este lansat printr-o agenție de presă și preluat de mai multe mijloace de informare, decât dacă este plasat într-un ziar care are exclusivitate, dar îl face neinteresant pentru restul media.
- Utilizarea agențiilor de presă este preferabilă chiar conferințelor de presă care de obicei plictisesc și sunt evitate de mulți jurnaliști.
- Un subiect cu o doză redusă de senzational ar trebui să meargă spre presa scrisă ori spre emisiunile radio/tv săptămânale/lunare.
- Subiectele care ajung în cotidiene au șanse să fie preluate și dezvoltate și de revistele cu apariție săptămânală/lunară. În acest scop contactarea directă a redactorului și furnizarea de date suplimentare/detalii este de dorit și poate spori șansele de reușită a demersului.
- Șansele de difuzare a unui astfel de material sau a unei serii de materiale pe această temă pe termen mediu cresc dacă ele sunt plasate în planurile de difuzare pe termen mai lung ale publicațiilor/posturilor în cauză. Considerăm aceasta ca fiind soluția ideală pentru subiectele cu caracter „permanent/stabil”, cum sunt, de exemplu, majoritatea problemelor legate de protecția și drepturile copilului.

Deși nu a fost formulată de subiecți, apare ca necesară organizarea unor întâlniri-dezbatere între jurnaliștii de social și purtătorii de cuvânt de la instituțiile

publice și între aceștia și specialiști (cercetători, profesori), în care să se discute problemele legate de dificultățile în comunicarea jurnaliștilor cu instituțiile și specialiștii.

După cum afirmam în introducere, această cercetare nu este statistic reprezentativă pentru jurnaliștii din domeniul social. Considerăm totuși că se poate asocia un grad mare de relevanță concluziilor de mai sus pentru situația jurnaliștilor din redacțiile sociale și că se impune cât mai urgent elaborarea unor măsuri de sprijin pentru aceștia (în special sub formă de instruire), ceea ce ar fi atât în spiritul nevoii unor instituții cu activitate în domeniu de a se face mai cunoscute, cât și spre binele jurnaliștilor și, nu în ultimul rând, al celor care beneficiază de „producțiile” lor – cetățenii.

INSTITUȚIILE DEZVOLTĂRII RURALE

- Studiu de caz -

VIOLETA FLORIAN
MARIN POPESCU
MARIOARA RUSU
CARMEN ȘTEFĂNESCU
FILON TODEROIU

1. Elemente definitorii ale spațiului rural

Spațiul rural din România este format în prezent (anul 1999) din suprafața administrativă a celor 2.688 de comune (formate din 12.751 de sate). Suprafața spațiului rural, astfel delimitat, însumează 212,7 mii kmp, reprezentând peste 89% din suprafața țării.

Populația rurală numără 10,14 milioane de locuitori și reprezintă 45,1% din populația țării, rezultând o densitate relativ slabă, de sub 48 locuitori/kmp.

Spațiul rural – ca suprafață și populație – nu are o pondere la fel de mare în toate cele 8 regiuni de dezvoltare. Cel mai întins spațiu rural este în regiunea Nord-Est (94,0% din suprafață), iar cea mai numeroasă populație rurală este în regiunea Sud (55,7% din populație).

Un caz particular îl reprezintă regiunea București, în cuprinsul căreia se găsește și municipiul București, capitala României, care domină net în populația regiunii, concentrând 88,8% din întreaga populație. Populația rurală din jurul capitalei nu reprezintă decât 11,2% din populația regiunii.

Comuna este unitatea administrativă de bază în teritoriul căreia se implementează politica rurală. Autoritățile comunale sunt partenerii locali ai autorităților regionale în realizarea politicii rurale. Numărul partenerilor locali variază de la 267 comune în cazul regiunii Vest, la 481 în cazul regiunii Sud. Excepție face regiunea București, care are numai 38 de comune.

Populația medie a unei comune este 3780 locuitori, dar există o mare varietatea a comunelor din România sub aspectul dimensiunilor demografice. O comună este formată din mai multe sate. În medie, revin 4,7 sate pe o comună. Peste jumătate din comune (55,4%) sunt formate din 1-4 sate, iar 6,2% din comune au mai mult de 10 sate.

Satele prezintă o mare diversitate sub aspectul numărului de locuitori. Dimensiunea satelor variază, de la cele care au doar câțiva locuitori, până la sate cu peste 7000-9000 locuitori. Predomină satele cu puțini locuitori, numărul mediu de locuitori ai unui sat fiind de cca. 800.

Componența satelor după numărul de locuitori și a comunelor după numărul de sate și de locuitori influențează în mod semnificativ gradul de asigurare

a populației cu echipamente și servicii publice. Comunele cu număr mic sau dispersat de locuitori sau cu sate risipite au cele mai mari probleme sub aspectul echipării edilitare și au avut, în ultimele decenii, descreșterile cele mai mari de populație.

2. Agricultură în spațiul rural regional

Agricultura reprezintă principala ramură din punctul de vedere al ocupării populației (36,8%). Industria ocupă locul doi, cu doar 27%. Această poziție se datorează, în principal, unui proces de reducere cu peste 10 puncte procentuale a ponderii ramurii industriei și construcțiilor. Ponderea populației ocupate în agricultură este oscilantă, având o tendință ușor ascendentă.

În majoritatea regiunilor, agricultura și silvicultura domină întreaga economie regională. Numai în trei regiuni (Vest, Centru și București) agricultura este devansată de industrie și construcții.

Ponderea ramurii *agricultură* în economia regiunilor (din punctul de vedere al ocupării) variază între 29,7% și 45,6%, cu excepția regiunii București (6,3%), ale cărei caracteristici economico-demografice sunt date de prezența Municipiului București. Regiunile cu cele mai largi sectoare agricole sunt, în ordine, Nord-Est, Sud-Vest și Sud.

În mediul rural, ramura agriculturii domină net ca activitate economică, ocupând circa 70% din forța de muncă. Chiar și în urban, agricultura reprezintă câteva procente în forța de muncă. În ultimii ani, structura economică din rural a rămas aproape neschimbată, doar serviciile au crescut ușor ca pondere din punct de vedere al ocupării.

Între regiunile țării există diferențe în ceea ce privește locul agriculturii în economia rurală.

Agricultura este unica ramură din economia României în care persoanele vârstnice sunt predominante (chiar și în agricultura practică în orașe). Mai mult de jumătate din agricultori (53,2%) au depășit vârsta de 50 de ani, și aproape o cincime a depășit chiar 65 de ani. În schimb, numai ceva mai mult de un sfert (27,0%) din agricultori sunt tineri, având vârsta sub 35 de ani.

3. Caracteristici socioeconomice ale arealului rural studiat

Studierea modului concret în care funcționează rețelele instituționale în comunitățile rurale s-a făcut în comuna Daia, județul Giurgiu, regiunea de dezvoltare Sud. Regiunea de Sud cuprinde zone rurale defavorizate, areale marginalizate socioeconomic.

Tabelul nr. 1

Indicatorii socioeconomi ai regiunilor de dezvoltare

Indicatori	Sud	Sud-vest	Vest	Nord-vest	Centru	Nord-est	Sud-est	București
Nr. locuitori rurali-medie	4232	2864	1677	2928	2262	4547	2796	557
Indice de îmbătrânire ^{x)}	166,2	150,6	94,9	125,8	95,3	122,2	105,3	10,1
Indice de înnoire ^{xx)}	169,7	141,5	76,3	126,2	115,8	213,1	125,2	12,8
Nr. ha agricol/locuitor rural	1,6	1,4	0,9	1,2	1,1	1,6	1,1	0,1
UVM/100 ha	61,0	38,0	25,4	47,0	38,5	67,6	32,3	8,1
Suprafața medie - în proprietate -	1,9	1,5	1,9	2,3	2,6	2,5	3,1	0,1
Suprafața medie - în asociații -	375,2	167,3	61,5	82,0	83,6	145,1	292,3	19,2
Populația activă ocupată/1000 locuitori	612	395	323	454	474	428	304	661
Nr. locuitori/ medic	1838	1543	1154	1692	1388	2130	1482	67
Abonamente TV/1000 locuitori	215	114	94	108	101	164	117	362
Mortalitate infantilă ^{xxx)}	25,9	19,7	13,8	20,0	14,1	29,7	20,3	18,9

^{x)} indice de îmbătrânire a populației = $((60+) / (0-14 \text{ ani}))$;

^{xx)} indice de înnoire a forței de muncă = $((15-29) / (30-44 \text{ ani}))$;

^{xxx)} rata mortalității infantile = $(\text{număr decese sub un an} / 1000 \text{ născuți vii})$;

Sursa: Dezvoltarea Rurală în România, Carta Verde, București, 1998.

Zona de dezvoltare Sud a spațiului rural românesc este caracterizată de: lipsa diversificării activităților economice, ceea ce determină dependență excesivă de agricultură, eficiență economică redusă a activităților agricole, mod defectuos de exploatare a terenurilor și de valorificare a produselor agricole.

Infrastructura socială este deficitară, echiparea hidroedilitară aproape inexistentă, accese dificile la rețeaua rutieră. Se constată și existența unui proces accentuat de degradare a mediului, îndeosebi în ceea ce privește solurile, apele de suprafață și vegetația forestieră.

Este o zonă de sărăcie rurală, în care am putut constata o cauzalitate directă și puternică între fenomenele economice și cele sociale, o întrepătrundere între sărăcia economică și socială; de exemplu, există corelații pozitive semnificative statistic, între suprafața medie deținută ca proprietate și suprafața medie a

asociațiilor, și o corelație negativă, semnificativă statistic, între gradul de intensitate a activităților agricole cuantificate prin UVM/100 ha și calitatea vieții rurale – cuantificată prin mortalitate infantilă.

În această zonă există disparități între arealele rurale, subregiuni în care sărăcia este mai accentuată, înregistrându-se o sărăcie absolută, sau există forme mai atenuate, o sărăcie relativă. Județul Giurgiu, în care este situată comunitatea rurală în care am făcut investigația sociologică, este situat într-o „pungă” de sărăcie rurală.

Tabelul nr. 2

Indicele mediu al sărăciei^{x)}. Comunitatea rurală, pe subregiuni de dezvoltare

Regiuni de dezvoltare	Subregiuni de dezvoltare rurală ^{xx)}	Media indicelui de sărăcie comunitară
Nord-est	1.Suceava, Neamț, Bacău	14,24
	2.Botoșani, Vaslui, Iași	19,38
Sud Est	1.Galați, Constanța, Brăila	14,19
	2.Buzău, Vrancea, Tulcea	15,39
Sud	1.Argeș, Prahova, Dâmbovița	6,42
	2.Teleorman, Giurgiu, Ialomița, Călărași	16,63
Sud-Vest	1.Olt, Mehedinți, Dolj	14,78
	2.Vâlcea, Gorj	9,48
Vest	1.Timiș, Arad	6,75
	2.Hunedoara, Caraș-Severin	9,32
Nord-Vest	1.Cluj, Bihor	8,52
	2.Maramureș, Satu-Mare, Sălaj, Bistrița-Năsăud	11,49
Centru	1.Brașov, Sibiu	2,22
	2.Mureș, Covasna, Harghita, Alba	7,16
București		^{xxx)}

^{x)} indicele este constituit ca scor factorial din ratele mortalității infantile, emigrări, fertilități generale;

^{xx)} indicele pe subregiune a fost calculat ca medie ponderată a indicelui compozit al sărăciei la nivel de comună, ponderea fiind populația comunei;

^{xxx)} date insuficiente pentru estimare;

Sursa: Analiza dezvoltării rurale în România, 1999:46.

Județul Giurgiu este situat în „punga” de sărăcie care include arealul rural al Câmpiei Teleorman în care punctele slabe, nefavorabile modernizării și dezvoltării rurale sunt:

- din punct de vedere demografic: declin demografic provocat de îmbătrânirea accentuată a populației, natalitate în general inferioară mediei, mortalitate mare, capacitate redusă de regenerare demografică;
- din punct de vedere economic: grad redus de ocupare a forței de muncă, pondere redusă a activităților neagricole;
- din punct de vedere al locuirii: predomină locuințele realizate din materiale slab rezistente, echipare deosebit de redusă cu instalații de alimentare cu apă;

- din punct de vedere social: nivel ridicat al mortalității infantile;
- din punct de vedere ecologic: soluri puternic și foarte puternic degradate, lipsa acută a pădurilor (Dezvoltarea rurală în România, 1998: 33-34).

4. Profilul socioeconomic al comunității investigate

Sondajele sociologice făcute în 1996 și 1998 pe eșantioane reprezentative (1650 și respectiv 1676 gospodării individuale) identifică în acest areal (în care se situează comuna Daia), existența unei comunități rurale în care instituțiile rurale - proprietate, arendă - sunt prezente și au o funcționalitate relativ normală, iar celelalte - piața forței de muncă, piața input-urilor, piața serviciilor, piața produselor agricole - sunt într-o fază de cristalizare.

Eșantionul utilizat în cele două sondaje a fost de tip probabilist bistadial, iar criteriile de eșantionare au fost: *tipul comunei și nivelul de dezvoltare al județului*. În cel de-al doilea sondaj s-a utilizat un eșantion semipanel: un eșantion panel cu 800 de gospodării rurale necesar analizei dinamicii 1996-1998 și un eșantion de 860 gospodării în care au fost cuprinse și gospodăriile individuale cu mai puțin de 0,5 ha, gospodării absente în sondajul din 1996.

Comuna Daia este formată din 2 sate – Daia și Plopșor, cu o populație de 4000 locuitori, și este situată între 2 poli urbani – 50 km de capitala țării și 13 km de reședința de județ. Totalul suprafeței agricole este de 6359 ha din care 5371 ha teren arabil; din totalul suprafeței agricole, 76 ha sunt ocupate de pășune, 326 ha vii, 8 ha livezi, 269 ha păduri, 86 ha drumuri, 204 ha construcții și 19 ha terenuri neproductive. Sistemul de irigații este parțial funcțional.

Tipurile de proprietate existente în 1999 erau: proprietate particulară (77,0% din terenuri, 12,8% în proprietate publică (pășuni), 10% proprietate de stat și 0,2% proprietatea celor 3 biserici existente în comună. Există un număr foarte redus de unități mici și foarte mici ale industriei rurale: în număr de 13, ele sunt reprezentate de mori, ateliere și prese de ulei. Unitățile sectorului terțiar (servicii) sunt reduse ca număr, existând o acoperire insuficientă a necesităților rurale: 9 ateliere de fierărie, reparații auto, brutărie, blănărie, etc. Există la nivelul comunei o ofertă tradițională de servicii și ateliere de industrie rurală, specifică unei comunități cu o economie țărănească.

Situarea pe o șosea națională conferă o accesibilitate mărită la piețele urbane (piața municipiului Giurgiu – 13 km) și la târgurile săptămânale (târg de animale la Giurgiu și la târgul săptămânal de la Călugăreni, situat la 10 km).

Principalele ocupații sunt cele legate de agricultură și creșterea animalelor. Numărul persoanelor cu status ocupațional industrial a scăzut după 1990 datorită restructurării industriale din marile centre urbane București și Giurgiu; în prezent fac naveta zilnic numai 50 de oameni, preponderent bărbați.

În percepția autorităților locale, 5% din populație este săracă, existând o distribuție omogenă a acesteia. Sărăcia comunitară își are originea înainte de '90 (când era apreciată la 2%), extinzându-se, ulterior, ca urmare a modificărilor în structura ocupațională, a lipsei sau cuantumului redus al proprietății private.

Serviciile publice au o structură neadecvată dezvoltării normale a comunității studiate: există 3 grădinițe și 2 școli gimnaziale; distanța până la cel mai apropiat liceu este de 13 km; există un dispensar și 1 cabinet stomatologic situate, ambele, în comuna de reședință; personalul medical este format dintr-un medic, 3 persoane cu studii medii.

Problemele comunitare percepute de autorități sunt cele generate de asistența sanitară și cele edilitare (drumuri, iluminat public).

Tabelul nr. 3

Gravitatea problemelor comunitare - opinia autorităților -

Tip de problemă	Lipsă probleme (0)	Probleme:			
		Foarte ușoare (1)	Ușoare (2)	Grave (3)	Foarte grave (4)
Drumuri			2		4
Apă potabilă				3	
Izolare					
Poluare aer	0				
Poluare sol	0				
Inundații periodice	0				
Servicii medicale					4
Servicii învățământ				3	
Electrificare	0				
Iluminat public					4
Conflicte etnice	0				
Altele	0				

Sursa: Profilul comunei Daia, Proiect FAO, „Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România”, 1999.

Dimensiunea confesională este reprezentată de trei biserici ortodoxe și două grupări adventiste. Există o anumită implicare a bisericii ortodoxe și a cultului adventist prin ajutoarele acordate caselor de copii și căminelor de nefamiliști.

În concluzie, comuna rurală investigată, este caracterizată de monoactivitate (agricultura, creșterea animalelor) în care anumite comportamente instituționale pot fi induse de asociațiile de producție (există o asociație puternică, ROSTAR, care are 1200 ha) și de biserică.

Economia specifică comunei este de tip țărănesc. Accesibilitatea asigurată de situarea pe o șosea națională potențează comportamentul comercial al producătorilor agricoli. Stoparea fluxurilor de navetiști, datorită restructurărilor profunde din ramurile neagricole, a condamnat comunitatea rurală la un tip de dezvoltare endogenă care nu și-a găsit încă formele cele mai eficiente de realizare;

urmare a revenirii la o agricultură de subzistență, neperformantă, eventualele tentative de modernizare rurală sunt inhibitate.

5. Modele instituționale concrete ale vieții rurale comunitare

În eșantionul studiat (la nivelul comunei s-a calculat un eșantion reprezentativ, stratificat), numărul de persoane în gospodărie este în medie de 3,19; vârsta medie a capului de gospodărie este de 58,7 ani, iar vârsta medie a gospodăriei de 47,4 ani. Structura pe sexe a gospodăriei este de 49,4% bărbați și 50,5% femei. Aceste valori, medii și procentuale, corespund caracteristicilor populației rurale din România.

Tipologia gospodăriilor rurale investigate a cuprins:

1) gospodării formate numai din pensionari (20), în care vârsta medie este de 67,3 ani; structura pe sexe este caracterizată de preponderența femeilor - 51,2% (bărbații reprezintă 48,7%); structura instrucțională este definită de ponderea studiilor elementare (până în 4 clase - 56,4%) și a celor gimnaziale (până în 8 clase - 25,6%); fără școală sunt 5,1%, iar cu liceu (12 clase - 10,2%). Există o endogamie locală, majoritatea născându-se în localitatea Daia: 89,7%. Domeniile de activitate reflectă situația ocupațională și economică dinainte de '90: 53,8% sunt pensionari de stat și 46,1% pensionari CAP; 97,4% au o slujbă secundară, continuând să fie producători agricoli.

2) gospodării formate din pensionari și persoane de vârstă activă agricultori (8) în care vârsta medie este de 62,4 ani; structura pe sexe este : 52,6% bărbați și 47,4% femei; structura instrucțională, comparativ cu primul tip este deficitară: 10,5% fără școală, 52,6% cu studii elementare și 36,8% cu gimnaziu. Principalul domeniu de activitate structurează acest tip de gospodărie astfel: 89,4% lucrează în agricultură, 5,2% sunt pensionari de stat și 5,4% pensionari CAP. Există același fenomen al imobilismului social, prezent și în prima categorie investigată: 89,4% s-au născut în comuna Daia, 10,5% provin din alt sat.

3) gospodării formate din pensionari, persoane de vârstă activă agricultori și neagricultori (58): gospodării cu statusuri ocupaționale multiple care au o vârstă medie de 42,4 ani în care există 49,3% bărbați și 50,6% femei; structura instrucțională se multiplică: 23,9% au liceu, 21,6% au școală elementară (4 clase), 18,8% au gimnaziu, 16,1% au școală profesională, 3,6% au facultate și studii postliceale și 0,9% liceu agricol; 8,8% nu au studii, iar restul nu au răspuns: 6,3%. Acest tip de gospodărie este caracterizat și de o fluiditate socială deosebită, de o mobilitate spațială accentuată: 12,4% s-au născut într-un oraș, 15,2% s-au născut în alt sat și 72,4% s-au născut în comuna Daia. Principalele domenii de activitate sunt agricultura, industria + construcțiile și serviciile.

5.1. Instituția proprietății

Suprafața funciară aflată în proprietatea gospodăriilor rurale din cadrul eșantionului variază între 0,20 și 9 ha. Repartizarea gospodăriilor rurale pe clase de

mărime ținând cont de suprafață, arată o concentrare a acestora în grupa 1-3 ha, care reprezintă 48% din total eșantion (Tabelul 4). Distribuția pe clase de mărime din comuna Daia este relativ mai echilibrată decât cea înregistrată la nivel județean și național.

Tabelul nr. 4

Distribuția gospodăriilor rurale pe clase de mărime, 1998

	Total țară (%)	Județul Giurgiu (%)	COMUNA DAIA	
			Nr.gosp. respondente	%
până la 1 ha	39	48	20	23
1,1 - 3 ha	33	37	30	35
3,1 - 5 ha	17	14	22	22
peste 5 ha	11	4	13	13
fără pământ			1	1
Total	100	100	86	86

Sursa: Proiect FAO, „Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România”, 1999.

Suprafața medie a proprietății (3,7 ha) este de 2,2 ori mai mare decât cea înregistrată la nivel județean (1,7 ha) și de 1,6 ori raportat la nivel național (2,3 ha).

Gospodăriile formate din pensionari (vârsta medie 67 ani) și cele formate din pensionari și persoane de vârstă activă agricultori (vârsta medie 62 ani) dețin în proprietate cele mai întinse suprafețe (3,2 ha și respectiv 4,95 ha) situație ce poate fi explicată prin faptul că, în România, Legea 18/1991 a restabilit dreptul de proprietate persoanelor care au fost proprietari înainte de 1945, iar acestea sunt persoanele vârstnice, plasate în aceste grupe.

5.2. Comportament organizațional

Comportamentul gospodăriilor rurale investigate indică faptul că, deși dețin suprafețe mici de teren, orientarea lor către formele asociative de exploatare a pământului este foarte accentuată. Per totalul eșantionului, 38% din respondenți sunt membri ai unei societăți agricole cu personalitate juridică, și 17% au preferat ca formă de organizare o asociație familială.

Cea mai ridicată „apetență”, pentru societățile agricole cu personalitate juridică este specifică gospodăriilor cu media de vârstă ridicată: 63% în cazul gospodăriilor formate din pensionari și fermieri, 50% la gospodăriile formate din pensionari și 31% în cazul gospodăriilor formate din pensionari, fermieri și non-fermieri. Media de vârstă a membrilor din asociațiile legale este de 57 ani.

Apartenența la o asociație familială are o pondere mult mai redusă: 10% în cazul gospodăriilor de pensionari, 16% la cele formate din pensionari, agricultori și nonagricultori și 50% în cazul gospodăriilor compuse din pensionari și agricultori.

5.3. Piața pământului

5.3.1. Vânzarea-cumpărarea de pământ agricol

Întrucât reglementarea circulației juridice a pământului a trenat mult timp, căpătând forma corespunzătoare abia prin Legea 54 din 1998, procesul vânzării-cumpărării de pământ este incipient. Din 86 de gospodării cuprinse în sondaj, numai 4 gospodării au cumpărat pământ după 1990, 4,65% din totalul gospodăriilor, și două gospodării au vândut, respectiv 2,33%.

După tipul gospodăriilor care au cumpărat pământ, o gospodărie este formată din pensionari, iar celelalte 3 sunt formate din pensionari, agricultori și neagricultori. Referitor la gospodăriile care au vândut pământ, una este formată din pensionari și celelalte din pensionari, agricultori și neagricultori.

Suprafețele cumpărate și vândute au fost relativ mici. Astfel, din cele 4 gospodării care au cumpărat pământ o gospodărie a cumpărat mai puțin de 1 ha, o gospodărie între 1,1-3 ha și două gospodării între 3,1 și 5 ha. Una din gospodării a cumpărat pământ în intravilan, iar celelalte trei în extravilan.

Dintre gospodăriile care au vândut pământ, o gospodărie a vândut până la 1 ha, iar alta între 1-3 ha. Una dintre tranzacții s-a referit la pământ situat în intravilan, iar alta în extravilan.

5.3.2. Arendarea

Comparativ cu cumpărarea-vânzarea de pământ, arendarea a cunoscut o mai mare extindere. Numărul de gospodării care au luat pământ în arendă a fost de 6 (6,98% din totalul gospodăriilor cuprinse în sondaj), toate fiind formate din pensionari, agricultori și neagricultori. Suprafața luată în arendă este relativ mică și provine în principal de la rude.

Mult mai mare este numărul gospodăriilor care au dat pământ în arendă, și anume, 43 (reprezentând 50% din total). Dintre acestea, 14 sunt formate din pensionari (adică 32,5%), 23 sunt gospodării de pensionari și agricultori (53,49%) și 6 sunt gospodării de pensionari, agricultori și neagricultori (13,95%).

Pământul s-a dat în arendă cu prioritate societăților agricole cu statut juridic și asociațiilor agricole private.

Arendarea s-a făcut în majoritatea cazurilor pe bază de contract scris înregistrat la notariat. Plata arende s-a realizat în cote părți din producția obținută.

Pondere relativ mare a gospodăriilor care au dat pământ în arendă și orientarea cu prioritate spre societățile agricole menționate se poate explica, pe de o parte, prin puterea economică redusă a gospodăriilor individuale de a-și lucra pe cont propriu terenul aflat în proprietate, iar pe de altă parte prin preponderența producătorilor vârstnici, precum și prin penuria de mijloace tehnice și de capital.

Tabelul nr. 5

Cui și de ce s-a arendat pământ agricol în comuna Daia, județul Giurgiu^{x)}

	FRECVENȚE	
	abs.	- % -
Cui s-a arendat pământ?		
- la societăți comerciale agricole cu statut juridic	39	90,70
- la societăți agricole private	4	9,30
Total	43	100,00
De ce s-a dat pământ în arendă?		
- lipsă de capital	16	37,21
- vârstă înaintată	10	23,26
- sănătate precară	5	11,63
- alte motive	12	27,80
Total	43	100,00

^{x)} rezultate ale sondajului efectuat în martie 1999;

Sursa: Proiect FAO, „Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România”, 1999.

Din răspunsurile la întrebările referitoare la dorința de a da sau de a lua mai mult pământ în arendă rezultă că situația actuală pare să se prelungească și în anii următori.

Din analiza corelațiilor simple se pot face câteva aprecieri referitoare la percepția perechilor „vânzare-cumpărare” de pământ și „luare-dare în arendă” a terenului agricol - ca activități esențiale ale formării și funcționării instituției „piața funciară” care prezintă următoarele trăsături:

a) cumpărarea și/sau vânzarea de teren agricol sunt percepute mai degrabă nesemnificativ decât negativ, motivul esențial constând în faptul că reconstituirea și constituirea proprietății private au mai mult valențe de subzistență decât de creștere dimensională a exploatațiilor agricole;

b) luarea și/sau darea în arendă de teren agricol se pare că încep să fie percepute ca alternative de gestionare a pământului:

- vârsta înaintată a copiilor gospodăriilor formate numai din pensionari constituie unul dintre motivul care „alimentează” darea în arendă de suprafețe agricole;

- prezența în gospodării, pe lângă pensionari, a altor membri de familie cu ocupație agricolă diminuează relativ puternic darea în arendă. Ceea ce amendează capacitatea de muncă sporită a gospodăriilor formate din pensionari, agricultori și neagricultori de a gestiona terenurile agricole este nivelul scăzut al veniturilor acestora, cu totul insuficient pentru a constitui un suport financiar al practicării tranzacțiilor funciare.

5.4. Piața produselor agricole

Una dintre problemele care a constituit subiectul sondajului a fost și problema pieței produselor agricole.

Înainte de a trece la analiza propriu-zisă trebuie remarcată tendința de comercializare cu precădere a produselor vegetale (respectiv 30,2% din numărul

total de gospodării), spre deosebire de producția animală unde frecvența cazurilor de valorificare prin comercializare a fost numai 8,14%, 81,4% din gospodării reținându-și producția pentru consumul propriu (tabel 6).

5.4.1. Valorificarea producției vegetale – caracteristici principale:

a) din totalul celor 26 de gospodării, pe tipuri de gospodării, tendința spre comercializare este mai mare la cele formate din pensionari, agricultori și neagricultori - (tipul III), unul dintre motive fiind posibilitatea valorificării produselor pe altă piață prin intermediul unor membri ai familiei nelegați strict, ca activitate principală, de agricultură.

Faptul că între vârsta membrilor gospodăriei și posibilitățile de comercializare a produselor vegetale există o legătură, este pus în evidență de coeficientul de corelație simplă a cărei valoare, deși redusă și ne semnificativă din punct de vedere statistic (0,22), confirmă înclinația spre autoconsum atât a produselor vegetale cât și a celor animale, excepție făcând însă cultura florii-soarelui, a cărei producție este valorificată pe bază de contract cu unitățile de prelucrare în schimbul căreia agricultorii au primit atât bani, cât și produse - respectiv ulei și șrot de floarea-soarelui.

b) nivelul ridicat al autoconsumului este unul dintre elementele care explică variabilele negative ale coeficientului de corelație referitor la comercializare; astfel, culturile cel mai des întâlnite în hrana animalelor și a oamenilor au fost: grâul, porumbul, sfecla de zahăr, floarea soarelui și altele (nutrețuri), coeficientul de corelație dintre numărul de animale crescute (bovine și porcine) cu precădere și suprafața cultivată variind de la 0,42 la 0,63.

c) comercializarea produselor agricole s-a lovit de numeroase dificultăți care au fost întâmpinate de toate cele trei tipuri de gospodării, cu precădere cele din gradul III.

Motivațiile dificultăților sunt foarte diverse, oscilând între gradul de îmbătrânire ridicat al gospodăriilor și costurile ridicate de transport al produselor, astfel: neîncrederea producătorilor agricoli în posibilitățile de a achita la timp contravaloarea produselor livrate a condus la stocarea producției sau valorificarea acesteia fără contract, comercializarea prin contract întâlnindu-se cu precădere la tipul III de gospodării - 66,7% din totalul gospodăriilor care au vândut pe bază de contract, 53,3% din tipul III și nici o gospodărie formată numai din pensionari; Situația este explicabilă din cel puțin trei motive:

- prețul scăzut oferit de integratori pentru producția cerealieră, preț care nu permite reluarea procesului de producție; de exemplu, este de remarcat că la nivelul anului 1997, agricultorii au primit pentru 1 kg de porumb livrat la bazele de cercetare 800 lei, pentru ca în primăvara următoare să procure sămânță certificată cu 15 mii lei/kg, care s-a dovedit a fi necorespunzătoare din punct de vedere calitativ, fapt demonstrat și de producțiile reduse din acel an, majoritatea gospodăriilor recurgând la reînsămânțare, costurile de producție dublându-se astfel;

- imposibilitatea deplasării la fabrică a pensionarilor pentru negocierea contractelor din cauza vârstei avansate, vârsta medie pe cap de gospodărie fiind de 67,36 ani;
- lipsa unor centre locale de colectare, în teritoriu, ale unităților de prelucrare, care să permită deplasarea specialiștilor la nivel de gospodărie, pentru a negocia direct cu agricultorii condițiile încheierii unui contract de integrare.

d) ca urmare a celor prezentate mai sus, majoritatea producătorilor au stocat producția în hambarele proprii, fiind astfel cu curtea plină și cu buzunarele goale, deci în imposibilitatea de a relua procesul de producție, costul lucrărilor mecanice fiind foarte ridicat (pentru un hectar de teren arabil, discuitul și semănatul ridicându-se la 1 milion lei fără a mai discuta despre fertilizare). Prețul îngrășămintelor este mult prea mare pentru resursele financiare ale gospodăriilor, în special ale celor formate numai din pensionari. Din totalul celor 20 de gospodării grupate după domeniul de activitate, 46,19% sunt pensionari CAP cu o pensie variind între 60-120 mii lei/lună în condițiile în care un sac de îngrășămintă complexe costă aproximativ 150 mii lei (50 kg).

Lipsa mijloacelor financiare a condus la efectuarea unei fertilizări insuficiente și implicit la obținerea unor producții reduse. Au existat însă și cazuri în care fertilizarea s-a efectuat la timp, respectându-se graficul lucrărilor agricole, producția medie obținută ridicându-se la 5000 kg/ha la cultura grâului. Însă cazurile de acest gen sunt sporadice și au fost întâlnite cu precădere la tipul III de gospodărie.

e) aspectele mai sus menționate la punctul **b** se referă la pământul lucrat în gospodăriile proprii, întrucât pentru cel arendat costul lucrărilor mecanice a fost suportat din producția obținută, agricultorii primind pentru un hectar arendat fie cotă fixă, fie cotă parte din producția obținută.

f) în ceea ce privește comercializarea produselor vegetale fără contract, aceasta s-a efectuat în special prin vânzare pe altă piață (tip II, III) și mai puțin pe piața locală (tip I), cu precădere către cumpărătorii individuali; produsele astfel valorificate au fost grâul, porumbul și legumele.

5.4.2. Valorificarea producției animale

După cum s-a menționat anterior, din totalul gospodăriilor numai 8,14% au comercializat produse animale (7 gospodării), greutatea specifică cea mai mare deținând-o tipul III și numai una din tipul I (pensionari).

Dacă la comercializarea produselor agricole vegetale dificultățile au fost mult mai numeroase, în ceea ce privește vânzarea produselor animale nu s-au constatat dificultăți decât în două cazuri, aparținând tipului I și III, fiind motivate de ponderea ridicată a autoconsumului în totalul producției obținute sau de prețul prea mic obținut prin vânzarea lor.

Comercializarea pe bază de contract s-a întâlnit în două cazuri – ambele gospodării aparținând tipului III – fiind reprezentate prin încheierea unor contracte cu diferiți vânzători sau cumpărători individuali. În acest sens, este de remarcat intensitatea legăturii dintre practicarea agriculturii ca slujbă secundară și

posibilitățile de valorificare a produselor animale pe contract, fapt pus în evidență de coeficienții de corelație simplă care variază de la 0,35 pentru laptele de vacă, brânza de oaie, lână, cașul de oaie, carne de porc, carne de găină și ouă până la 0,37 la carnea de bovină pe total gospodării.

Ponderea cea mai mare pe tipuri de gospodării revine tipului III, întrucât pentru tipul I și II coeficienții sunt negativi sau ne semnificativi din punct de vedere statistic, compensarea efectuându-se pe seama coeficienților aparținând tipului III, care au variat între 0,36 și 0,85. Valorile negative obținute pentru tipul I și II explică ponderea ridicată a autoconsumului în totalul producției obținute.

Ca și în cazul produselor vegetale, se remarcă tendința de vânzare fără contracte, îndeosebi pe altă piață (pentru tipul III) sau pe piața locală (pentru tipul I), către cumpărători individuali. Situația întâlnită la comercializarea pe bază de contract a producției animale este precară și la comercializarea fără contract, intensitatea ei fiind mult mai puternică, coeficientul de corelație variind de la 0,32 la 0,45 pentru laptele de vacă pe total gospodărie; pe tipuri de gospodării, tipul II iese în evidență prin comercializarea produselor fără contract, coeficienții variind între 0,41 și 0,46. Și în acest caz nivelul autoconsumului este foarte ridicat pentru gospodăriile din tipul I și II, fapt care a condus la un grad redus de valorificare a produselor.

Privită dintr-un asemenea punct de vedere, problema comercializării produselor pare să se adâncească, având efecte negative asupra posibilităților agricultorilor de a relua procesul de producție din lipsă de resurse financiare cu efecte directe și asupra nivelului de viață al gospodăriilor, al pauperizării continue a agricultorilor.

Tabelul nr. 6

Comercializarea produselor pe total gospodării

	Produse vegetale		Produse animale	
	Frecvență	%	Frecvență	%
Da	26	30,23	7	8,14
Nu	52	60,47	70	81,40
Nu cunoaște	2	2,33	1	1,16
Nu știu/nu răspund	6	6,98	8	9,30
Total	86	100	86	100

Sursa: Proiect FAO, „Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România”, manuscris 1999.

5.5. Piața serviciilor pentru agricultură

În comuna Daia agricultorii apelează într-o proporție foarte redusă la sfaturile specialiștilor agricoli: 6% au apelat la camerele agricole, 9% la inginerul agronom și 57% la medicul veterinar.

Gospodăriile tinere formate din agricultori, pensionari și neagricultori sunt mai „deschise” și apelează într-o proporție mai mare, decât media înregistrată la

nivel de eșantion, la ajutorul specialiștilor (64% la medicul veterinar, 12% la inginerul agronom și 5% la camerele agricole).

Această „lipsă de interes” manifestată ar putea avea ca explicație, pe de o parte faptul că nu se conștientizează rolul consultanței în obținerea unor producții ridicate, nu se conștientizează că rolul unor resurse calificate reprezintă o condiție esențială în dezvoltarea gospodăriei agricole, iar pe de altă parte, faptul că specialiștii agricoli au o calificare tehnică și o pregătire limitată în domeniul economic, ce nu le permite să ofere sfaturi micilor agricultori, pornind de la principiul rentabilității.

Astfel, numai 60-80% dintre cei care au apelat la sfaturile specialiștilor se declară mulțumiți de activitatea acestora, iar intenția de viitor în privința acestor servicii se cantonează la un procent asemănător de 75-90%.

5.6. Piața input-urilor

Deși gospodăriile țărănești reprezintă o piață importantă pentru input-urile agricole, cererea manifestată este relativ redusă: dacă 83% din gospodării au folosit mijloace mecanice pentru a lucra pământul, doar 42% au folosit îngrășăminte chimice, 13% pesticide și 9% furaje combinate. Situația este similară cu cea întâlnită la nivel național, unde folosirea input-urilor moderne de producție este situată la un nivel foarte scăzut.

Mulți producători agricoli au neglijat acest factor decisiv al producției, care este sămânța. Au recurs adesea la sămânța proprie (38% din total eșantion), degenerată și impurificată, cu rezultate productive dintre cele mai slabe. Gospodăriile formate din pensionari (47%) și cele formate din pensionari și agricultori (60%) folosesc în cea mai ridicată proporție gospodăria proprie ca sursă de sămânță.

Canalele de procurare a semințelor (altele decât propria gospodărie) sunt: întreprinderile private 5% și piața locală 3%. Pe total eșantion 49% declară că își procură semințele din alte surse.

Potrivit anchetei, din total gospodării investigate numai 42% declară că au folosit în anul 1998 îngrășăminte chimice. Analizând canalele de aprovizionare pe tipuri de furnizori se remarcă faptul că toate cele trei tipuri de gospodării preferă întreprinderile private.

Scumpirea din ultimii ani a îngrășămintelor chimice a reorientat interesul agricultorilor spre îngrășămintele organice, ce sunt utilizate de 45% din gospodăriile investigate. Acest tip de îngrășământ este insuficient utilizat în prezent, meritând să i se acorde prioritate nu numai datorită situației dificile în aprovizionarea cu îngrășăminte chimice, ci și pe considerente de conservarea mediului înconjurător și a solurilor din mediul rural. Gospodăriile de pensionari sunt adeptele în cea mai mare proporție (50%) a acestui mod tradițional de fertilizare a solurilor.

Pierderile provocate de paraziți, boli și buruieni în cursul procesului de producție, dar și în timpul păstrării recoltei, sunt foarte mari.

Ridicarea vertiginoasă a prețurilor, corelată și cu lipsa cunoștințelor tehnice necesare a îngustat foarte mult câmpul de utilizare a acestor substanțe (13% din total eșantion). Se remarcă același nivel scăzut de utilizare în cazul tuturor gospodăriilor rurale.

Nivelul de dotare mecanică existent face ca numai 8% dintre gospodăriile rurale se declară că își asigură mecanizarea cu resurse proprii. Restul de 92% sunt nevoite să își procure serviciile mecanice din diverse surse. 38% cumpără servicii mecanice de la întreprinderi private din afara comunei, 28% de pe piața locală, 12% de la societățile agricole cu personalitate juridică.

Dacă gospodăriile formate din pensionari și agricultori preferă procurarea serviciilor mecanice de pe piață (50%) și de la societățile agricole cu personalitate juridică 32%, cele formate din pensionari, agricultori și nonagricultori sunt orientați către întreprinderile private (41%) și piață (32%), iar cele compuse din pensionari preferă întreprinderile private (60%) și piață (20%).

Creșterea costului tractoarelor, mașinilor agricole și a cheltuielilor de exploatare, în special datorită scumpirii combustibililor, face ca forța de tracțiune principală, în cazul multor gospodării rurale, să fie reprezentată de animale.

Din păcate, o mare parte dintre agricultorii investigați sunt restanți în respectarea cerințelor de bază, elementare ale practicii agricole avansate. De aici decurg eșecurile (producții scăzute) și uneori chiar lipsa de interes pentru continuarea activității.

Producția scăzută nu-i permite micului agricultor să accedă la capital, necesar pentru procurarea *input*-urilor moderne, iar lipsa acestora împiedică orice progres în productivitate.

5.7. Piața financiară

Piața financiară este deficitară în comunitățile rurale din România. Explicația poate fi găsită în sistemul macrofinanciar – disfuncționalități, aparat birocratic inflexibil și greoi – și într-un comportament tradițional specific nivelului microeconomic.

În comunitatea pe care am investigat-o există, la nivelul individului, un comportament antifinanciar pronunțat; așa se face că la nivel comunitar și individual funcționează resorturi tradiționale atât de puternice încât determină reacția de respingere a modernității rurale de tip financiar: 91,8% dintre subiecți nu au făcut în 1998 nici un împrumut și numai 8,2% au apelat la împrumuturi.

Împrumuturile făcute au fost orientate spre scopuri agricole (85,7%) și scopuri sociale – 14,3% din cei care au împrumutat au făcut-o pentru desfășurarea normală a unor evenimente, ca de exemplu începerea școlii de către copii, pentru a cumpăra – manuale, haine, încălțăminte – sau pentru nunți, botezuri, înmormântări. Sursa împrumutului este numai sfera relațiilor sociale-rurale, cunoștințe, prieteni – nici un subiect nu a apelat la o formă instituțională (bancă).

Analiza statistică a relevat că variabilele independente care au determinat „actul împrumutului” sunt vârsta, nivelul instrucțional, statusul ocupațional multiplu, creșterea animalelor, comercializarea produselor vegetale, utilizarea forței de muncă din afara gospodăriei; coeficientul de corelație între variabilele enunțate mai sus și actul împrumutului este de 0,96. Există, totuși, la nivel de intenție declarată un interes latent pentru o formă instituțională; întrebați care ar fi prima sursă la care ar apela pentru un împrumut, 58% au invocat rudele, vecinii și prietenii și 42% au menționat banca.

5.8. Piața forței de muncă

Pentru comunitățile rurale din România, piața forței de muncă este o instituție care nu funcționează formal; la nivel informal, datorită resurselor bănești disponibile în fiecare gospodărie rurală, există forme structurale și funcționale specifice economiei țărănești. Gospodăriile formate numai din pensionari și agricultori au angajat în proporție 12,5% forță de muncă în 1998; dintre ei, 50% au angajat lucrători sezonieri, pe care i-au plătit dându-le o sumă de bani/zi pentru lucrări de întreținere a culturilor și recoltat; 50% au angajat rude, pe care le-au plătit cu produse agricole, pentru lucrări de întreținere și recoltat.

Gospodăriile formate din pensionari, agricultori și neagricultori au angajat lucrători într-o proporție mult mai mare 27,6%; din această subgrupă au angajat rude 75,05%, lucrători sezonieri 18,7% și lucrători permanenți 6,2%; rudele au fost plătite, în mod deosebit, cu un salariu săptămânal; 15, 8% dintre rude au fost retribuite în acest mod, restul având un salariu lunar (17%), la normă (17%) și combinații (în produse agricole + normă + salariu). Lucrătorii permanenți și cei sezonieri au primit o sumă de bani/zi. Rudele au fost folosite la lucrările de semănat, întreținere, recoltat, îngrijire animale, vânzare a produselor; lucrătorii sezonieri la întreținerea culturilor, recoltat, îngrijirea animalelor; lucrătorii permanenți, la întreținerea culturilor.

Corelația simplă (*Pearson*) a identificat o corelație pozitivă semnificativă între gospodăriile de acest tip care cresc porci și utilizarea lucrătorilor sezonieri (0,6); corelația multiplă, în care variabila dependentă este utilizarea forței de muncă din afara gospodăriei, iar variabilele independente sunt vârsta, nivelul instrucțional, status ocupațional multiplu, creșterea animalelor, comercializarea produselor vegetale, comercializarea produselor animale, utilizarea input-urilor, utilizarea serviciilor, utilizarea împrumuturilor, este de 0,85. Este cert ca în acest caz se conturează un tip nou instituțional, cel al antreprenorului rural, purtător al unor noi modele de viață economică și socială, care începe să-și gestioneze gospodăria ca pe o fermă, în funcție de o logică de tip capitalist.

BIBLIOGRAFIE

1. Nica, N., *Contextul dezvoltării rurale în România*, în *Planul Dezvoltării Rurale în România* (manuscris), București, World Bank Team, 1999.
2. Sandu, D., *Cine sunt antreprenorii din agricultura de tranziție?*, (manuscris), București, 1999.
3. Tesliuc, E., Chirca, C., *Analiza dezvoltării rurale în România*, București, Banca Mondială și Comisia Națională pentru Statistică, 1999.
4. ***, *Rural development in Romania, Green Paper*, Institute of Agricultural Economics and Urban Project, Bucharest, 1998.
5. ***, *Private Agriculture in Romania, Household Survey*, MAF, European Commission, World Bank, Bucharest, 1997.

COSTURILE SOCIALE ALE TRANZIȚIEI DIN ANII '90 ÎN ȚĂRILE EUROPENE ȘI CSI

MARIANA STANCIU

În decada anilor '90, lumea s-a schimbat fundamental și ireversibil. Pentru spațiul central și est-european, ultimul deceniu a însemnat mult mai mult decât zece ani de *reformă*. Acest termen, denumește de fapt, eufemistic, *marea depresie economico-socială a anilor '90*. Amploarea colapsului economic și explozia inflației au fost comparabile cu cele din timpul ultimei conflagrații mondiale. Consecințele acestora în planul securității sociale au avut dimensiunile unei calamități. Potrivit unor estimări extrem de reticente, realizate de PNUD, peste 100 milioane de oameni au fost aruncați în sărăcie și un număr mult mai mare abia au reușit să depășească un nivel oarecare al subzistenței economice (Transition 1999, p.13).

Dincolo de evoluțiile induse de componenta economică, numeroase alte lucruri s-au schimbat. Au căzut guverne și s-au ridicat altele, s-au abolit Constituții și s-au adoptat altele, vechi instituții și-au încheiat rolul în istorie, în timp ce altele continuă să apară.

Mulți oameni s-au prăpădit în războaie, în timp ce alții s-au zbatut să se salveze de sub ape, dărâmături, alunecări de teren sau foc. Unii și-au pierdut tot avutul în mai puțin de un ceas, alții au devenit miliardari peste noapte.

Geografia politică a Europei centrale și de est este aproape de nerecunoscut. Au apărut state noi, s-au născut speranțe, au existat clipe de entuziasm fără margini, dar și clipe de coșmar.

Pe acest fond zbuciumat și impredictibil, trecerea la economia de piață a constituit un ideal permanent pentru multe națiuni. Drumul spre împlinirea acestui ideal s-a dovedit în scurt timp ticsit cu privațiuni, riscuri, pierderi, temeri, sacrificii sau lupte fără sfârșit.

În ceea ce privește ritmul realizării reformelor economice, niciodată nu s-a pus în mod deschis problema instituirii unei competiții între țările Europei centrale și de est. Dar limbajul folosit de politicieni sau de exponenții organizațiilor internaționale implicate în problemele din regiune, a vizat în mod curent un virtual cadru competițional. Acest fapt a fost indus și prin existența unor decalaje inițiale în pregătirea pentru implementarea reformei în țările implicate. Încă de la început se putea prevedea că unele țări se vor situa în fruntea plutonului (Polonia, Republica Cehă, Ungaria, Slovacia) în timp ce asupra altora avea să planeze, vreme de mai mulți ani, un aer de incertitudine, așteptare și speranță (Bulgaria, Albania, România, țările din CSI). În anii '80, unele economii socialiste europene au experimentat liberalizarea parțială a prețurilor și de aceea încă de atunci s-au manifestat unele efecte ale inflației. Situația inflației s-a schimbat însă imediat după

anul 1990, odată cu colapsul Uniunii Sovietice și dezintegrarea Iugoslaviei. În anii '90, doar trei țări (Republica Cehă, Ungaria și Slovacia) au reușit să mențină rata inflației sub 62%. În 22 de state, rata inflației a fost de 100% sau mai mult, pe durata a cel puțin un an de zile. Alte 15 țări au dezvoltat o inflație de cel puțin 1000% pe an. În Georgia de exemplu, rata inflației în anul 1994 a fost de 18.000%. În 1995, doar patru țări reușiseră să aducă rata inflației sub 10% pe an (Albania, Croația, Republica Cehă și Slovacia). În cele mai multe dintre țările în tranziție, guvernele au pierdut controlul asupra nivelului prețurilor. Astfel, un sistem de măsuri care a urmărit în fond creșterea eficienței economice în utilizarea resurselor și accelerarea creșterii economice, a reușit să favorizeze efectul invers.

În țările central și est-europene, eliminarea hiperinflației s-a produs în anii '95, '96. La momentul respectiv, doar cinci dintre țările europene prezentau încă rate ale inflației ce depășeau 30% (Trends in Europe and North America – 1998/1999). Între acestea se afla și România. Per ansamblu însă, ratele inflației prezentau o dispersie destul de accentuată – de la cifre de ordinul zecilor în centrul și estul continentului, până la ordinul miilor și zecilor de mii de procente în fostele state sovietice (Belarus, Tadjichistan, Turcmenistan, Uzbekistan).

În ciuda măririi decalajelor economice dintre săracii și bogații din regiune, *țările central și est-europene se mențin încă printre cele mai egalitariste țări din lume*. Coeficienții lor Gini sunt considerabil mai scăzuți decât în țările vest-europene și în SUA. În anul 1989, România prezenta, în cadrul grupului, cel mai mic coeficient Gini (0,16). Deși până la sfârșitul deceniului următor valoarea acestuia s-a dublat, România se menține încă printre țările cele mai egalitariste din zonă.

Per ansamblu, cheltuielile publice destinate susținerii sectorului social în țările central și est-europene au crescut în anii tranziției, dar nu atât de mult cât ar fi fost de așteptat dacă promisiunile națiunilor vestice ar fi devenit realitate. Tendințele generale de implicare publică a statelor central și est-europene în asistarea economică a categoriilor socioeconomice defavorizate, pe durata tranziției, nu au fost la fel de consistente în toate țările. Potrivit analiștilor sociali (Zamfir Cătălin și al., 1999) în România de exemplu, s-a manifestat chiar o oarecare tendință de retragere progresivă a statului din gestionarea sectorului social, mai ales la mijlocul și către a doua parte a intervalului, aplicându-se în special politici sociale de orientare rezidualistă, ca urmare a unor probleme de finanțare.

Experiența a demonstrat că în acele state care au efectuat mai rapid reforma instituțională și au aplicat mai decis unele politici de liberalizare și privatizare, s-au înregistrat importante recuperări ale nivelului producției de bunuri și servicii, cu impact asupra creșterii exporturilor, consumului intern, și posibilităților de finanțare a protecției sociale.

Toate studiile de specialitate realizate în decursul unui deceniu de tranziție atestă că regiunea central și est-europeană a suportat și va mai suporta, pe termen lung, costuri sociale extrem de ridicate, ca urmare a crizelor de sistem ce s-au manifestat în cursul anilor '90.

Cel mai mare cost al tranziției s-a concretizat în pierderile a câteva milioane de vieți omenеști (în special bărbați), ceea ce a determinat declinul abrupt al speranței de viață în aproape toate țările din regiune (dar mai accentuat în Federația Rusă și România) (Transition 1999). În această privință, țările din centrul continentului au fost mai puțin afectate.

Un alt cost social al tranziției a rezultat din *persistența la cote deosebit de înalte a morbidității*, prin incidența mărită a unor afecțiuni cronice și prin reapariția unor boli infecțioase. Tuberculoza, al cărei risc de apariție fusese diminuat foarte mult înainte de '90, și-a mărit incidența în special în țările afectate intens de adâncirea sărăciei. Trendul advers al morbidității pare cu atât mai amenințător cu cât declinul relativ al poluării (ca urmare a suspendării unor activități industriale intens poluante) ar fi fost de așteptat să genereze în general, o reducere a morbidității.

Un alt tip de cost social al tranziției a fost *creșterea abruptă a sărăciei*. Deși pentru studierea și evaluarea acestui fenomen, în zonă au fost aplicate o diversitate de concepte și metodologii, rezultatul final indică același trend. În unele țări, sărăcia ca urmare a diminuării veniturilor reale ale populației a atins cote extrem de ridicate. În Armenia, de exemplu, cercetările realizate de către Ministerul de Statistică Armean atestă că în anul 1996, aproximativ 55% dintre gospodăriile erau sărace, iar jumătate dintre acestea, foarte sărace (luându-se în calcul o linie oficială a sărăciei extrem de austeră). În același an, în Kirghizstan, potrivit Comitetului Național de Statistică, 71% din populație realiza un venit sub pragul sărăciei, a cărui delimitare se bazează pe asumția că 60% din venitul total realizat de populație urmează a fi cheltuit pe produse alimentare în absența cărora supraviețuirea este imposibilă. Un procent de 18% dintre capii gospodăriilor realizau la data respectivă venituri sub linia extremă a sărăciei, definită ca „nivelul cheltuielilor minime necesare pentru procurarea alimentelor necesare menținerii funcțiilor vitale/locuitor”. În Georgia, în anul 1996, aproape 2/3 din populație realiza venituri sub linia oficială a sărăciei. În Ucraina, proporția populației sărace era de 50%. Un fenomen răspândit mai ales în țările CSI, l-a constituit și apariția unor restanțe în plata salariilor, pensiilor și beneficilor sociale. În Ucraina, volumul acestor restanțe a fost estimat la aproximativ 4% din PIB, în Federația Rusă la 3% din PIB, iar în Kazakstan la 40% din PIB.

Sărăcia, din perspectiva dezvoltării umane (definită ca absența unor capacități umane de bază) s-a dovedit, de asemenea, extrem de ridicată. Malnutriția a devenit o problemă serioasă pentru categorii largi de populație chiar și din țările central europene. Un studiu recent asupra situației din Polonia (care este una dintre cele mai avansate țări pe calea consolidării unei economii de piață) relevă că 60% dintre copiii acestei țări suferă, sub o formă sau alta, din cauza malnutriției. Familiile poloneze care obțin venituri mici și-au redus drastic consumul de lapte, carne și vegetale, apelând în mod sistematic la produse alimentare mai ieftine și mai slabe calitativ.

Deficitul în fier (anemia) este extrem de răspândit în regiune. De exemplu, numărul femeilor din Rusia care la finalul perioadei lor de graviditate suferă de anemie, aproape s-a triplat, din anul 1989 până în 1994.

O cercetare asupra situației din Republica Moldova arată că datorită asimilării inadecvate a vitaminei A, între 20-50% dintre copii suferă de rahitism. Ratele mortalității infantile au fost menținute la cote relativ scăzute în regiune, dar numărul noilor născuți cu greutate scăzută se află în creștere.

Deși cea mai mare parte a populației din țările central și est-europene din țările baltice și din CSI a fost afectată sub o formă sau alta de rigorile tranziției, unele categorii de populație au fost mai expuse decât altele. Potrivit Raportului asupra Dezvoltării Umane din țările europene în tranziție 1999, PNUD, cei mai puternic afectați au fost *pensionarii, persoanele cu diverse forme de handicap, imigranții, refugiații, femeile și copiii*.

În Federația Rusă și Ucraina, de exemplu, în anul 1997, pensia medie pentru limită de vârstă era de 34% din salariul mediu, în condițiile în care distribuția pensiilor avea loc sistematic cu mari întârzieri. Un fenomen larg răspândit a fost și restrângerea accesului persoanelor cu diverse forme de handicap la beneficiile sociale, pe fondul colapsului general al activității economice.

Imigranții și refugiații – două categorii sociale destul de consistente în ultimul deceniu – au fost expuși în mod frecvent unor dificultăți acute de ordin financiar, economic și chiar fizic. Atât imigranții cât și refugiații generează probleme sociale extrem de mari în țările de destinație. De multe ori, acești oameni acționează în mod disperat pentru obținerea unui adăpost, a unui loc de muncă și pentru construirea unui nou sens al apartenenței. În unele țări din regiune, numărul lor este de ordinul milioane. În Armenia, de exemplu, o cincime sau chiar mai mult din populație este constituită din refugiați, persoane dislocate pe plan intern sau imigranți din rațiuni ecologice. Ori este știut că, chiar și în condiții de normalitate, mobilitatea haotică a populației creează probleme în domeniul protecției sociale și al asigurării unor drepturi sociale. Astfel de probleme devin cu atât mai greu de soluționat cu cât țara-destinație se confruntă ea însăși cu dificultățile tranziției la economia de piață.

Copiii au fost expuși unor suferințe generate de conjunctura economică a tranziției, mai frecvent decât adulții, pentru că probabilitatea ca o familie cu mulți copii să trăiască în sărăcie este mai mare decât cea a familiilor fără copii. Vulnerabilitatea copiilor a fost mărită și prin *creșterea tuturor formelor de insecuritate induse de război, prin creșterea ratei mortalității, morbidității, divorțurilor și sinuciderilor la adulți, ori prin răspândirea fără precedent a virusului HIV*. Deși până în prezent nu există dovezi clare că fenomenul creșterii vulnerabilității economice și sociale ar fi strict corelat cu genul, se poate constata totuși că *femeile au fost mai puternic afectate de crizele tranziției decât bărbații, și în special femeile singure cu copii*.

În mod paradoxal, odată cu reinstaurarea unor regimuri democratice, în țările în tranziție asistăm la *accentuarea fenomenului de marginalizare socială a femeilor*, în sensul că locurile de muncă mai bine plătite, sau posturile ce presupun

exercitarea unei înalte autorități și decizii politice sau economice sunt ocupate mai ales de bărbați. În plus, cele mai multe sectoare economice care concentrează forță de muncă feminină, au suferit reduceri masive de posturi sau micșorări ale salariilor reale.

Pe de altă parte, odată cu *diminuarea ofertei de servicii sociale/publice*, prin retragerea progresivă a statului din domeniul protecției sociale, povara generală a muncii și responsabilității femeilor a crescut.

Ca urmare a *deprivării în sfera muncii salariate*, multe femei apelează în prezent la practicarea unor *munci suplimentare ori sub calificarea lor, a unor activități nesigure și chiar cu risc ridicat de îmbolnăvire, în sectoarele informale ale economiei*, pentru a asigura o sursă suplimentară de venituri familiei. Dar nu numai securitatea economică a femeilor a suferit un declin accentuat, ci și *securitatea personală. Fenomenul de violență împotriva femeilor a înregistrat o creștere mare în perioada de tranziție*, în toate țările. Multe femei s-au văzut constrânse să apeleze la prostituție pe cont propriu sau prin intermediul unor rețele ale crimei organizate.

În prezent, specialiștii apreciază că un contributor major la creșterea sărăciei în țările aflate în tranziție, alături de diminuarea veniturilor reale și creșterea inflației a fost *accentuarea polarizării economice a populației*. O accentuare dramatică a inegalităților economice s-au produs în Armenia, Ungaria, Republica Cehă, Macedonia, Republica Moldova, Federația Rusă și Slovacia. În Armenia, coeficientul Gini a atins cota de 0,60 în anul 1996 (cifra publicată de Ministerul Armean de Finanțe). Un nivel aproape similar a fost atins și în Republica Moldova. Aceste inegalități mari în distribuția veniturilor s-au produs prin *migrarea factorilor de distribuție dinspre veniturile obținute prin muncă spre cele obținute din capital*. Decalaje mari au apărut și în sfera salarială, ceea ce reflectă și *o schimbare a prețurilor relative ale mărfurilor - cu impact deosebit în planul prețurilor la bunurile și serviciile solicitate în special de către săraci*. În Armenia, de exemplu, între anii 1991-1996 prețurile la produsele alimentare au crescut cu aproape 24.000%, în timp ce prețurile la produsele non-alimentare au crescut cu 7.800%.

Desigur, calcularea unor coeficienți *Gini* pentru țările în tranziție prezintă un grad relativ scăzut de certitudine, atât timp cât informațiile asupra veniturilor realizate (în special de către cei bogați) sunt, în general, prea puțin satisfăcătoare. De exemplu, stabilirea coeficientului Gini pentru Federația Rusă, presupus a fi 0,373 în ianuarie 1998, a coincis cu publicarea unui raport credibil asupra câștigurilor realizate de o serie de persoane care în mod sistematic practică evaziunea fiscală și beneficiază de încasarea unor bonusuri substanțiale din încheierea unor tranzacții nedeclarate. Totuși, oricât de aproximative ar fi unele statistici privind dimensiunile sărăciei în regiune, specialiștii sunt de acord că acest fenomen a căpătat o amploare fără precedent în perioada modernă. Unele estimări apreciază că per ansamblu, în regiunea est-europeană și în CSI, proporția populației sărace a crescut de la 4% în 1988 la 32% în 1994 (Transition 1999, pag.21). Un indicator relevant al acestei stări de lucruri este *creșterea ponderii cheltuielilor*

pentru hrană în cheltuielile totale de consum ale familiilor, în majoritatea țărilor aflate în tranziție (tabelul 1). Din datele disponibile rezultă că cea mai dramatică situație există în Republica Moldova.

Tabelul nr. 1

Ponderea cheltuielilor pentru hrană în totalul cheltuielilor de consum

Tara/Anul	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Azerbaidjan	53		64	69	74	76	76	78
Belarus	27	29	33	42	49	57	51	51
Bulgaria	38	47	43	43	45	46	48	54
Estonia							44	39
Republica. Macedonia			45	46	45	45	45	
Ungaria		33		34	34	35	33	
Kirghizstan	33	39	49	54	49	50	49	49
Letonia							52	48
Lituania	34	38	59	62	57	57	55	52
Republica Moldova								68
Polonia	48	42	40	38	35		33	
România						57	58	
Federația Rusă	29	33	41	40	39	39	39	
Slovacia	28	31	30	29	32	32	32	32
Slovenia	25	26	26	23	26	23	23	
Turcmenistan	36	42	39	47	52	54	58	54
Ucraina							61	57
Iugoslavia	36	36	46	54	51	48	47	

Sursa: Transition 1999, p. 21.

Din tabelul de mai sus se observă că dintre cele 18 state monitorizate, doar cinci prezintă un trend relativ constant sau descendent al ponderilor cheltuielilor alimentare în totalul cheltuielilor de consum: Estonia, Republica Macedonia, Polonia, Slovenia, Ungaria și doar cinci state reușesc să mențină proporțiile acestor cheltuieli preponderent sub 40%: Ungaria, Polonia, Federația Rusă, Slovacia și Slovenia.

În mod statistic, s-a constatat că prin creșterea peste un anumit nivel a ponderii cheltuielilor alimentare și a celor obligatorii în totalul cheltuielilor de consum, se creează în primul rând premisele diminuării cheltuielilor cultural-educative și apoi a celor destinate menținerii stării de sănătate. În acest fel se explică faptul că un alt tip de cost social major al tranziției s-a concretizat în *diminuarea considerabilă a calității actului educațional și a participării școlare*. A avut loc o deteriorare a condițiilor oferite de serviciile publice pentru desfășurarea activităților didactice. De-a lungul anilor '90, în multe dintre țările în tranziție, resursele alocate educației publice s-au menținut la cote extrem de modeste. Cheltuielile publice reale per elev/student au suferit o diminuare dramatică. Între țările care au redus cheltuielile publice cu educația se numără Azerbaidjan,

Bulgaria și Georgia. În Bulgaria, acest tip de cheltuieli au fost diminuate, în termeni reali, cu 50%. O sursă de mari dificultăți pentru elevi și studenți a fost declinul relativ sau absolut al subsidiilor sau burselor de studii. În Republica Moldova, de exemplu, bursele studenților au scăzut la aproximativ un sfert din salariul mediu, iar acestea au fost acordate doar studenților care au obținut rezultate foarte bune. În general, elevii, studenții și familiile lor sunt în situația de a suporta o parte crescândă a costului actului educațional. De aceea, ratele înscrierilor au scăzut la aproape toate nivelurile de pregătire. Cel mai însemnat recul a fost resimțit la nivelul preșcolar, ca urmare a creșterii foarte mari a costurilor cu personalul de supraveghere. În țările CSI mai mult de 30.000 de grădinițe au fost închise în intervalul 1991-1995, ceea ce a creat un efect advers asupra nivelului primar de educație. Acest fapt a determinat și încărcarea sarcinilor casnice ale părinților, simultan cu diminuarea oportunităților de a ocupa un loc de muncă, în special pentru femei. În publicația *Education for All?* UNICEF prezintă acest declin multidimensional al sistemelor educaționale din centrul și estul Europei, cu efecte clare asupra calității educației tinerelor generații. O tendință îngrijorătoare pentru toți părinții din zonă este creșterea necesității de a plăti lecții suplimentare, în vederea măririi șanselor copiilor de a fi admiși într-o formă de învățământ superioară.

Un alt tip de cost social al tranziției derivă din *creșterea șomajului, a șomajului mascat și a informalizării locurilor de muncă*.

Statisticile oficiale privind șomajul sunt însă, în cele mai multe cazuri, irelevante în raport cu situația reală a antrenării în muncă a populației active. În statele CSI, de exemplu, numărul șomerilor înregistrați oficial pare destul de scăzut (în Ucraina, 1,5%), dar estimările privind șomajul ascuns și angajamentele în muncă ilegale măresc incertitudinile cu privire la nivelul real al șomajului. Aspecte de acest gen pot fi regăsite, într-o măsură mai mare sau mai mică, în toate țările aflate în tranziție, dar mai ales în Bulgaria, România și Slovacia. În ciuda evaluărilor inadecvate ale ratei șomajului (în unele cazuri, extrem de inadecvate), nu există nici o îndoială că amploarea șomajului constituie o sursă majoră de generare a dificultăților socioeconomice în regiune, mai ales în țări ca Macedonia sau Republica Moldova, a căror rată a șomajului atinge 30%, ori în Armenia (20%). În celelalte țări rata oficială a șomajului gravitează în jurul valorii de 10%. La acest procent trebuie însă adăugate și milioanele de oameni descurajați care nu mai sunt în evidența oficiilor naționale ale forței de muncă și alte milioane de oameni clasificați drept angajați, dar care sunt constrânși ca una sau mai multe luni pe an să primească concediu fără salariu (în Federația Rusă, Ucraina, Belarus, Kirghizstan, dar și în România, Bulgaria etc.).

În Republica Cehă, Polonia, Slovenia și Ungaria ratele reale ale șomajului sunt mai apropiate de ratele oficiale și, în orice caz acestea sunt mult mai scăzute decât în Slovacia și România (Transition 1999).

În estul Europei și CSI există o bogată experiență în domeniul economiei secundare care include deopotrivă activități legale, cvasi-legale și ilegale ce pot constitui, în unele cazuri, sursele unor venituri ilicite importante, sau în alte cazuri

ale unor venituri modice menite să asigure nu mai mult decât subzistența celor angajați.

În Federația Rusă, Comitetul de Stat pentru Statistică estimează economia subterană informală la aproximativ un sfert din valoarea PIB al anului 1997. Poliția Taxelor Federale o estimează însă la aproximativ 50% din PIB pe anul 1997.

În Republica Moldova și Ucraina economia informală este estimată, de asemenea, la aproximativ jumătate din economia totală.

În Armenia, Macedonia și Iugoslavia, aceasta este aproximată la nivelul a 40% din PIB-ul anului 1996.

În Ungaria, unele estimări neoficiale situează economia subterană la aproximativ 30% din venitul național total.

Raportul Național asupra Dezvoltării Umane din Letonia (PNUD), publicat în anul 1996, prezintă următoarele ponderi ale economiei ascunse, în PIB (tabelul nr. 2)

Tabelul nr. 2

Economia ascunsă ca pondere în PIB în câteva țări europene

Țara	Ponderea în PIB (%)
Bulgaria	16,8
Republica Cehă	5-7,5
Estonia	2,0
Ungaria	12,0
Letonia	14,0
Lituania	14,0
Republica Moldova	5,8
Polonia	6,0
România	9,0
Federația Rusă	19,2
Slovacia	10,8
Slovenia	9,5

Sursa: RNDU 1996, PNUD

Una dintre consecințele cele mai grave ale existenței acestui fenomen este aceea că o proporție însemnată a economiei eludează taxele publice, ceea ce diminuează drastic baza de finanțare a protecției și dezvoltării sociale. Pe de altă parte, un număr mare de locuri de muncă cu statut ilegal sau nelegalizat oferă condiții de lucru cu un risc înalt de insecuritate, sunt slab plătite și nu garantează nici un fel de drepturi sau beneficii sociale. Și în această privință există diferențe semnificative între diferitele subgrupuri de țări. Unele țări din centrul Europei s-au dovedit apte să evite ori să mențină la un nivel mai scăzut unele costuri umane ale tranziției sau să recupereze unele pierderi în acest domeniu, la sfârșitul anilor '90. Țările din est și cele din CSI prezintă însă o situație net diferită, acestea făcând încă eforturi mari pentru a ieși din depresiunea economică.

Aceste tipuri de costuri ale tranziției au determinat o deteriorare masivă a securității umane în regiune. Pentru mulți oameni, perioada de tranziție a însemnat

pierderea unui loc de muncă și diminuarea drastică a veniturilor. Pentru aceștia, realizarea unor venituri ce îi situează sub, ori aproape de pragul sărăciei absolute a devenit un mod de viață din care ei nu mai întrevăd nici o ieșire (pensionarii, persoanele cu handicap, unele categorii de muncitori etc.).

De asemenea, pentru mulți oameni, *locul de rezidență inițial a devenit extrem de nesigur.* Această situație îi vizează deopotrivă pe cei care sunt nevoiți să-și părăsească locuința din cauza unor conflicte zonale sau, pentru cei care locuiesc în blocuri, din cauza imposibilității de a-și achita din veniturile realizate, cheltuielile obligatorii de întreținere.

* * *

Nu mai există nici un fel de garanții care să statueze accesul la serviciile sociale sau la protecția socială, deoarece acestea nu mai constituie o ofertă fermă sau o soluție de viață sigură. Nu mai există garanții pentru accesul la un nivel de educație decent, pentru menținerea unei stări de normalitate în domeniul sănătății sau al nutriției. Creșterea generală a ratei mortalității și amenințarea unor potențiale epidemii devastatoare constituie provocările imposibil de ignorat ale începutului unui nou mileniu.

Cauzele care au dus la apariția unor asemenea fenomene sunt greu, dar nu imposibil de identificat. Ele țin de contextul general al exigențelor realizării reformei, dar vizează, în mare măsură, și o serie de erori ce puteau fi evitate. Delimitarea strictă a erorilor este însă, în general, evitată, pentru că aceasta ar duce, în mod nedorit, la identificarea și responsabilizarea vinovaților. Unele publicații internaționale, deși vag și timid, pun totuși problema naturii erorilor ce au dus la creșterea nejustificată a costurilor sociale ale tranziției în Europa centrală și de est.

Raportul asupra Dezvoltării Umane pentru Europa și CSI, 1999, realizat de PNUD, nu ezită să afirme că „guvernele au comis un număr de greșeli majore în politicile lor economice. Prea multe guverne au optat să liberalizeze prețurile rapid și nediscriminatoriu și nu au intervenit adecvat pentru a stimula creșterea economică. Prăbușirea PIB și a veniturilor în multe dintre țările în tranziție s-a datorat în mare parte colapsului cererii agregate de bunuri și servicii și colapsului drastic al investițiilor. Cheia reconstrucției economice constă deci în stimularea unui nivel mai ridicat al investițiilor în zonă, aceasta incluzând investițiile în capacitățile umane” (Transition 1999, pag. 10). În loc să stimuleze creșterea investițiilor însă, guvernele au ales să se concentreze pe privatizarea obiectivelor economice deja existente, chiar înainte de a le reforma. Unul dintre efectele majore ale acestei operațiuni a fost creșterea dramatică a inechităților în distribuirea avuțiilor naționale, fapt ce a fost posibil prin diminuarea la maximum a transparenței în sfera privatizării.

În condițiile actuale, prioritatea asigurării creșterii economice ar trebui să o devanseze pe aceea a expansiunii sistemelor de securitate socială, fără ca aceasta să însemne neglijarea sectorului protecției sociale. De altfel, încă de la început, reforma economică ar fi trebuit să fie introdusă în secvențe succesive, strict

monitorizate (și nu simultan, așa cum s-a procedat în cele mai multe țări), care să urmărească și să asigure creșterea și nu prăbușirea economică, diminuarea și nu creșterea entropiei în sistemele respective. O astfel de procedură ar fi făcut posibilă evitarea sau cel puțin limitarea multor convulsii sociale și crize de tot felul. Experiența Chinei în acest sens este revelatoare. În această țară, s-a realizat liberalizarea selectivă și graduală a prețurilor, de-a lungul a șase ani de reformă, rata inflației fiind menținută sub 3%. În anul 1988, după zece ani de reformă, inflația atinsese 20,7% pe an, dar în anul 1990 aceasta scăzuse deja la 2,2%. O situație oarecum similară a avut loc și în Vietnam, în intervalul 1989-1995.

Prin urmare, experiența altor țări a demonstrat că orice proces de edificare a unei economii de piață impune existența unui stat deosebit de activ în sfera dirijării și monitorizării reformei.

În prezent, specialiștii afirmă că ar exista șapte seturi de reforme considerate ca esențiale în vederea asigurării succesului în procesul de tranziție: crearea unei piețe interne, crearea instituțiilor pieței, asigurarea macrostabilității economice, crearea cadrului legislativ care să reglementeze activitățile economice, garantarea dreptului asupra proprietății (statului, colective sau private), crearea unui sistem bancar riguros reglementat, susținut financiar și eficient comercial, și crearea unei piețe de capital.

Așadar, edificarea unei economii de piață nu este un proces simplu și nici lipsit de riscuri. El impune prezența unui stat care să facă mult mai mult decât aplicarea unor măsuri de liberalizare a prețurilor sau de controlare administrativă a alocării resurselor economice.

Unele progrese în sensul celor de mai sus au fost atinse, spre finalul anilor '90, și în țările est-europene, sau în țările CSI.

Indiferent însă de natura sau amploarea progreselor înregistrate de țările respective pe calea reformei, multă vreme încă, organismul social est-european ca și cel din zona CSI, va resimți acut dificultățile tranziției și efortul de susținere a unor costuri sociale mult prea mari, atât prin consecințele lor imediate, cât și prin reverberațiile lor în timp.

BIBLIOGRAFIE

1. *Economic Survey of Europe*, United Nations, New York, Geneva, no. 2, p. 15-22, 1998.
2. Hristache, Diana-Andreea, *Teorii despre tranziția la economia de piață în unele țări europene și transeuropene*, Probleme Economice, CIDE, nr. 35-36, 1999.
3. *Raportul Național al Dezvoltării Umane - România*, Academia Română și PNUD, 1999.
4. *Transition 1999*, Human Development Report for Europe and CSI, UNDP.
5. *Trends in Europe and North America - 1998/1999*, UN Economic Commission for Europe.
6. Zamfir, Cătălin, coord., *Politici sociale în România: 1990-1998*, București, Editura Expert, 1999.

ADOPTIA COPILOR ÎN ROMÂNIA

Continuare a unui studiu asupra familiilor care au adoptat copii români

VICTOR GROZA*

CONSIDERAȚII GENERALE

Problemele din sistemul românesc de protecție a copilului s-au bucurat de atenție internațională la începutul anilor '90 datorită expunerii lor în mass-media. În această perioadă, câteva mii de copii au fost adoptați pe plan internațional. Numeroase studii au fost publicate despre efectele pozitive și negative ale adoptării copiilor din România de către familii americane (Groza, în curs de publicare; Groza, Ileana, și Irwin, 1999; Groza, Proctor și Guo, 1999; Groza, 1998; Cermak și Groza, 1998; Groza și Ileana, 1996; Ames și Carter, 1992; Ames, Fisher și Savoie, 1994; Chisholm, Carter, Ames și Morison, 1995; Ames, 1997; Kaler și Freeman, 1994; McMullan și Fisher, 1992; Morison, Ames și Chisholm, 1995). Pe ansamblu, rezultatele acestor studii sugerează că cei mai mulți copii care au fost adoptați internațional sunt bine. În plus, cele mai multe familii sunt stabile și devotate copiilor lor.

În anii 1990 s-au produs, de asemenea, multe inovații în România. În particular, s-a produs o creștere a numărului copiilor plasați pentru adopție în țară. Conform Departamentului pentru Protecția Copilului, în 1998 au avut loc 1092 adopții în țară (Tăbăcaru, 1999). Organizațiile non-guvernamentale (cunoscute în SUA ca sectorul privat, non-profit) au preluat sarcina în plasarea copiilor români în familii din România. În prezent, informația disponibilă despre experiențele acestor familii și copiii pe care i-au adoptat este sumară și anecdotică. Acest studiu oferă ONG-urilor și guvernului României informație empirică despre copiii români adoptați de către familiile din România.

CADRUL CONCEPTUAL UTILIZAT ÎN STUDIU

Perspectiva teoretică utilizată în acest articol este un model sistemic al familiei. O versiune a modelului este cea care privește familia ca fiind un sistem de resurse și factori de stres (Groza, 1996). Dificultățile familiale sunt corelate atât cu

* Membrii americani ai echipei au fost: Nancy Berry, Beth Brindo, Virginia Douglas, Peggy Haynes, Rosemary Mahl, Jane Robertson, Mike Vanek și Christine Woo. Membrii români ai echipei: Elisabeta Angelescu, Luminița Costache, Tatiana Goldner, Ruxandra Polysu, Brenda Padina, Alina Burada și Tatiana Goldner. Cercetarea a fost realizată în cooperare cu Holt International Children's Services.

procesele de dezvoltare normală cât și cu sarcina integrării copilului în familie. Integrarea nu este un eveniment care se produce instantaneu, ci este un proces de durată. Pe măsură ce copilul crește și se schimbă, familiile trebuie să se schimbe, de asemenea. Cele mai multe familii parcurg aceste tranziții cu succes, dar o criză poate apărea atunci când există un dezechilibru între resurse și factorii de stres în timpul procesului de tranziție. Familia adoptivă se confruntă în mai mare măsură cu factori de stres unici în timpul tranziției și parcurge diferite tipuri de tranziție în comparație cu alte tipuri de sisteme familiale (Talen și Lehr, 1984; Digilio, 1987; Rosenberg, 1992). Elementele de stres în familiile adoptive cuprind factorii care provin din comunitate, pe cei impuși de sistemul serviciilor sociale, pe aceia pe care copilul ca subsistem îi aduce în sistemul familiei de adopție (Barth și Berry, 1988; Rosenthal și Groza, 1992; Groza, 1994). Evaluarea de față utilizează acest cadru conceptual în dezvoltarea planului de evaluare, ca și în selecția itemilor care au fost incluși în instrumentul de cercetare. Evaluarea tuturor aspectelor care privesc factorii de stres și resursele în cadrul familiei de adopție nu a constituit obiectul studiului de față, cadrul teoretic fiind utilizat pentru a orienta proiectul.

METODOLOGIE

Proiectul a fost construit inițial ca evaluare de program. Au fost utilizate atât metode calitative cât și cantitative pentru a realiza evaluarea. Aceasta a fost organizată în jurul următoarelor întrebări:

- Care sunt problemele cu care se confruntă familiile în domeniul adopției și copilului?
- Ce resurse post-adopție au utilizat sau ar dori să utilizeze?
- Cum ar putea fi îmbunătățit programul *Holt*?
- Care sunt indicatorii succesului în adopție?

Eșantionul

O analiză (*power analysis*) a fost realizată anterior culegerii de date, bazată pe 500 de cazuri de plasament. Analiza s-a concentrat pe un model de regresie multiplă care a utilizat 7 variabile independente. Acceptând faptul că aceste variabile explică 25% din variația variabilei dependente, un eșantion de 55 de cazuri va avea o putere de 0,84 și o probabilitate de 0,05% de a produce eroarea de tip I (alpha). Acceptând faptul că aceste variabile explică 30% din variația variabilei dependente, studiul va necesita numai 42 de cazuri pentru a respecta aceleași valori ale puterii și ale lui alpha. Pentru a interpreta această recomandare, dacă vom colecta informație din 42 de cazuri și nu vom avea informație lipsă, luând în considerare că rezultatele cercetării din SUA sunt aplicabile în România, avem un eșantion acceptabil din punct de vedere statistic.

Faze ale proiectului

Acest studiu a fost realizat în 4 faze: 1. Demarare/instructaj; 2. Instructaj pe teren; 3. Colectarea datelor; 4. Analiza datelor. Fiecare fază este descrisă în detaliu în continuare.

Faza 1

Această etapă a inclus elaborarea într-o primă formă a instrumentelor de cercetare, traducerea acestora, pretestarea chestionarului și ghidului de interviu care urmau a fi utilizate în cercetarea de teren din România; dezvoltarea legăturilor cu organizația nonguvernamentală din România, pentru care urma să se realizeze studiul, selecția și instructajul voluntarilor care urmau să desfășoare interviurile. Studenții implicați în programe doctorale sau de master care au participat la acest proiect au beneficiat de o pregătire de o zi și jumătate înainte de a părăsi SUA în primăvara anului 1999, ca și de sprijin pe teren în România. În momentul în care echipa a ajuns în România, chestionarele și scrisorile prin care se solicitau interviuri fuseseră deja trimise prin poștă și interviurile deja stabilite.

Faza 2

Această etapă s-a desfășurat în România. O zi a fost alocată pentru instructaj/ alcătuirea echipei pe tema abilităților de interviu și a lucrului ca echipă bilingvă. Echipa din România a fost formată din angajați ai organizației Holt. Atât echipa din România cât și studenții americani au beneficiat de pregătire pe tema asigurării confidențialității și securității subiecților. Echipa formată atât din români cât și din americani a fost informată asupra faptului că este interzis a discuta pe tema unor rezultate ale cercetării care ar face familia identificabilă în urma interviurilor. Cea mai mare parte a personalului avea experiență anterioară în lucrul cu familiile și avea cunoștință despre acordul ce trebuie cerut subiecților.

Faza 3

Familiile adoptive au fost interviuate de către echipe de trei: doi americani și un român. Fiecare interviu a durat între 60 și 90 minute. Unul dintre studenții americani a pus întrebarea după care aceasta a fost tradusă de către român, iar celălalt student american a înregistrat rezultatele. Interviurile au fost semistructurate și teme adiționale au fost abordate de către echipe. Echipa care a interviuat a reamintit subiecților la jumătatea interviului că acesta poate fi întrerupt fără consecințe. Fiecare membru al echipei a înregistrat observațiile pe care le-a făcut în timpul interviului, atunci când a revenit la birou. O dată pe zi, membrii grupului au revăzut rezultatele interviului pentru a evidenția ceea ce au învățat și care ar putea fi implicațiile privind politicile sociale ale rezultatelor interviului.

Faza 4

Această etapă a constat în analiza datelor și elaborarea raportului de cercetare. Această etapă a fost realizată în Cleveland de către coordonatorul de cercetare în timpul verii 1999. O primă formă a rezultatelor studiului a fost predată

personalului organizației neguvernamentale pentru comentarii înainte ca raportul să fie finalizat.

Strategia de colectare a datelor

Culegerea datelor s-a realizat în două stadii. În prima etapă, toate familiile din Târgu Mureș (n=8) și un eșantion aleator reprezentând jumătate dintre familiile din Constanța (n=41) au primit chestionare prin poștă de la biroul din București al organizației *Holt*. Aceasta reprezintă metodologia aplicată și în Statele Unite pentru a studia familiile care au adoptat copii. Chestionarele au inclus plicuri autoadresate pentru a face posibilă returnarea acestora către *Holt*. Cele returnate nu au conținut elemente de identificare a familiilor. De aceea, coordonatorul de cercetare nu a cunoscut numele familiilor și nici *Holt* nu a putut identifica răspunsurile individuale. Această metodologie nu a mai fost utilizată în România, parțial datorită faptului că sistemul poștal nu este foarte sigur. Pentru a completa această metodă de culegere a datelor, în a doua parte a cercetării a fost selectat un eșantion aleator de familii din București pentru interviuri. În momentul realizării studiului, existau 106 familii adoptive care locuiau în București și 23 de familii care aparțineau de *Centrul București*, dar care locuiau în afara orașului. Intenția a fost de a selecta jumătate din familiile care locuiau în București (n=53) pentru interviu și de a trimite prin poștă chestionare celor 23 de familii care locuiau în afara Bucureștiului. Chestionarele au fost trimise celor 23 de familii, dar nu au fost returnate. 53 de familii au fost rugate să participe la interviuri în casele lor; în cele din urmă, familiile din București nu au fost selectate aleator, pentru că o lista cu adresele lor complete nu a fost disponibilă pentru mai mult de jumătate dintre familii. La un interval de două săptămâni după ce scrisorile au fost trimise prin poștă și cu o săptămână înainte de a sosi echipa americană, personalul *Holt* a contactat familiile pentru a stabili o dată și o oră pentru interviuri. Interviurile au conținut aceleași întrebări ca și cercetarea realizată prin poștă. Ghidul de interviu a fost structurat, dar în timpul realizării acestuia s-au putut aprofunda problemele și experiențele acestor familii. S-a utilizat consimțământul oral pentru interviuri. Tehnica de culegere a datelor a beneficiat de aprobarea Universității Case Western Reserve.

Strategia finală de culegere a datelor a fost interviul cu personalul organizației nonguvernamentale care a lucrat cu familii din România, aceștia reprezentând persoane-cheie care au oferit informații calitative și cantitative.

Tipuri de măsurători

În scopul evaluării comportamentului, au fost utilizați indicatori folosiți în cercetările anterioare realizate asupra adopțiilor copiilor români de către familii americane (Groza și Ileana, 1996). S-au utilizat indicatori multipli ai rezultatelor adopției (satisfacția față de familie/impactul adopției, gânduri de anulare a

plasamentelor) care constituie întrebări separate în cercetare. Chestionarul principal utilizat în studiu a fost utilizat anterior pentru studiul adopțiilor copiilor cu vârste mai mari și cu nevoi speciale în Statele Unite și pentru studiul adopțiilor copiilor români în America. Părinții au fost chestionați asupra serviciilor de care au beneficiat după adopție, după o metodă utilizată pentru a cerceta familiile adoptive ale copiilor cu nevoi speciale în America de Nord.

REZULTATE

Rate ale răspunsurilor

În Târgu Mureș toate cele 8 familii au fost identificate cu succes. În Constanța, 41 de familii din eșantionul aleator au fost, de asemenea, identificate. În București, numai 19 dintre cele 23 de familii care locuiesc în afara orașului au fost găsite (s-a verificat prin scrisori recomandate). 72 de chestionare au fost trimise prin poștă sau lăsate acasă la familiile adoptive (8 din Târgu Mureș, 41 din Constanța și 23 care aparțin organizației din București). 43 de chestionare au fost returnate cu o rată a răspunsurilor de 60%. Rata răspunsurilor în funcție de localitate a fost de 88% pentru Târgu Mureș, 74% pentru Constanța și 26% pentru București. Dintre cele 53 de familii contactate din București, 25 au fost de acord cu interviul, rata răspunsurilor fiind de 47%. Rata totală a răspunsurilor pentru chestionarele poștale a fost acceptabilă din punct de vedere științific, dar rata scăzută a răspunsurilor pentru București a fost problematică din punctul de vedere al standardului științific. În plus, eșantionul pe București nu a fost aleator pentru familiile care locuiau în oraș. Adresele și numerele de telefon au fost indisponibile pentru o mare parte a celor 106 familii, deci numai familiile cu adrese complete și corecte au fost contactate. De aceea, cele 53 de familii contactate pentru a participa la studiu nu au fost alese aleator așa cum a fost planificat. Datorită faptului că numărul total al familiilor participante în studiu ($n=68$) a depășit numărul cerut de "power analysis" ($n=42$ sau $n=55$), probleme de eșantionare trebuie luate în considerare în interpretarea rezultatelor. În situațiile în care existau schimbări semnificative în metodologia de culegere a datelor (poștă sau față-în-față), aceste diferențe sunt subliniate. În cazul interviurilor față-în-față, 48% au fost realizate cu mamele adoptive, 48% cu ambii părinți prezenți și, într-un caz, interviul a fost realizat cu tatăl adoptiv. În cercetarea realizată prin poștă, chestionarul a fost completat în majoritate de către mame (67%), de către tată (26%) și de către ambii părinți în 7% din cazuri. Diferența nu a fost semnificativă statistic.

Caracteristici demografice ale copiilor și istoria lor

Mai mult de jumătate dintre copii sunt de sex feminin (57%). În momentul studiului, copiii aveau vârste cuprinse între 1 și 6 ani, media de vârstă fiind de 2,7 ani. Ei au fost adoptați de la naștere până la vârsta de 4 ani; vârsta medie la adopție a fost de 7 luni. În momentul studiului, copiii se aflau în familiile de adopție de o

perioadă cuprinsă între un an și cinci ani; timpul mediu petrecut în familiile adoptive a fost de 2 ani. Cei mai mulți copii au fost descriși ca fiind români (99%), într-un singur caz copilul a fost descris ca fiind jumătate român jumătate rrom. Aproximativ o treime dintre copii (35%) s-a aflat într-un orfelinat sau instituție înainte de adopție pentru un timp mediu de 4,6 luni. Timpul petrecut de acești copii în instituții sau orfelinate variază de la mai puțin de o lună la 30 de luni; aproape 90% dintre copii au petrecut un an sau mai puțin într-o instituție sau orfelinat. Majoritatea (79%) a fost în spitalul unei maternități înainte de plasament pentru un timp mediu de 3,2 luni. Timpul petrecut în spitalul maternității de către acești copii variază de la mai puțin de o lună până la 42 de luni. Aproape jumătate dintre copii (41%) s-a aflat într-o familie de plasament pentru un timp mediu de 2,6 luni. Timpul petrecut în familie de către acești copii variază de la 3 la 12 luni. Familiile intervievate și-au exprimat îngrijorarea în ceea ce privește trecutul social și medical al copiilor pe care i-au adoptat. Informațiile asupra unui copil au fost deseori limitate la datele fundamentale ca data nașterii, greutate și nume. Istoria medicală și cea socială au fost absente. Foarte rar familiile aveau informații dincolo de naționalitatea, căsătoria și vârsta părinților. Tendința a fost că mai multe familii dintre cele intervievate față-în-față să fi adoptat un copil provenit dintr-o instituție sau orfelinat în comparație cu familiile care au participat în cercetarea realizată prin poștă (chi pătrat =4.05, $p < 0.05$). Familiile au fost rugate să evalueze calitatea plasamentelor pre-adopție. Tabelele următoare prezintă evaluările lor. Procentele au fost rotunjite până la cel mai apropiat număr întreg.

Tipul Plasamentului

Evaluare	Orfelinat sau instituție similară	Spital-maternitate	Familie de plasament
Excelent	31%	24%	46%
Bine	44%	31%	43%
Satisfăcător	19%	12%	6%
Nesatisfăcător	6%	10%	
Non-răspuns		22%	6%

Pentru cea mai mare parte, instituțiile și familiile în interiorul cărora s-a făcut plasamentul au fost apreciate cu calificativul „bine”, spitalele maternitate beneficiind în mai mare măsură de aprecieri mixte.

Tabelul următor arată unde locuiau copiii în diferite momente ale dezvoltării lor.

Luni de viață →	0-1	2-6	6-12	12-24
Locație				
Familie de plasament	4%	31%	16%	
Spital-maternitate	80%	22%	4%	
Orfelinat sau instituție similară	7%	20%	25%	
Spital	12%	22%	24%	
Familia de origine	4%			
Familie adoptivă		18%	36%	75%

În prima lună de viață, cei mai mulți copii se aflau în spitale maternitate. Prima schimbare majoră apare în perioada între a doua până la a șasea lună când majoritatea copiilor au intrat în familii de plasament. În acest timp, o cincime a rămas în spitalul maternitate și o altă cincime se afla într-un spital. Pe parcursul perioadei de la 6 la 12 luni, cei mai mulți copii au intrat într-o familie adoptivă. O pătrime era într-un spital și o cincime se afla într-o instituție sau orfelinat. Între primul și al doilea an, copiii se aflau în majoritate în familiile lor adoptive, deși doi copii se aflau încă într-o instituție. Dacă analizăm aceste date, putem observa următoarele: cu cât timpul petrecut de un copil în sistemul instituțional de protecție socială a copilului fără a beneficia de un plasament este mai lung, cu atât este mai mare probabilitatea ca acesta să intre într-o instituție sau orfelinat.

Sănătate, handicap și alte caracteristici ale dezvoltării copilului

Pentru majoritatea cazurilor, probleme de sănătate, dizabilități și alte dificultăți nu au fost declarate. Doar doi copii sufereau de strabism, doar doi aveau deficiențe fizice și un copil era retardat. Pe ansamblu, copiii nu au probleme fizice și de sănătate. Părinții au evaluat întârzierile în dezvoltarea copiilor în momentul plasamentului și în momentul desfășurării anchetei.

Evaluare

Procentul copiilor cu dificultăți:		
	în momentul plasamentului	în momentul realizării studiului
Dificultăți motorii minore	9%	0%
Dificultăți motorii majore	7%	2%
Limbaj	6%	2%
Relaționare socială	4%	0%

În cea mai mare parte a cazurilor, nu au existat rapoarte asupra întârzierilor în dezvoltare în momentul plasamentului sau la momentul realizării studiului. Copiii care au intrat în familii cu anumite întârzieri în dezvoltare, își îmbunătățiseră capacitățile în momentul realizării studiului.

Evaluarea de către părinți a informației senzoriale privind copiii în momentul plasamentului și în cel al studiului

Evaluare	În momentul plasamentului	În perioada realizării studiului
Suprasensibil la atingere, mișcare, imagini sau sunete	7%	3%
Reactivitate scăzută la durere sau alți stimuli	4%	3%
Nivel de activitate prea ridicat pentru vârsta respectivă	3%	2%
Nivel de activitate prea scăzut pentru vârsta respectivă	4%	2%

În ceea ce privește cea mai mare parte a cazurilor, nu au existat dificultăți senzoriale în cele două momente analizate. Copiii care au intrat în familiile adoptive cu anumite dificultăți au evoluat în mod pozitiv.

A existat o tendință în cazul celor mai multe familii intervievate ca acestea să fi adoptat un copil cu sensibilitate crescută (chi patrat=9.3, $p<0.01$) și nivel scăzut al activității (chi patrat=5.4, $p=0.05$), în comparație cu familiile care au participat în ancheta poștală. Nu au existat diferențe între grupuri în momentul studiului. Aceasta demonstrează probabilitatea mai mare pentru familiile intervievate de a fi adoptat copii dintr-o instituție sau orfelinat cu mai mari dificultăți în momentul adopției.

Caracteristici demografice ale familiilor

Majoritatea familiilor (82%) nu aveau alt copil, restul de familii având un singur alt copil. Cele mai multe familii (93%) nu au mai avut copii după ce au făcut adopția.

Venitul familiei variază de la 66\$ pe an la 20000\$ pe an; venitul de 20000\$ este foarte neobișnuit, o singură familie a declarat un astfel de venit. 60% dintre familii aveau un venit de 2500\$ pe an și 90% aveau 5000\$ sau mai puțin pe an. Venitul mediu era de 2636\$ pe an. Când venitul cel mai mare a fost eliminat datorită valorii sale extreme în comparație cu celelalte, salariul mediu a fost calculat la 2315\$ pe an.

Relațiile de atașament

Familiile au evaluat o serie de indicatori care descriu relația părinte-copil.

Evaluarea relațiilor afective părinte-copil	
Cât de bine vă înțelegeți cu copilul dvs.?	
Foarte bine	87%
Satisfăcător	13%
Cât de des petreceți timpul cu copilul dvs. adoptiv?	
În fiecare zi	100%
Cum evaluați comunicarea dvs. cu copilul adoptiv?	
Excelentă	77%
Bună	23%
Aveți încredere în copilul dvs.?	
Da, foarte multă	73%
Da, în cele mai multe cazuri	26%
Nu sunt sigur	1%

Vă simțiți respectat de copilul dvs.?	
Da, foarte mult	60%
Da, în cele mai multe cazuri	39%
Nu sunt sigur	1%
Vă simțiți apropiat de copilul dvs.?	
Da, foarte mult	100%

Pe ansamblu, relațiile de atașament au fost evaluate pozitiv. Majoritatea părinților au declarat că se înțeleg foarte bine cu copiii lor, petrec împreună clipe plăcute zilnic, au o bună comunicare cu copiii lor, au încredere în ei, se simt respectați de către copii și se simt foarte apropiați de aceștia.

Probleme comportamentale

Famiiliile au evaluat o serie de aspecte comportamentale considerate a fi probleme ale familiilor americane care au adoptat copii din România.

Aspecte comportamentale

	În momentul plasamentului	În perioada realizării studiului
Auto-lovire	4%	2%
Legănat	12%	3%
Speriat sau nervos	10%	3%
Greu de consolată când este supărat	3%	3%

Pentru cea mai mare parte, nu au existat probleme comportamentale în momentul plasamentului sau al studiului. Pentru copiii care au intrat în familii cu anumite probleme, în momentul studiului cele mai multe dintre acestea se îmbunătățiseră.

A existat o tendință, pentru cele mai multe familii care au fost intervievate, să fi adoptat un copil care să se lege în momentul plasamentului (chi patrat=10.04, $p<0.01$) sau care era speriat sau nervos (chi patrat=8.04, $p<0.01$) în comparație cu familiile care au participat în ancheta poștală. În momentul studiului nu mai existau diferențe între aceste două categorii. Aceasta demonstrează că probabilitatea ca familiile intervievate să fi adoptat copii cu dificultăți mai mari din instituții și orfelinate este mai mare decât în cazul celorlalte familii.

Stabilitatea adopției

Câțiva itemi au fost folosiți pentru a evalua stabilitatea adopției. Familiile au evaluat impactul adopției, ușurința adopției în ultimul an și cât de des s-au gândit să anuleze plasamentul.

Indicatori ai stabilității adopției	
Pe ansamblu, considerați că impactul plasării copilului în familia dvs. este:	
Pozitiv în totalitate	85%
Mai degrabă pozitiv	6%
Pozitiv și negativ în părți egale	6%
Mai degrabă negativ	0%
Total negativ	0%
Non-răspuns	3%
Pe ansamblu, în cursul ultimului an, considerați că adopția a fost:	
Mai ușoară decât m-am așteptat	31%
Așa cum m-am așteptat să fie	28%
Mai dificilă decât m-am așteptat	31%
Non-răspuns	10%
Cât de frecvent vă gândiți să renunțați la plasamentul adoptiv?	
Des	16%
Cea mai mare parte a timpului	7%
Nu prea des	1%
Niciodată	56%
Non-răspuns	19%

Aproximativ 91% dintre respondenți consideră că adopția a avut efecte pozitive asupra familiilor lor. Au existat variații în ceea ce privește opiniile asupra ușurinței adopției: 31% au declarat că adopția a decurs mai ușor decât s-au așteptat, 28% au declarat că această experiență a decurs conform așteptărilor și 31% consideră că adopția a presupus mai multe dificultăți decât s-au așteptat. Deși majoritatea familiilor nu s-a gândit niciodată să anuleze plasamentul, aproape 25% s-au gândit la această posibilitate și 19% nu au răspuns la această întrebare. Cel puțin 20% dintre familiile care nu au răspuns acestei întrebări au constituit cazuri în care persoanele intervievate nu au putut crede că o asemenea întrebare poate fi pusă. Cel puțin câteva familii au exprimat îngrijorări în privința adopției.

A existat o tendință ca familiile intervievate să declare că s-au gândit în mai mică măsură la anularea plasamentului, comparativ cu familiile care au participat în cercetarea realizată pe bază de chestionar. ($F=266.8$, $p<0.1$). Încercând să identificăm factorii care au fost asociați în mai mare măsură cu rezultate negative, am recodificat această variabilă în două categorii: familii care nu s-au gândit niciodată să anuleze plasamentul (70%) și familii care au avut asemenea gânduri (30%). Nici unul dintre factorii utilizați în acest raport nu s-a relaționat cu diferența. Explicația ar putea fi aceea că familiile intervievate față-în-față nu s-au simțit confortabil discutând despre acest subiect, sau că familiile care au avut ceva dificultăți a fost eliminate din procesul de interviu.

IMPORTANȚA SERVICIILOR. UTILIZARE ȘI NEVOI

Importanța serviciilor pentru familiile adoptive

Tipul de serviciu	Descrierea serviciului
Suport financiar	Subsidii pentru adopție, asigurare de sănătate, ajutor financiar pentru serviciile necesare etc.
Informații despre copil	Informații despre experiențele copilului până în momentul adopției: starea de sănătate, educație și nevoi sociale.
Informații despre servicii	Informații despre servicii disponibile și sprijin pentru identificarea surselor de: subsidii, terapie, grupuri de sprijin, îngrijire medicală, servicii educaționale etc.
Servicii medicale și de sănătate	Îngrijire medicală și dentară permanentă, specializată pentru nevoile specifice ale copiilor: îngrijire medicală pentru disabilități, terapie fizică și specializată, servicii de sănătate mentală etc.).
Servicii educaționale pentru copil	Servicii educaționale permanente și specializate.
Educație și consiliere parentală	Educație și consiliere pentru nevoi specifice adopției: dezvoltarea unor abilități comportamentale, facilitarea integrării copilului în familie, tratarea handicapurilor, neajunsuri și recompense ale adopției, planificarea viitorului copilului etc.
Îngrijire post-adopție și alte servicii de ajutorare	Măsuri de suplینire a absenței temporare a părinților: angajarea unor persoane-supraveghetori etc.
Contacte cu alte familii adoptive	Grupuri pentru sprijinirea părinților adoptivi, precum și contacte informale cu familii care au adoptat copii cu nevoi speciale sau de vârste înaintate.

Evaluarea de către părinți a importanței serviciilor (%)

	Esențial	Foarte important	Oarecum important	Deloc important
Suport financiar	28	34	6	32
Informații despre copil	53	38	5	3
Informații despre servicii	30	51	15	4
Servicii medicale și de sănătate	46	44	4	6
Servicii educaționale pentru copil	38	42	10	10
Educație și consiliere a părinților	41	37	16	6
Îngrijire post-adopție și alte servicii	30	33	22	15
Contacte cu alte familii adoptive	8	32	44	16

Majoritatea familiilor a evaluat serviciile ca esențiale sau foarte importante, cu excepția serviciului de *respite care* și contactului cu alte familii adoptive considerate ca fiind de mică importanță sau total neimportante. Deși majoritatea serviciilor sunt considerate importante, cele mai multe familii s-au arătat neîncrezătoare în posibilitatea de a dispune de astfel de servicii în România.

Servicii post-adoptive utilizate și necesare

<i>Servicii utilizate</i>	
Suport financiar	9%
Informații despre copil	78%
Informații despre servicii	29%
Servicii medicale și de sănătate	38%
Servicii educaționale pentru copil	10%
Servicii juridice	22%
Educație și consiliere a părinților	25%
Îngrijire post-adoptive și alte servicii	7%
Contacte cu alte familii	52%
<i>Servicii necesare</i>	
Suport financiar	27%
Informații despre copil	10%
Informații despre servicii	16%
Servicii medicale și de sănătate	15%
Servicii educaționale pentru copil	15%
Servicii juridice	22%
Educație și consiliere a părinților	19%
Îngrijire post-adoptive și alte servicii	18%
Contacte cu alte familii adoptive	19%

Câteva aspecte se detașează ca importanță, și le vom reda mai jos.

Cele mai multe familii au avut contacte cu alte familii adoptive și cele mai multe familii au utilizat informații despre copil. De asemenea, familiile au fost rugate să evalueze cât de benefice au fost aceste contacte. Jumătate declară că aceste contacte le-au ajutat foarte mult, 44% au spus că ele au fost de un oarecare ajutor și 6% au considerat că ele nu fost deloc benefice. Pentru majoritatea familiilor, aceste contacte cu alte familii au constituit într-adevăr o resursă importantă.

În ceea ce privește necesitatea serviciilor, cele financiare se detașează ca importanță, mai mult de o pătrime dintre familii considerând că are nevoie de un mai bun suport financiar. Aproape o cincime dintre familii a avut nevoie de educația părinților și consiliere, *respite care* și contacte cu alte familii adoptive.

CONCLUZII

Este evident faptul că un excelent progres a avut loc în ceea ce privește adopția în interiorul României. Programul *Holt* de adopție în țară răspunde nevoilor

comunității. Cercetarea demonstrează bune rezultate ale adopției. Rezultatele cercetării sunt încurajatoare și pozitive. Cei mai mulți copii au o dezvoltare corespunzătoare și nu au probleme de sănătate sau dificultăți senzoriale. Părinții au evaluat relațiile părinte-copil ca fiind bune, problemele comportamentale fiind puține la număr, iar adopția fiind foarte stabilă. Cele mai multe familii au atitudini pozitive în ceea ce privește copiii și sunt foarte implicate în adopție. Familiile au avut atitudini pozitive față de rolul pe care personalul Holt l-a avut în adopție, această organizație fiind foarte respectată și plăcută de către familii.

Rezultatele pot fi integrate în cadrul conceptual al resurselor și factorilor de stres așa cum a fost evidențiat la începutul acestui raport. Cei mai mulți factori de stres evidențiați în cadrul conceptual în ceea ce privește comunitatea nu au fost urmăriți în mod special în acest studiu. Există o informație anecdotică și impresii ce oferă posibilitatea de a avea o imagine asupra a ceea ce se întâmplă în contextul comunitar al familiilor. Acestea percep un puternic sprijin pentru adopție din partea altor familii adoptive sau prieteni. Pentru cea mai mare parte a acestor familii, suportul comunitar și cel informal au fost pozitive. Factorii de stres fundamentali au constat în găsirea modalității de a comunica intenția de adopție și gradul de deschidere a comunității pentru adopție.

La nivelul sistemelor de servicii, serviciile post-adopție lipsesc aproape în întregime, aceasta fiind o potențială sursă de stres pentru familii, mai ales atunci când copiii cresc. Ca parte a acestei dificultăți, o proporție semnificativă a familiilor nu are informație completă asupra copiilor lor.

La nivelul familiei, plasamentele erau foarte stabile în momentul studiului. Aceste familii au înregistrat multe succese și au putut să se concentreze pe micile schimbări pozitive care au însoțit adopția. Flexibilitatea în așteptări și în funcționarea familiei, ca și suportul consistent, pozitiv pentru adopție au constituit resurse pentru cele mai multe familii.

La nivelul reprezentat de copil, sănătatea, dezvoltarea și comportamentul nu au constituit surse majore de stres pentru familiile adoptive. Relațiile părinte-copil sunt pozitive. Probleme cu atașamentul și în domeniul relațiilor părinte-copil nu au fost prezente.

Concluzia acestui articol va însuma răspunsurile la întrebările puse inițial în acest studiu.

Cu ce probleme se confruntă familiile în ceea ce privește adopția/ copilul?

Semnificativ, familiile au identificat birocrăția adopției ca o barieră în calea satisfacției față de adopție. A doua problemă majoră pentru familii a fost modalitatea de a discuta adopția cu copilul lor și cu ceilalți membri ai rețelei informale (familie, copil, vecini). Există trei modalități în care familiile își percep rolul de familii adoptive. În primul rând, există familii care resping sau refuză existența diferențelor și creează un mediu mai puțin deschis și mai puțin realist. Într-adevăr, așa cum unele familii și personalul care s-a ocupat de adopție declară, un număr de familii a încercat să creeze mituri despre familie și povești familiale

pentru a ascunde adopția față de copii, inclusiv familie, prieteni și vecini. În al doilea rând, există familii care insistă pe diferențe și explică dificultățile prin genetica sau istoria pre-adopție (ex. „sămânță rea”). În al treilea rând, există familii care discută în mod deschis diferențele, împărtășind altora îngrijorările și sentimentele în ceea ce privește status-ul lor.

În funcție de modalitatea familiei de a considera diferențele, familiile care resping sau insistă pe diferențe se află în situația de a avea dificultăți în timp. În schimb, familiile care acceptă diferențele au o probabilitate mai mare de a fi implicate în grupuri de suport și să fie mai puțin confruntate cu crize în încercarea de rezolvare a problemelor. Familiile care insistă asupra diferențelor sau le neagă, au o probabilitate mai mare de a fi clienții serviciilor clinice. În cele mai multe cazuri, ele așteaptă o criză înainte de a cere ajutor. De aceea, familiile au nevoie de asistență în rezolvarea problemelor ce însoțesc adopția pentru a reduce riscul unor dificultăți viitoare.

Ce resurse post-adopție au utilizat sau ar dori să utilizeze?

Nu există suport formal pentru adopție și, cel mai adesea, familiile sunt foarte singure în aceste situații unice. Într-adevăr, cele mai multe familii intervievate au primit sprijin informal din partea familiei extinse. În ceea ce privește serviciile formale, părinții au amintit nevoia suportului financiar, educație parentală și consiliere, *respite care* și contact social cu alte familii adoptive.

Un mai puternic sprijin post-adopție este necesar. Un tip de sprijin foarte discutat de către familii a fost nevoia de seminarii pentru părinți. Ei ar dori să facă parte din grupuri care să discute probleme parentale, dezvoltarea copilului, informarea copilului asupra adopției, a familiei și prietenilor. Un alt mod de a dezvolta sprijin post-adopție ar fi acela al revistelor în care familiile pot citi despre probleme, evenimente. O revistă poate servi ca o modalitate de a recruta alte familii. Ar fi important de găsit o sursă de sponsorizare a unei reviste astfel încât revista poate servi ca publicitate pentru afacerea respectivă. În plus, o bibliotecă ce poate împrumuta cărți despre adopție, dezvoltarea copilului și părinți ar putea oferi familiilor acces la resurse pe care ei le consideră un ajutor necesar.

Ca parte a suportului post-adopție, Guvernul României ar trebui să ia în considerare subvenționarea adopției. Dacă statul plătește pentru acești copii într-un orfelinat, o dată ce copilul este plasat într-o familie adoptivă, ar fi normal ca o parte din banii alocați pentru copil să meargă către familie pentru a o ajuta în ceea ce privește costul adopției.

Serviciile formale sunt necesare pentru sprijinirea și întărirea familiilor, mai ales când copilul crește. Cele mai multe familii sunt neîncrezătoare că acest lucru se poate întâmpla în România, dar pentru dezvoltarea pe termen lung a sistemului de îngrijire a copilului acest lucru este esențial.

Care sunt indicatorii succesului în adopție?

Există câțiva indicatori ai succesului. Relațiile părinți-copii sunt pozitive. Impactul adopției asupra familiei a fost evaluat de către subiecți ca fiind pozitiv. Câteva probleme post-adopție au fost identificate, unele familii nu au fost suficient de pregătite pentru experiența adopției sau pentru a deveni părinți. Cel puțin câteva familii au avut gânduri de anulare a adopției. Din fericire, numai câteva familii au exprimat explicit aceste gânduri, ceea ce sugerează necesitatea unor servicii post-adopție care ar putea sprijini și întări familia.

Cum poate fi îmbunătățit programul *Holt*?

Procesul adopției ar trebui să fie mai "prietenos", mai accesibil, și mai ușor de parcurs. El trebuie să fie coerent și prietenos începând de la recrutarea copilului și până la servicii post-adopție. Familiile consideră că procesul este descurajator pentru familiile din România care adoptă copii. Unele dintre familii au găsit copilul prin vizitarea orfelinatelor sau maternităților spital. În timp ce și-au exprimat aprecierea pentru programul *Holt*, părinții au considerat că sistemul de stat al adopției necesită să fie reformat. Cele mai multe familii ar trebui să fie recrutate corespunzător cerințelor de plasament al copiilor care nu pot rămâne cu familiile de origine. Activitățile de recrutare și pregătirea familiei ar trebui orientate către asistarea familiilor în realizarea legăturilor cu celelalte și construirea rețelelor informale de suport social. În timp ce nu toate familiile doresc contacte cu alte familii adoptive, un procent substanțial al familiilor adoptive, fie au avut contacte – pe care le-au evaluat pozitiv –, fie doresc să aibă relații cu alte familii adoptive.

Copiii, fie că au vârste până la un an sau mai mari, au nevoie de o pregătire pre-adopție realizată pentru ei de către asistenții în domeniul adopției. În particular, copiii și familiile ar putea beneficia, ca urmare a realizării unei istorii a vieții. O astfel de istorie a vieții este un album care conține fotografii ca și alte momente, desene și amintiri care descriu viața copilului înainte de adopție. Această carte ar trebui să conțină o genogramă a plasamentului. Aceasta este o tehnică bazată pe diagrame care urmărește istoria plasamentului copilului de la naștere și înregistrează informație pertinentă despre fiecare plasament. De exemplu, data abandonului, datele la care copilul a fost mutat în diferite plasamente, relațiile cu personalul de îngrijire. Această informație poate ajuta în înțelegerea problemelor ridicate de familiile adoptive pe măsură ce acestea încearcă să înțeleagă comportamentul copilului și impactul acestuia asupra familiei. Când copiii cresc, poate fi folosită de către aceștia pentru a conecta și integra trecutul cu prezentul.

La nivel administrativ, există nevoia de îmbunătățire a Sistemului de Management al Informației, în special pentru zona București. Pentru a realiza un puternic program de evaluare și pentru a înțelege în mai mare măsură problemele pe care le întâmpină familiile după adopție, există nevoia monitorizării familiilor după ce adopția a fost finalizată. Familiile nu pot fi monitorizate dacă adresele lor nu pot fi identificate.

Sugerăm faptul că un comitet consultativ format din părinți adoptivi poate fi folositor datorită câtorva motive. Părinții pot ajuta în recrutarea altor familii care doresc să adopte copii. Părinții adoptivi au o altă credibilitate în comunitate decât asistenții sociali sau personalul care se ocupă de adopție, ei pot constitui o valoare importantă în localizarea altor familii pentru adoptarea copiilor abandonati. În plus, familiile cunosc propriile nevoi pentru servicii, ca și nevoia de servicii pentru alte familii din comunitate; ei pot sfătui agenția asupra programelor ce ar trebui dezvoltate și care ar putea să întărească și să sprijine familiile.

Marketingul comunitar și relațiile publice ar contribui la îmbunătățirea programului de adopții în țară. Există o nevoie critică de campanii publice de educație care să prezinte informație corectă despre adopție, părinți adoptivi și adoptați. Aceasta presupune colaborarea cu mass-media pentru a oferi această informație.

Rata scăzută de participare a familiilor selectate pentru interviuri ar putea indica lipsa de experiență a personalului *Holt* de a recruta subiecți pentru cercetare, ca și faptul că părinții adoptivi nu sunt familiarizați cu participarea la programe de cercetare și evaluare.

Comentariu final

În încheiere, am dori să mulțumim organizației *Holt* și familiilor pentru acest proiect. Fără îndoială, una dintre cele mai importante lecții învățate a fost aceea că suntem în mai mare măsură asemănători decât diferiți. De aceea, împreună putem rezolva problemele pe care le întâmpină comunitățile noastre și transforma lumea într-un loc mai bun pentru copii și familiile lor.

BIBLIOGRAFIE

1. Ames, E.W., *The Development of Romanian Orphanage Children Adopted to Canada*, Burnaby, British Columbia, Simon Fraser University, 1997.
2. Ames, E.W., Carter, M., *Development of Romanian Orphanage Children Adopted to Canada*, „Canadian Psychology”, 33(2), 503, 1992.
3. Ames, E.W., Fisher, L., Savoie, L., *Behaviour Problems of Romanian Orphanage Children Adopted to Canada*, 1994.
4. Aust, P.H., *Using the Life Story Book in Treatment of Children in Placement*, „Child Welfare”, LX(8):535-560, 1981.
5. Barth, R.P., Berry, M., *Adoption and Disruption: Rates, Risks, and Response*, New York, Aldine De Gruyter, 1988.
6. Cermak, S., Groza, V., *Sensory Processing Problems in Post-Institutionalized Children: Implications for Social Work*, „Child and Adolescent Social Work Journal”, 15(1):5-37, 1998.
7. Chisholm, K., Carter, M.C., Ames, E.W., Morison, S.J., *Attachment security and indiscriminately friendly behavior in children adopted from Romanian orphanages*, „Development and Psychopathology”, 7:283-294, 1995.
8. Di Giulio, J.F., *Assuming the Adoptive Parent Role. Social Casework*, „The Journal of Contemporary Social Work”, November, 561-566, 1987.
9. Groza, V. (In Press), *Institutionalization, Behavior and International Adoption*, „Journal of Immigrant Health”.

10. Groza, V., *Adopted Children From România: A Special Focus on Roma (Gypsy) Children*, „International Journal on Child and Family Welfare”, 3(1):6-25, 1998.
11. Groza, V., Ileana, D., Irwin, I., *A Peacock or a Crow? Stories, Interviews and Commentaries on Romanian Adoptions*, South Euclid, OH, Willes e-press, 1999.
12. Groza, V., Proctor, C., Guo, S., *The Relationship of Institutionalization to the Development of Romanian Children Adopted Internationally*, „International Journal on Child and Family Welfare”, 3(3):198-217, 1998.
13. Groza, V., *Successful Adoptive Families: A Longitudinal Study of Special Needs Adoption*, New York, Praeger, 1996.
14. Groza, V., *Clinical and Nonclinical Adoptive Families of Special Needs Children*, „Families in Society”, 75(2):90-104, 1994.
15. Groza, V., Ileana, D., *A Follow-up Study of Adopted Children From Romania*, „Child and Adolescent Social Work Journal”, 13(6):541-565, 1996.
16. Groza, V., Young, J., Corcran-Rumppe, K., *Post Adoption Resources for Training, Networking and Evaluation Services (PARTNERS): Working with Special Needs Adoptive Families in Stress*, Prepared with Four Oaks Inc., Cedar Rapids, Iowa, for the Department of Health and Human Services, Adoption Opportunities, Washington, D. C., 1991.
17. Hartman, A., Laird, J., *Family-Centered Social Work Practice*, New York, The Free Press, 1983.
18. Kaler, S.R., Freeman, B.J., *An Analysis of Environmental Deprivation: Cognitive and Social Development in Romanian Orphans*, „Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines”, 35(4):769-81, 1994.
19. Marcenko, M.O., Smith, L.K., *Post Adoption Needs of Families Adopting Children with Developmental Disabilities*, „Children and Youth Services Review”, 13, 413-424, 1991.
20. McMillen, J.C., Groza, V., *Using Placement Genograms in Child Welfare Practice*, „Child Welfare”, LXXII(4):307-318, 1994.
21. McMullan, S.J., Fisher, L., *Developmental Progress of Romanian Orphanage Children in Canada*, „Canadian Psychology”, 33(2):504, 1992.
22. Morison, S.J., Ames, E.W., Chisholm, K., *The Development of Children Adopted from Romanian Orphanages*, „Merrill-Palmer Quarterly”, 41(4):411-430, 1995.
23. Tabacaru, C.L., *The Reform in Child Welfare-A Retrospective of 1998*, „In the Interest of the Child-Quarterly Newsletter of the Department of Child Protection”, 1(9):1-2, 1999.
24. Talen, M.R., Lehr, M.L., *A Structural and Developmental Analysis of Symptomatic Adopted Children and their Families*, „Journal of Marital and Family Therapy”, 10(4):381-39, 1984.
25. Rosenberg, E.B., *The Adoption Life Cycle: The Children and Their Families Through the Years*, New York, The Free Press, 1992.
26. Rosenthal, J., Groza, V., *Special Needs Adoption: A Study of Intact Families*, New York, Praeger, 1992.
27. Wheeler, C., *Where Am I Going? Making a Life Story Book*, Juneau, AK, Winking Owl Press, în Aust, P. H., *Using the Life Story Book in Treatment of Children in Placement*, „Child Welfare”, LX, 8: 535-560, 1978.

ANEXĂ

Scrisoare introductivă pentru interviu Martie 1998

„Dragă părinte adoptiv,

În ultimii ani, câteva sute de copii români au fost adoptați în România. Vă rugăm să luați parte la un interviu în legătură cu adopția pe care ați făcut-o. Răspunsurile dvs. ne pot ajuta să înțelegem bucuriile și dificultățile pe care le-ați întâmpinat.

Acest studiu este coordonat de către Dr. Victor Groza de la Case Western Reserve University. El a avut un frate adoptat, a coordonat cercetări extensive în domeniul adopției și a lucrat în România din 1991.

Holt vă va contacta în 2-3 săptămâni după ce veți primi această scrisoare pentru a stabili o întâlnire pentru interviu. Acesta va dura între 60 și 90 de minute. El se referă la dezvoltarea copilului, activitățile familiale și serviciile de adopție. Unul dintre părinți va fi interviuat.

Vă rugăm să răspundeți. Opiniile părinților adoptivi oferă cea mai bună informație în înțelegerea experienței de adopție și planificare serviciilor pentru familii și copii. Rezultatele vor avea relevanță atât pentru Statele Unite cât și pentru România. Înțelegerea dificultăților cu care se confruntă familiile adoptive în România ne va permite să ne concentrăm asupra problemelor comune pentru mai multe țări și să explorăm soluții comune. Nu există nici un fel de risc al participării la proiect.

Confidențialitatea este foarte importantă în studiile asupra adopției. Toate răspunsurile sunt confidențiale. Răspunsurile individuale nu vor fi împărtășite nimănui; ele vor fi combinate cu răspunsurile obținute de la alte familii. De asemenea, participarea dvs. este voluntară. Puteți întrerupe interviul oricând pe parcursul acestuia. Participarea dvs. în interviu sau refuzul acesteia nu pot influența serviciile curente sau viitoare oferite de *Holt*.

Vă mulțumim pentru timpul dvs. și participare.”

IDENTITATE ETNICĂ ȘI DINAMICĂ RELAȚIONALĂ ÎN CARTIERUL ZĂBRĂUȚI - BUCUREȘTI

DANIELA IRIMIA

INTRODUCERE

Studiul de față își propune să surprindă câteva aspecte legate de impactul dinamicii relațiilor sociale dintre membrii comunității Zăbrăuți, din București, asupra identității lor sociale și asupra comportamentelor. Ceea ce numim comunitatea din Zăbrăuți este un ansamblu urban format din patru blocuri care înainte de anul 1989 erau destinate lucrătorilor ITB și celor de la metrou. Conform declarațiilor celor care locuiesc în casele învecinate, această zonă era foarte curată, iar locatarii de atunci nu le puneau vecinilor nici un fel de probleme.

Unul dintre elementele specifice comunității Zăbrăuți este conviețuirea și vecinătatea a două grupuri care se autodefinesc în termenii de „noi,” și „ei”, țigani și români. Ne-a preocupat să surprindem modul de raportare al celor două grupuri și consecințele acestei raportări specifice asupra construcției identității sociale. Înseși conceptele prin care ne-am fixat și exprimat scopul analizei arată faptul că perspectiva teoretică aleasă a fost cea interacționist-simbolică, conform căreia identitatea individului este puternic ancorată în relația dintre individual și colectiv, dintre persoane și grupul lor de apartenență. Lumea socială a oamenilor, a grupurilor umane este constituită din „obiecte sociale” a căror semnificație este construită în și prin interacțiunile reciproce ale actorilor sociali. Din acest postulat teoretic decurge faptul că și „identitatea socială”, ca obiect social, este definită consensual, construită, ajustată permanent în decursul dinamicii interacționale intergrupale.

În această analiză vom folosi schema teoretică interacționistă a cercetătorilor Tajfel și Turner și a celor care le-au completat teoria cu privire la construcția identității sociale. Conceptul de „identitate socială” apare ca acea structură psihologică ce face legătura dintre individ și grupul său de apartenență. Individul are conștiința faptului că aparține unui grup sau unei categorii sociale și acest fapt este inclus în concepția despre sine ca identitate socială alături de identitatea sa individuală. Această distincție *identitate personală – identitate socială* poate părea artificială, totuși ea are valoare euristică, deoarece explică două niveluri diferite de funcționare psihologică ale individului, nivelul individual și cel grupal. Conform lui Bourhis și Leyens, această teorie se referă în special la grupuri cum ar fi cele etnice, naționale, religioase și profesionale ai căror membrii împărtășesc ca identitate comună normele și valorile grupurilor, ca și ansamblul de interpretări cu privire la poziția grupului în structura socială sau la schimbările sociale și istorice care au afectat viața grupului.

Unul dintre postulatele fundamentale ale acestor teorii susține faptul că indivizii au nevoie de o identitate personală și socială pozitivă, adică au nevoie să știe că aparțin unor grupuri valorizate din punct de vedere social. Vom identifica cu ajutorul acestei teorii strategiile de pozitivare a identității pentru care optează membrii grupului, care în urma comparației sociale dau interpretări negative identității lor. Teoria identității sociale sugerează faptul că efectul de discriminare apare între orice grupuri tocmai datorită presiunii motivaționale care există la nivelul indivizilor de a se percepe pe sine ca aparținând unui grup valorizat social, superior unui *out*-grup. Conform teoriei lui Tajfel (1978), în orice comparație socială membrii *in*-grupului caută elementele proprii superiorității. Când membrii grupului țiganilor, în analiza noastră, percep puterea, bunăstarea și gradul de dezvoltare socio-economică ale grupului românilor ca fiind superioare grupului lor, și consideră această inegalitate ca fiind legitimă, ei recurg la anumite strategii de ameliorare a stimei de sine. Am verificat în această analiză, pe baza datelor calitative obținute, această propoziție teoretică cu valoare de ipoteză. De asemenea, cu ajutorul datelor obținute prin interviu am verificat ipoteza conform căreia **percepția permeabilității granițelor grupurilor este o condiție a mobilității intergrupale** (Ellemers, Wilke și van Knippenberg, 1993). Lucrul cu acest concept – „percepția permeabilității granițelor” – a fost important deoarece a permis înțelegerea fie a condițiilor în care are loc identificarea cu *in*-grupul țiganilor, și deci diferențierea de *out*-grupul românilor, fie a condițiilor în care are loc părăsirea *in*-grupului și asimilarea în *out*-grupul românilor, cum este cazul țiganilor românizați.

În partea a doua a analizei am încercat să evidențiem la nivel microsocial factorii care contribuie la alunecarea membrilor grupului de țigani spre comportamente infracționale. Acești factori sunt legați de raportarea specifică a celor două grupuri, evidențiată în prima parte a analizei noastre. Putem să numim acești factori și ca fiind niște condiții favorizante ale comportamentelor infracționale; factorii constau în:

1. stereotipurile negative, care domină percepția reciprocă a celor două grupuri întărind excluderea și autoexcluderea celor din grupul cu statut social inferior;
2. socializarea într-un mediu în care expunerea indivizilor la strategii de supraviețuire aflate în afara legii este frecventă, intensă, durabilă și prioritară.

Până în acest moment al prezentării noastre am definit pe scurt corpul de propoziții teoretice care ne-au furnizat conceptele și ipotezele cu funcția de a explica legătura dintre dinamica relațiilor intergrupale, țigani-români, și construcția identității lor sociale. Cadrul teoretic ne-a ajutat să stabilim un anumit tip de ordine în activitățile noastre de cercetare, dar ne-a și inspirat în alegerea celei mai potrivite metode de obținere a datelor. Și în această privință suntem consecvenți cu perspectiva interacționist-simbolică aleasă, perspectivă pentru care teoria și metoda trebuie să meargă mână în mână. Conform lui Blumer (1956) și lui Denzin (1970), metodele nu sunt niște instrumente ateoretice, ci au o mare relevanță teoretică, deoarece sunt mijloace de acțiune asupra mediului, prin care acestuia îi este atribuită

o anumită semnificație. Ideea consistentă cu această poziție este că fiecare cadru teoretic cere o perspectivă specială asupra metodelor (cf. Denzin op.cit., p. 5).

Metoda pe care am ales-o a fost *interviul focalizat*, prin care am urmărit să obținem un anumit tip de informații grupate în jurul a cinci mari teme:

1. a mediului de proveniență;
2. a apartenenței la grup;
3. a relațiilor cu *in*-grupul și cu *out*-grupul;
4. a problemelor cu care se confruntă subiecții;
5. a soluțiilor la aceste probleme.

Conform acestei metode, a fost respectat în cazul fiecărui subiect expunerea la același tip de întrebări, iar felul în care au fost formulate și ordinea aplicării lor au fost de fiecare dată redefinite pentru a se plia pe caracteristicile fiecărui respondent.

Iată motivele pentru care am optat pentru acest tip de interviu:

1. populația care face obiectul studiului nu este omogenă și nu a fost posibilă formularea unor întrebări care să aibă același înțeles pentru fiecare interlocutor;
2. cunoașterea lacunară a valorilor respondenților, care face ca un interviu cu întrebări închise și răspunsuri categorizate să nu poată fi aplicabil.

Acest tip de interviu a impus cu stringență ca interviewerul să fie deosebit de abil pentru a putea formula variat întrebările în funcție de profilul respondentului, fără însă a modifica semnificația, miezul tare al întrebărilor. Am căutat să surprindem semnificațiile atribuite relațiilor intra și intergrupale, precum și pe cele specifice apartenenței grupale, semnificațiile lui „noi” și „ei”.

De fiecare dată am urmat recomandarea lui Denzin de a aborda aceste semnificații din perspectiva unică pe care fiecare subiect o are asupra lumii sale. Acest tip de interviu specifică perspectivei interacționiste ne-a confruntat deseori cu situații în care respondenții fie au ridicat probleme importante pentru ei, dar neincluse în lista temelor interviului, fie au dat răspunsuri care au explicat condensat mai multe arii tematice.

Denzin consideră că astfel de incidente sunt normale în desfășurarea acestui tip de interviu. Atunci când răspunsurile au fost neclare pentru mine, ca autor, datorită limbajului folosit de interlocutori, am urmat cu succes tehnica lui Becker (1954, p.31) a interviewerului naiv (the „playing dumb” interviewer). De asemenea, am evitat și depășit cu deosebită grijă efectul dezirabilității sociale care s-a dovedit a fi potențial prezent la membrii ambelor grupuri.

RELATIA INTERGRUPURI, CONSTRUCȚIA IDENTITĂȚII ȘI SOLUȚII LA PROBLEMELE DE VECINĂTATE

Vom începe prima parte a analizei noastre cu câteva observații de ordin metodologic: în majoritatea interviurilor tema apartenenței la unul dintre cele două grupuri a fost abordată după cea a relațiilor intergrupale. Respondenții și-au afirmat în mod spontan, fără să le-o cerem explicit, apartenența la unul dintre cele două

grupuri, al românilor sau al țiganilor. Folosim apelativul „țigan” pentru că toți respondenții noștri au respins, ca fiindu-le impusă, denumirea de rom.

În continuare, vom identifica modelul de relaționare al celor două grupuri, respectiv strategiile lor de conviețuire și percepțiile care stau la originea acestora și întâresc, circular, acest model.

Respondenții din grupul țiganilor locuiesc în blocul P2 și au fost selecționați aleator de pe fiecare din cele patru paliere ale blocului. Respondenții români, fie locuiesc într-un bloc învecinat cu P2 locuit majoritar de români, fie muncesc aproximativ 10 ore în blocul numit „Joanna House”, un cămin pentru copii cu diferite forme de handicap.

Membrii grupului de țigani au afirmat că între ei și grupul de români din Zăbrăuți nu există probleme de vecinătate. Totuși, fără excepție, ei au relatat ca fiind extrem de supărător faptul că sunt „băgați în aceeași oală” și respinși și etichetați negativi de către români. Românii la care s-au referit toate exemplele relatate nu fac parte din comunitate. Această consecvență în a oferi exemple de respingere socială ce aveau ca protagoniști români din afara comunității trebuie interpretată ca o strategie de preservare a stimei față de sine. Dealtfel, toate mărturiile românilor din zonă confirmă acest fapt, deoarece exprimă cu claritate faptul că strategiile lor de conviețuire sunt bazate pe evitare sistematică, etichetare negativă și respingere socială.

Datele obținute ne arată că membrii grupului de țigani au o percepție a lui „noi”, și deci o cunoaștere de sine care aproximează foarte bine percepția *out*-grupului românilor. Interviuurile au permis verificarea ipotezei Lorenzi-Cioldi (1988), conform căreia o stare de subordonare stimulează cunoașterea de sine, însă prin intermediul opiniilor pe care membrii grupului cu statut superior le au despre grupul de apartenență în ansamblu.

Vom prezenta în continuare conținutul acestei cunoașteri de sine exprimată de membrii grupului de țigani și vom arăta prin câteva exemplificări convergența sa cu percepția românilor asupra *out*-grupului.

Interlocutorii din familiile mixte consideră că faptul de a locui în Zăbrăuți, „*care are faima unui loc rău famat, ca Ferentari*”, induce asupra lor o percepție negativă care-i face să se simtă „*băgați în aceeași oală*” cu toți cei care, în opinia lor, chiar își merită eticheta. Toți respondenții oferă ca exemplu atitudinea generalizată a românilor față de ei în mijloacele de transport ca pe o dovadă a discriminării negative, a prejudecății care-i reduce la o identitate negativă numai „*pentru că suntem mai închiși la culoare*”.

„*Ce mă supără în metrou, în tramvai când mă sui este faptul că trebuie să mă țin cu amândouă mâinile ca să vadă că nu fac nimica. Dacă am și-o pungă, eu tot mă țin cu amândouă mâinile ca să vadă, să stea liniștiți.*”

Ce înseamnă faptul ca sunteți țigan? *E dificil, pentru că noi suntem într-un fel, alții sunt altfel. Nu putem fi băgați în aceeași oală. Despre țigan se spune în general că e hoț, tâlhar, violator, criminal. Și aici la noi în bloc așa e! Dar dvs. nu credeți asta! Eu cred că așa sunt jumătate. De ce credeți că au ajuns așa, sau credeți că așa s-au născut? Pentru că așa au crescut... educația, cei 7 ani de-acasă. Noi pentru că nu știm țigănește, ai noștri au fost oameni care au muncit, am rămas așa! F.: Nici nu poți să spui că sunt țigani!”*

Același comportament al românilor este definit „rasism” de V., un țigan care se definește a fi din neamul ursarilor și este provenit din Giurgiu:

„Rasismul Cel mai mare resentiment al meu... În momentul în care merg într-un autobuz plin, obligat mulți români, vedeți e și culoarea și... eu știu... mulți români se uită la mine, se uită în jos, își feresc gențile... Mă feresc de grupuri de țigani în mașină, dacă văd unul singur lângă mine îmi cer voie să merg în față pentru că simt că sunt privit altfel; când suntem mai mulți eu simt că atragem atenția. De ce mă bagă pe mine în oală cu ăia?”

Același protest, dar mult mai vehement este exprimat și de T., tot ursar care a copilărit cu V. în zona Giurgiului. Și el povestește un episod similar petrecut în tramvai, când unei femei i-au dispărut actele și portofelul și el s-a speriat foarte tare că ar putea fi învinuit. El își amintește că:

„Tot tramvaiul a spus, fără să fi văzut cineva, că era vorba despre un țigan: Dom'le țiganii ăștia (f... muma'n c..) numai rele face. Sunt pline tramvaiele dom'le de țigani care fură. E plină țara de țigani! Dar de unde știau ăia din fundul tramvaiului că ăla era țigan? Putea să fie român și fapta sau ocara o trăgea un țigan! De el nu s-au luat direct pentru că el ținea amândouă mâinile sus. El face asta mereu în tramvai pentru că „lumea este jignitoare pe țigani. Adică e cu ochii pe noi și se ferește de noi.”

Dar stereotipurile negative percepute ca impuse cu forța celor care nu le merită nu se rezumă doar la faptul că țiganii „sunt hoji, tâlhari, violatori criminali”. Discuția cu S., o țigancă care s-a identificat a fi din neamul ursarilor, evidențiază, pe lângă ura pe care o percep din partea românilor, și murdăria ca aspect impus pe nedrept tuturor:

„Simțim că de multă lume suntem urâți! Așa, pe stradă ne spun «țiganii dracului! Cioară». Și în mașini când m-am dus, să știți că nu mă laud, că în mașini când m-am dus, când ies, ies și eu curată. Și, vă spun, am un spray pe care îl folosesc după ce fac curat în cameră. Să știți că chiar dacă n-am mirosit a parfum, am fost curată, dar în mașini femeile s-au strâmbat, s-au dat mai așa, sau bombăneau. Normal, stai lângă ea, auzi”. „Și ce faceți când auziți, vă înfuriați?” „N-avem de ce să ne înfuriem. Că dac-aș fi mizerabilă și m-aș uita la mine, aș zice: are dreptate. Mă deranjează foarte mult, dar n-am ce să-i zic! Astea este condițiile!”

Pe parcursul interviului ea ne arată camera pe care și-o zugrăvește, într-o culoare „frumoasă”, românească, albastră. Ea-și justifică astfel alegerea: „Și-așa suntem noi țigani! Păi așa ne mai modernizăm și noi!”

Un eveniment care i-a întărit stima de sine, afectată de aceste stereotipuri s-a petrecut cu una din colegele noastre de care:

„chiar mi-a fost drag că nu i-a fost scârbă, am spălat un pahar și i-am dat să bea apă rece. Și a băut și m-am simțit foarte bine că, să știți, a băut din paharul meu apă. Foarte fericită am fost că nu m-a refuzat și a băut cu drag, a băut tot paharul. A stat foarte mult de vorbă aici în casă cu noi.”

Iată în continuare mărturiile cu privire la percepția respondenților români asupra *out*-grupului, într-o deplină convergență cu ceea ce membrii grupului de țigani cunoșteau despre sine, din perspectiva *out*-grupului românilor cu statut superior.

L., infirmieră, la „Joanna House” bloc vecin cu P2 afirmă faptul că „vestiți sunt țiganii de ori unde ar fi, cum că sunt foarte răi și se știe ca ei sunt hojii de buzunare, ei sunt criminalii, ei sunt hojii de locuințe, spărgătorii de mașini.”

L. lucrează în zonă de câțiva ani și interacționează destul de frecvent cu țiganii din zonă, acest fapt explică de ce ea percepe grupul țiganilor diferențiat și chiar identifică postura lor de stigmatizați sau țapi ispășitori: „*Românii nu prea se văd. Se văd țiganii. Știi cum e, mă uit în ograda vecinului, că la noi, n-avem timp*”

Distanța este menținută cu prudență pentru că „*n-avem încredere în ei*” și discuțiile ei cu membrii grupului de țigani arată faptul că ea se-nțelege bine cu ei. Pentru ea aceste discuții fac parte dintr-o strategie de adaptare la vecinătate care o ferește de conflicte și probleme cu ei:

„*Deci tu mai stai de vorbă cu ei?*” „*Așa printre picături. Nu mi-i pun nici chiar în cap. Păstrez o distanță, dar și o amiciție ca să n-am probleme; nu mai mult, ca să nu mi se urce în cap*”.

În urma acestor discuții ea a ajuns să-i considere simpatici pe copiii lor și chiar pe Ștefan, un fel de șef local, al cărui mod specific de adresare îl imită cu simpatie „*Ce mai faci, sora mea?*” Ea face observații care le sunt favorabile copiilor de țigani și defavorabile copiilor de români:

„*Sunt simpatici! Le-am dat la câțiva 500 de lei și i-am pus să cânte, am rămas uimită: chiar știau să cânte niște cântecele. I-am întrebat: da' vouă vă place la școală? Abia așteptau să-nceapă școala, ceea ce la români e «aoleu!! Vine școala!!! Aoleu nu mai vreau să mă duc!!!» Ei, nu știu, pentru ei probabil că e o evadare de-aicea... Nu știu! Poate se-mbracă și mai frumos și poate pentru că îi trimit mai curați la școală... Și chiar le place!*”

L. încearcă să înțeleagă comportamentele lor, deși diferențele de valori rămân o barieră importantă. Iată de pildă cum interpretează ea faptul că sunt sparte geamurile românilor în Zăbrăuți:

„*A nu! Asta (spartul geamurilor) este lege, acolo unde sunt geamuri ei vin și le sparg*”. De ce crezi că le sparg? *Nu i-am întrebat, pentru că nu e nevoie, pentru că e o distracție a lor, mai ales a celor de 10, 13 ani: «Stai să vezi cum îi sparg geamul lui ăla; iar îl schimbă; iar dă bani» E o distracție a lor, nu știu cum să zic!*”

Ea crede că „ei” sunt prietenoși cu ea datorită faptului că ea însăși este astfel cu ei, semnalând astfel la nivelul comportamentului față de ei acceptare, și nu respingere, respect, și nu desconsiderare:

„*n-ar avea de ce să nu fie pentru că nu le dau ocazia să fie altfel... Cum ar fi dacă le-ai da ocazia? Ei cum ar fi? M-aș duce bătută pe-acasă, mi-ar fi frică să mai vin pe-aici... Pentru că ei sunt în stare de foarte multe lucruri. Dar eu sunt mai prietenoasă și mă lasă în pace. Astelalte, care de frică nu-i bagă în seamă, nu vorbesc cu ei, sunt considerate mai ursuze și «Stai așa că ne luăm de astea... Ce se consideră mari doamne?»*”.

Interviul cu o altă angajată de la „Joanna House” care locuiește la Zăbrăuți pune în evidență o altă strategie de adaptare la vecinătatea grupului de țigani. Să observăm faptul că stereotipuri mai aproape de negativ determină un număr minim de interacțiuni care la rândul lor întăresc percepțiile negative.

Iată cum percepe ea vecinătatea cu acest grup:

„*Nu mi se pare imposibil să trăiești între ei, dar nici să fie lejer, adică să-ți permiți să ieși să stai pe-afară...sunt anumite persoane care deja s-au obișnuit cu prezența mea în zonă*”. Anumite persoane? „*Da, 'anumite', pentru că nu pot să spun că îi cunosc sau că știu cum îi cheamă. Așa sunt ei când se mută cineva, mai ales când e vorba de o femeie, spun «Săru' mâna vecină!» Trebuie să le răspunzi, pentru că n-ai de ales! Apoi se-ntâmplă să vie seara, dar în general eu nu prea ies din*”

casă”. Ea are o prietenă aproape, iar la școală n-a stat niciodată până la ultimul curs, „*ca să nu măntorc foarte târziu, pe la 8, și asta ar fi iarna, pe-ntuneric*”.

Spre deosebire de L, colega ei le răspunde la salut numai pentru că nu are de ales. Deoarece consideră că „*ce predomină sunt înjurăturile și amenințările*” ea consideră că „*se poate trăi între ei numai dacă n-ai tangență cu ei*”.

Ea a cunoscut o dată o familie pe care o bănuia a fi de țigani „*după chestii care le sunt specifice lor: accentul ăsta pe care-l au, cum miroso, alții după cum îi vezi, nu că ar fi bruneți*”.

Interlocutoarea noastră mărturisește că:

„*eu de când eram mică am avut părerea asta despre ei: nu se pot integra, chiar dacă încerci să fii prietenă cu ei și să-i ajuți...*”. Cum ți-ai dat seama că nu se pot integra? „*În toată viața asta a mea... Nu-mi mai amintesc, dar peste tot se vorbește despre asta, în presă, la televizor, până și Florin Călinescu la „Chestiunea Zilei”*”.

Cu toate că a întâlnit și țigani intelectuali, pe profesorul ei de istorie care recunoștea că era țigan, ea crede că țiganii se pot integra numai dacă trăiesc între români.

„*O familie de țigani într-un bloc de români, dar nu așa cum trăiesc aici numai familii de țigani! Pentru că eu am impresia că ei se incită unul pe altul numai la fapte rele*”.

Un factor care contribuie probabil la această strategie de adaptare cu interacțiunii minime este și proximitatea față de grupul țiganilor. L. își poate permite să vorbească cu ei mai mult pentru că ea nu locuiește în Zăbrăuți. Acest lucru este confirmat și de interviurile cu alte două românce din Zăbrăuți. Ele cred că problemele pot fi evitate „*dacă nu-i bagi în seamă, îi ocolești, atunci nu te bagă nici ei în seamă pentru că n-au motiv*”

Să analizăm în continuare, tot în acest context al percepției reciproce al celor două grupuri, soluțiile pe care le propun la problemele de vecinătate și de locuire subiecți țigani și subiecți români.

Pentru subiecții romi din blocul P2, a locui în Zăbrăuți înseamnă a locui în ghetou, adică a locui în condiții grele, fără lumină, fără apă, la un loc cu țiganii răi care îi fură și îi amenință.

M. doarme cu un par sub cap, iar o altă femeie mărturisește că: „*Unde-s mai mulți țigani împreună, nu se-nțelege. Da, pentru că sunt prea mulți țigani aici...*” Ea își amintește că pe vremea lui Antonescu s-au făcut deportări în Transnistria și dintre ai ei au fost luați mulți. Ea propune să se facă așa și acum cu țiganii răi: să-i deporteze sau să se facă un sat de țigani răi care se-nțeleg între ei.

Românii intervievați tolerează greu vecinătatea cu grupul țiganilor care este mai numeros decât al lor. Deși identitatea socială a romilor este percepută a fi nesatisfăcătoare atât în interiorul cât și-n exteriorul grupului, românii trăiesc experiența frustrantă a incapacității de a influența comportamentele romilor.

Referindu-se la soluția pentru problemele de vecinătate, unul din interlocutori exprimă astfel percepția acestui deficit de putere:

„*Dvs. ce credeți că ar trebui făcut pentru ca să nu mai fie problemele astea? Soluția pentru problemele pe care le avem ar fi ori să ne mute pe noi, ori pe ei. Pentru ei, o soluție mai bună ar fi*

să-i mute în Ferentari, unde sunt ei mai mulți, ori să le lase lor aicea, că tot sunt mai mulți țigani decât români și să ne dea nouă în altă parte. Să fim mai siguri pe noi. Aici nu suntem siguri pe noi.”

Modelul de relaționare dintre cele două grupuri arată faptul că rezultatul comparației sociale este defavorabil membrilor grupului de țigani, motiv pentru care eforturile lor vor fi îndreptate spre pozitivarea identității sociale care decurge din apartenența grup. Cum această situație de inferioritate din punctul de vedere al prestigiului social este percepută ca fiind legitimă pentru un anumit subgrup al *in*-grupului, strategiile de restabilire a valorii imaginii de sine sunt de tip individual.

Tema apartenenței a relevat în toate interviurile aplicate membrilor grupului de țigani faptul că ei au conștiința apartenenței la neamuri și chiar a făcut posibilă expresia propriei unicități în cadrul *in*-grupului. Dacă analizăm grupul din perspectiva strategiilor de pozitivare a identității, el apare ca fiind polarizat doar în două mari subgrupuri, al țiganilor românizați care percep granițele intergrupale permeabile și al celorlalți membri ai *in*-grupului pentru care aceste granițe sunt impermeabile.

Subgrupul țiganilor românizați a fost descris de toți interlocutorii ca fiind cel mai apropiat comportamental și lingvistic de grupul românilor. Un fapt care ilustrează faptul că țiganii românizați au ales asimilarea în populația majoritară ca strategie individuală de pozitivare a imaginii de sine îl constituie interviurile cu cele trei cupluri mixte din blocul P2 desfășurate pe palierul închis pe care aceștia și l-au amenajat pentru o locuire comună. Această delimitare spațială este un mod de a semnaliza o altă identitate socială, precum și de a prezerva un mod distinct de viață și locuire, diferite de cele ale locatarilor blocului, majoritari țigani. Discuțiile au fost organizate sub forma unui focus grup centrat pe cele cinci mari teme deja precizate.

Toate cele trei soții afirmă că bărbații lor sunt țigani românizați și că *„poate și de-asta ne-am căsătorit, ei nu par a fi țigani. Ei nu cunosc limba. Cei care lucrează sunt țigani românizați”*.

Soții lor, care se recunosc a fi țigani românizați, nu știu din ce neam provin, ei s-au născut pe lângă Oltenița:

„acolo nu sunt țigani nomazi, ci țiganii satului, de vatră, adică românizați. Erau sate normale, nu ca-n Voluntari sau Afumați. Bunicii nu aveau o familie mare, 6 frați, dar nu se făcea în satul lor diferență. În sat locuiau amestecați”. Ce lucrau? „Tataia a fost jandarm, bunica era cu munca la fermă. Pământ au avut, l-au luat frații de acolo”. Tatăl lui C. a lucrat la sticlărie, au lucrat normal, nu făceau inele sau alte meșteșuguri (argintari, spoitori). „Noi suntem o rasă de țigani care nu ne ocupăm de afaceri. Aștia de pe aici nu mai fac ce-au făcut bătrânii noștri”.

Putem observa că interlocutorii se consideră ca făcând parte dintr-un subgrup aparte al țiganilor, care s-a amestecat cu populația majoritară românească. Relația lor cu țiganii din P2 se reduce la salut.

Cum vă înțelegeți cu romii de aici? *„Noi suntem mai aparte, ne salutăm, dar n-avem discuții mai largi cu ei”. De ce? „Pentru că suntem mai deosebiți decât ei”. Cum sunt ei? „Mai răutăcioși!” Adică cum? „Înjură, gălăgie mai multă, mai guralivi”. Muncesc? „Nu (râd împreună), că munca e grea!”*

Pentru cel de-al doilea subgrup pentru care granițele etnice sunt percepute ca impermeabile strategia de pozitivare aleasă a fost separarea de „țigani răi” în cadrul *in*-grupului.

Trebuie să mai subliniem un aspect important legat de acest subgrup: interlocutorii fac comparații defavorabile lor cu *out*-grupul românilor, dar ei încearcă un sentiment de nemulțumire, și nu de inferioritate în fața acestor comparații. Atribuirile cauzale le permit justificarea unor astfel de situații (cf. Patchen, 1968); o persoană care nu se consideră personal responsabilă de situația nefavorabilă în care se află poate „să se servească de comparații neplăcute pentru a-și justifica protestul în legătură cu statutul său” (idem p.173)

Putem ilustra acest proces prin comentariul lui T.; el crede că aici în Zăbrăuți majoritatea sunt amărâți și chiar dacă au cazier (cazul lui) nu-nseamnă că sunt infractori.

„A fost odată, ai făcut-o poate de sărăcie sau te-ai îmbârligat cu cineva. Că la-nceput vin niște prieteni îți propun, îți spun că-ți dau și niște bani și tu nu-ți dai seama ce-nseamnă aia...”

Iată și o altă mărturie convergentă cu cele discutate mai sus, aceasta aparține unei femei din același grup:

„Se spune așa în modul românesc, țigani că-i la pușcărie... Da' se pune întrebarea de ce ajung țigani la pușcărie ? Păi dacă nu mai are unde să muncească! Era mai bine pe timpul lui Ceaușescu. Te băga la pușcărie dacă nu munceai. Da' acuma?”

Toți interlocutorii acestui subgrup al *in*-grupului percep faptul că sărăcirea, marginalizarea și chiar excluderea lor fățișă s-au petrecut după căderea lui Ceaușescu:

„Pe vremea lui Ceaușescu nu se dădea voie cu rasismul; știți, că de-aia mulți țigani spun că Ceaușescu era tata nostru și Ceaușescu a fost țigan, da' nu cred eu chestii din astea. Pentru că la el mi-a plăcut ideea asta că nu voia să fie marginalizată nici o etnie sau rasă, vroia ca totul să fie comun”.

Ceaușescu apare ca un binefăcător, el intră în folclorul țigănesc ca un posibil co-etnic, puternic, asemeni unui tată, și asta în pofida faptului că politica sa de asimilare a distrus multe componente ale vieții lor tradiționale. Interlocutorii valorizează în mod deosebit faptul că primeau locuri de muncă și locuințe și că „ura de rasă” era interzisă, cu alte cuvinte, ei percep prăbușirea poziției sociale a grupului lor față de acel moment istoric.

Iată un episod dramatic relatat de M., o femeie de 24 de ani, care ilustrează această percepție. Ea ne povestește cum a fugit din spital pentru că nu mai avea 75 de mii de lei să-și plătească injecțiile. E în luna a 4-a, are infecție la rinichi și dureri mari, nu poate sta în picioare. Doctorii au vorbit cu ea urât i-au spus că „*acuma nu mai e ca pe vremea lui Ceaușescu când eram obligați să te tratăm, acuma te putem lăsa să mori*”.

Un alt aspect important care determină un alt tip de polarizare a grupului de țigani îl reprezintă distribuția puterii în acest grup. În interiorul acestei granițe etnice „legea” este făcută de anumiți țigani influenți din comunitate, spoitori, costorari sau ursari cu „neam mare” și/sau bani, care pot fi uneori etnici din alte

zone ale Bucureștiului (Ferentari sau Crângași). Toți membrii grupului țiganilor recunosc această „lege” a celui mai influent și puternic, iar cadrul în care se aplică aceasta poartă încă denumirea tradițională de „stabor”. Denumirea este improprie, „staborurile” practicate în Zăbrăuți sunt foarte diferite de ceea ce bunicii acestor țigani povesteau despre judecata sau dreptatea țigănească. Chiar dacă această formă de organizare proprie grupului de romi aduce prejudicii celor mai săraci și lipsiți de putere, fiind sub amenințare, ei nu depun plângere niciodată la Poliție, fapt pentru care camăta sau „amenzile” și comerțul cu locuințe nu au vizibilitate și nu pot fi sancționate de lege. Deocamdată, grupul nu poate fi controlat din exterior de către instituția abilitată cu această funcție; totuși, cei care domină grupul controlează din interior toate intrările și ieșirile din apartamentele imobilului P2. Toți respondenții din acest bloc au intrat în comunitate pe această filieră a comerțului cu locuințe

Această primă parte a analizei a pus în evidență faptul că strategiile de evitare și respingere socială ale grupurilor de țigani de către români se bazează – și sunt întărite la nivel microsocioal – pe o percepție nediferențiată negativă asupra întregului grup de țigani.

Majoritatea interlocutorilor romi au făcut comparații defavorabile cu *out*-grupul românilor, exprimând faptul că ei nu sunt răspunzători de situația economico-socială proastă în care se află. Ei și-au exprimat nemulțumirea profundă față de „ura de rasă” și respingerea socială pe care le percep acut după schimbarea politică din 1989 din partea românilor.

Întrucât ei percep etichetele discriminatorii ca fiind juste pentru o parte din membrii *in*-grupului, „țigani răi”, strategiile de îmbunătățire a stimei față de sine sunt de tip individual. Pentru țiganii românizați care percep granițele grupului permeabile, strategia adoptată este părăsirea grupului defavorizat și topirea în *out*-grup. Țiganii celorlalte neamuri, ursari, cocalari, spoitori etc. nu au mijloacele socio-economice, ale țiganilor românizați, care să le permită mobilitatea socială, prin urmare granițele *in*-grupului sunt percepute a fi impermeabile, iar strategia de ameliorare a stimei față de sine este separarea de „țigani răi” în cadrul *in*-grupului.

Un aspect particular al raporturilor celor două grupuri este determinat de ponderea superioară a romilor în zonă, care determină la membrii grupului românilor percepția unui deficit de putere față de grupul romilor. Soluțiile propuse de interlocutori la problemele de vecinătate sunt convergente cu percepțiile asupra raportului intergrupual și identității sociale.

Analiza a evidențiat faptul că grupul țiganilor apare ca fiind diferențiat în subgrupuri aparte, atât din punctul de vedere al percepției permeabilității graniței etnice, cât și din punctul de vedere al distribuției puterii în grup.

ASPECTE ALE DEVIANȚEI ȘI INFRAȚIONALITĂȚII ÎN GRUPUL ROMILOR DIN ZĂBRĂUȚI

Ne propunem să examinăm în cele ce urmează care sunt condițiile favorizante ale actelor deviante și infraționale în grupul romilor din Zăbrăuți. Datele pentru această analiză ne-au fost furnizate de interviurile cu membrii

grupului de țigani din blocul P2, cu membrii grupului de români, cu plutonierul M. C. și cu superiorul acestuia.

Principalele acte infracționale semnalate sunt: camăta, amenzile, comerțul cu locuințe, furturile, precum și scandalurile din zonă. Precizam în analiza anterioară că aceste acte definite ca infracționale de legea românească constituie rezultatele unui mod specific de viață și ale unui tip specific de interacțiuni care configurează structura de organizare a grupului de romi din Zăbrăuți. Sigur însă că nu toate interacțiunile din *in*-grup au drept rezultat devianța sau infracționalitatea. Pentru țiganii cu care am discutat, camăta, amenzile și comerțul cu locuințe reprezintă strategii de viață sau de supraviețuire.

În afară de subgrupul țiganilor româniizați de pe palierul închis, nici unul dintre romi nu are o ocupație stabilă; majoritatea sunt fie zilieri (spală sticle, lucrează în construcții), fie se ocupă cu comerțul la tarabă în piață. Conform strategiei lor de supraviețuire, ei muncesc o perioadă de timp, după care cheltuiesc banii și se împrumută de la cei care sunt dispuși să o facă, adică de la acei romi mai puternici „de neam mare”, care dau bani cu camătă. Ei alcătuiesc vârful ierarhiei existente în grupul de țigani; subiecții cu care am discutat sunt foarte săraci, aflați la baza acestei ierarhii, care este, dealtfel, foarte întinsă la bază.

Trebuie să subliniem faptul că sărăcia este efectul unui mod de viață și nu poate să figureze între factorii care predispun la comportamente deviate și/sau infracționale. Acest mod de viață marginal este mai curând un factor structural macrosocial foarte influent în generarea și perpetuarea comportamentelor deviate. Considerăm că orice explicație teoretică a ponderii acestor comportamente în grupul țiganilor trebuie să pornească de la această situație structurală. Țiganii din comunitatea Zăbrăuți ilustrează foarte bine situația excluderii sociale ca urmare a modului marginal de viață.

Deși regimul Ceaușescu a dus o politică de asimilare a țiganilor, procesul a fost superficial, iar mutațiile politico-economice de după 1989 i-au aruncat din nou la marginea sistemului pe țigani, care continuă să aibă o pregătire educațională și profesională foarte scăzută. A munci cu contract de muncă, a avea un venit constant, este un fenomen cu incidență foarte mică în grupul țiganilor din Zăbrăuți. De aceea împrumuturile cu dobândă sunt un mijloc tipic de supraviețuire pentru orice țigan.

Acest fapt este subliniat și de plutonierul M. C.:

„Ei muncesc pe puțin, pentru că nu muncesc zilnic. Fac rost de bani cât să mănânce și apoi nu se mai duc. Deci el nu este stabil într-un loc”. Pentru ce nu vrea, credeți, să fie stabil? „Nu vrea! A luat 100 de mii, trei zile e asigurat, după care, iar caută de muncă. De-asta se-mprumută unii de la alții. Când are ăla bani, îi dă și lui și de-aici chestia cu camăta între ei”.

Dar ce înseamnă această camătă? Un împrumut cu dobândă care trebuie rambursat la timp altfel suma se dublează, se triplează cu fiecare zi de întârziere. Atunci când cel care se împrumută nu are banii, este amenințat, bătut chiar, și în final i se ia chiar casa. Camera în care stă devine obiectul traficului cu locuințe, aceasta este vândută pe o sumă unui alt rom care intră astfel „abuziv” în locuință. Toți romii intervievați intraseră pe această filieră în locuințe. Unii dintre ei

primiseră deja acte pe casă prin programul PNUD dar din cele relatate de M. reiese că nici măcar acest fapt nu poate stopa traficul de locuințe:

„M. povestește ce i s-a întâmplat fiului ei. Acesta s-a împrumutat de la R., un spoitor din bloc cu un million. A întârziat cu banii, suma s-a dublat. El n-a putut să dea toți banii înapoi. A dat casa pe care avea acte, dar R. a amenințat că dacă nu dă banii o calcă în picioare. „*Spoitorii sunt mulți, sunt uniți.*” În timp ce vorbim au grijă să vorbească mai încet să nu fie auzite de cumnata lui R. care e pe hol...”

Grupul de țigani din Zăbrăuți apare situat sub limita sărăciei admisă de români, având resurse foarte modeste de calificare și educație. Majoritatea interlocutorilor nu au acte de nici un fel și au migrat spre București din zone apropiate, Giurgiu, Oltenița sau chiar comune limitrofe. În condițiile acestei poziții marginale și lipsei de mijloace și resurse, legea nu reprezintă pentru ei un instrument care să-i apere, regula tăcerii în fața abuzurilor este singura alternativă de supraviețuire.

Vom opta în această analiză pentru ipoteza conform căreia tendința spre infrafracționalitate în grupul romilor este o construcție socială perpetuată de un context socio-economic specific. La nivelul macrosocial al societății românești tendința accentuată spre infrafracționalitate a populației de romi este determinată de presiunea spre excludere socială, sărăcirea rapidă, dispariția unor surse de venituri și scăderea controlului social. „Situția social-economică tot mai disperată a unui segment larg al populației de romi crează o presiune puternică suplimentară spre devianță. La nivelul conștiinței colective există tentația de a atribui inițierea violenței aproape în exclusivitate romilor. Datorită marginalității populația de romi are la dispoziție, spre deosebire de membrii delincvenți ai populației majoritare doar forme primitive înalt vizibile de delincvență.” (cf. C. Zamfir și E. Zamfir, p.166)

La nivel microsorial interviurile din Zăbrăuți arată că infrafracțiunile țiganilor au o vizibilitate sporită. Mulți interlocutori români consideră că între a fi țigan și a fi infractor nu există nici o diferență. Cu toate acestea țiganii din Zăbrăuți nu doar cunosc legea, ci o și interiorizează trăind uneori dramatic presiunea de a o încălca, contrar stereotipului negativ unanim răspândit printre români.

Vom exemplifica la nivel microsorial, cu elementele biografice oferite de V. și T. cum se construiește prima infrafracțiune în contextul presiunii unei subculturi a sărăciei și devianței (cf. Sutherland și Cressey). Pentru V., țigan ursar, mediul în care trăiește exercită o presiune constantă în direcția comiterii de acte infrafracționale. Modul de viață marginal conduce la expunerea frecventă intensă, durabilă și prioritară la comportamente ce violează legea și contribuie la percepția acestei presiuni intense (cf. Sutherland și Cressey). V. a locuit înainte de Zăbrăuți în Zimnicea unde:

a cântat în formația Casei Pionierilor. El crede că era privit altfel deoarece cânta la țambal de la 11 ani. „*Regret timpurile alea în comparație cu astea de acum.*” Povestește despre Casa Tineretului și continuarea activității lui și consideră că așa s-a mai românizat oarecum în Zimnicea „*Am venit aici și era alt mediu; am aflat altceva. Vedeți, atunci nu eram șmecherit. Aveam numai relații legate de muzică, deci nu era să merg să fac răutăți, să fur, să sparg, înțelegeți. Și nici aicea*

nu fac și n-am făcut în viața mea. Aici e mai greu. Aici dacă ești puțin mai slab și nu rezști, cedezi, te duci adică.”

În Zăbrăuți este mai greu pentru el, care are acum o familie ce numără 6 membri, să-și păstreze „moralul” prin care înțelege „gândire bună”, care îl ferește să intre în grupuri care comit infracțiuni. Important pentru V. este „să nu cedeze”. Totuși, în 1992 V. a cedat; el ne povestește cum a luat parte ca tănuitor la o spargere împreună cu cuscrul său și încă doi băieți. El recunoaște că a făcut asta cu multă teamă, dar și curiozitate; ceilalți au reușit să-l corupă, precizează soția sa.

Un episod asemănător ne relatează și T., tot din neamul ursarilor, care însă doar a vândut lucrurile furate pentru care a fost condamnat la 1 an de închisoare din care a făcut doar 6 luni pentru bună purtare. T este de părere că o dată ce ai făcut închisoare ești etichetat negativ, iar șansele de a te reabilita sunt foarte mici. Mărturia sa confirmă ipoteza lui Becker, conform căreia etichetarea negativă determină procesul complex al excluderii și autoexcluderii sociale a celui etichetat, care nu se mai poate sustrage unei cariere deviate (infracționale). Iată mărturia impresionantă a lui T.:

„Sunt alții care ar vrea să nu se mai întoarcă înapoi, ar vrea să aibă un servici, loc de muncă și o locuință, un loc unde să tragă, unde să stea, să poată și ei să-și formeze o familie, sunt mulți care nu au o familie, n-au nici case. Se duc la forțele de muncă, se mai duce undeva unde a auzit că angajează. Chiar dacă e un privatizat, nu-l angajează pentru că de ce? Țăla e un amărât care a ieșit din pușcărie, ăla nu are bani pentru că acum în ziua de astăzi ca să te angajezi îți trebuie niște bani. Indiferent de rasă, mai ales dacă află că ăla a ieșit din pușcărie. Și încearcă aici, dincolo și nu-l primește nimeni! Țăla chiar dacă vrea să fie un om cinstit, și este un om cinstit, el nu poate să mai facă nimic. Dacă cineva aude și știe că ăla a mai fost la pușcărie, își face impresie proastă. Zice că ăla e hoț și fură și sparge. Dacă omul încearcă și azi și mâine și e la fel și nu are bani, nu are de mâncare, până la urmă trebuie să facă din nou. Îl duce situația. Și cade iarăși! Cunoscm mulți oameni care s-au dus înapoi. Majoritatea de pe-aici care sunt săraci s-au împrumutat cu camătă. N-au avut bani să dea înapoi în termen... și asta până ajung la pușcărie”

Infracțiunea și recidiva apar ca produse secundare ale unei structuri sociale care perpetuează o anumită clasă a infractorilor, cei aflați la marginea sistemului. Doar în aceste condiții ale excluderii, românul și țiganul nu mai sunt diferențiați. Un alt element important legat de infracționalitate îl constituie relația grupului de țigani din Zăbrăuți cu organele de ordine. Raziile regulate în zonă sunt justificate de ocuparea abuzivă a locuințelor din Zăbrăuți, de fluctuația foarte mare a persoanelor în zonă care face controlul social să fie minim aici. Programul PNUD le dă polițiștilor speranța că în sfârșit zona va putea fi controlată.

Grupul țiganilor percepe raziile ca pe o violență împotriva lor, ca pe-o încercare de a-i intimida și goni:

„să intri așa peste oameni cum intră poliția dimineața este vagabonțea. Raziile se fac cu multe mașini ale poliției care înconjoară zona, te ia cu japca, te mai și bate. Ei vin aici pentru că oamenii nu au acte pe case și sunt „proveniți din infractori”, nu infractori. Infractor ce-nseamnă? A fura, a sparge, a face măgării...” Dar el crede că aici majoritatea sunt amărâți, chiar dacă au cazier. Înainte raziile erau mai dese de 3, 4 ori pe săptămână „adică vroiau cu orice chip să scape” de ei în acea zonă „să te evacuezi singur”.

Deși etichetați negativ, considerați periculoși de către românii din Zăbrăuți datorită modului lor de viață, țiganii din comunitate nu pun probleme specifice sau deosebite polițiștilor.

Credeți că există în Zăbrăuți probleme specifice ale țiganilor în relație cu legea? „Nu, în afara faptului că au ocupat abuziv locuințele și pentru asta au și fost sancționați contravențional, acum sunt puși în legalitate. Ce se-ntâmplă, ca infracțiuni nu este ceva deosebit, de marcă. Nu poți să spui că aici este o casă a mafiei sau a infracțiunilor. Aici este ceva normal, ba chiar mai scăzut ca-n celelalte zone ale capitalei.”

Cu toate acestea interlocutorii țigani percep în relația cu polițiștii tensiune și frustrare datorită comportamentelor abuzive ale acestora din urmă. Iată câteva mărturii care evidențiază că nu sancțiunile legale provoacă frustrare și agresivitate, ci injuriile sau bătaia:

„Ei vorbesc urât și până la urmă te fac și pe tine să vorbești urât, să te cerți cu ei”. Mai sunt și oameni care se mai înfurie? „Păi normal, dacă mă iei la circă, de ce mai dai cu palma în loc să-mi dai amendă. Dă-mi amendă”... Păi de ce nu i-ați spus asta? „Păi i-am spus, și te mai lasă și ei în pace dacă te vede că știi să vorbești, dar dacă taci din gură... Vorbește frumos dacă tot m-ai adus aicea! Nu? Sau chiar dacă am furat... Bagă-mă! Fă-mi dosarul, dar vorbește frumos! Mie mi-a dat o palmă că nu știu să semnez, acum 2 ani când m-a luat de-aici”.

L-am întrebat pe unul din interlocutori de ce crede că polițiștii le vorbesc urât, iată răspunsul :

„Știți de ce, e bună și întrebarea asta, pentru ca să-l ia pe om cu tupeu, să-l sperie pe om, dacă e vinovat sau nu-i vinovat, să recunoască. Pentru că cuvinte sau pregătire pentru a-și da seama că omul ăla e hoț sau nu este, nu au”...V. protestează, dar T. insistă, susținând că cei care au pregătire sunt cei cu grade superioare...”

Bătaia rămâne unul din cele mai temute abuzuri, iar T. povestește cum a scăpat cu viață doar pentru că a urlat până au venit polițiști cu grade superioare să discute cu el:

„Îi consider văcari, ciobani pe plutonieri, plutonieri majori... Anchetatorii cu grade superioare nu te-njură, nu te bate, ei fac o anchetă adevărată, cu capul, nu cu parul! Subofițerii te-omoară cu bătaia, cu parul. Da! Că nu mai au tupeu, că nu mai e ca pe vremea lui Ceaușescu! Ei nu mai au dreptul la tortură. Înainte aveau...Acuma o face și ei pe ascuns! Tot o face, că nu s-a terminat.”

Uneori pot apărea comportamente discriminatorii ale polițiștilor care fără să aibă probe îi ridică pe țigani de pe stradă:

„El încearcă să-i explice că este nevinovat, dar plutonierul îi spune «Ce băi că așa sunteți voi, țiganii!» Vedeți, ura de rasă!! M-a văzut că sunt țigan și a spus că eu am făcut-o! Stai dom'le, da' de ce dai în mine? Cu pumni, cu picioare. Dom'le îți dai seama ce faci? Așa iei pe unul de pe stradă și-l bați? Eram nevinovat, de-aia mă apărăm așa!” Îi bat și pe români când îi anchetează? „Îi bat, da' mai puțin... Știți pe care români îi bat? Pe ăia pe care îi știu făptași, infractori adevărați! Dar pe un român care n-a mai făcut fapte nu-l bate, chiar dacă e făptașul! Am scăpat numai după ce am început să zbier. Atunci au venit grade mai mari care au procedat altfel, a-nceput «o anchetă adevărată, cu capul, nu cu parul!!!! »” În final, spune el, s-a dovedit nevinovăția lui.

Discuția cu polițiștii indică existența unor stereotipuri negative care determină un anumit tip de comunicare, de relaționare cu romii. Ei recunosc indirect faptul că abuzurile sunt posibile datorită lacunelor legii „Cel mai

important este să sancționezi mai blând la-nceput, dar asta nu este explicitat de lege. Asta depinde de felul în care pe teren polițistul apreciază gravitatea faptei comise. Că legea are o mulțime de lipsuri. Judecata polițistului depinde de ce știe, de cum îl cunoaște pe cel care comite infracțiunea...” Părerea lor este că țiganii „nu pot vorbi prea mult” datorită pregătirii lor și că trec mai ușor peste sancțiunile legale pentru că sunt obișnuiți să încalce legea spre deosebire de români.

Este oare posibil ca această obișnuință să ascundă de fapt un fenomen mai profund legat de marginalizarea grupului? Țiganii nu sunt excluși din *in*-grup dacă încalcă legea, dar apriori ei sunt oricum etichetați negativ de *out*-grupul românilor, și aceasta înseamnă respingere și excludere.

Iată o mărturie impresionantă oferită de V. și T. în legătură cu aceasta. Ei consideră că închisoarea reprezintă pentru țigan un loc în care este respectat mai mult decât în libertate, de românii aflați acolo.

V.: „acolo sunt egali toți. Indiferent că este român, că este... Aicea tot se mai fac chestii pe care acolo se văd altfel...” T.: „nu se face ură de rasă”. V.: „Acolo, fiind un loc de suferință, trebuie să ne mai credem unul altuia indiferent că e român țigan...acolo ne spunem greșelile. Mă, îmi pare rău că am ajuns aicea. Bă, și mie-mi pare rău...”

Închisoarea este un loc care le oferă statut egal cu al românilor, de aceea ei se simt respectați. Ei știu că „afară” oricum nu sunt respectați.

Prin urmare, doar în relația cu românii din închisoare, care sunt expulzați la marginea societății, țiganii își pot întări stima de sine.

Relația plutonierului M.C. în Zăbrăuți s-a desfășurat cu dificultate la început, pentru că a ignorat această nevoie deosebită a țiganilor de a fi respectați. Acum după șase ani de activitate în zonă el a reușit să aibă un control relativ asupra zonei respectându-i pe țigani și evitând abuzurile:

Credeți că oricine s-ar fi înțeles cu ei? „Depinde de caracter, dacă ar fi rezistat să nu lovească în ei”. El (țiganul) pune mare preț pe asta, pe respect; așa că el le dă un avertisment, nu o pedeapsă mare. În felul acesta mai târziu, chiar când greșește, el este de acord cu sancțiunea pe care i-am dat-o, recunoaște. Dacă i-ați lovi n-ați mai avea simpatia lor? „Da!”

M.C. consideră că proiectul PNUD i-a transformat pe țiganii din Zăbrăuți într-un grup mai unit și deci mai puternic pentru că în asta constă puterea lor. Totuși, percepția lui despre *out*-grupul țiganilor rămâne definită astfel: „Cei din Zăbrăuți n-au putere, ei nu reprezintă o forță pentru că sunt veniți din toate colțurile, iar dacă vine cineva din afară, ei nu intervin.”

Problemele lui M.C. în zonă nu sunt legate direct de relația cu românii „au fost mai multe amenințări din partea românilor. Țiganul e întotdeauna mai (supus)... e și teama. Dar eu m-am înțeles mai bine cu ei decât cu românii. Românul e mai agresiv față de uniformă, are o repulsie față de uniformă”. Românii din zonă ar vrea ca M.C. să-i bage la închisoare pe țigani chiar în absența dovezilor, mulți îl suspectează pe M.C. că ar fi înțeles cu infractorii. Conflictele latente sau manifeste dintre cele două grupuri, românii și țiganii din Zăbrăuți sunt legate de standardele de viață și de locuire diferite ale celor două grupuri, dar și de presiunea stereotipurilor negative. Pe de altă parte, în ultima perioadă românii

percep o sărăcire accentuată a grupului de țigani care, cred ei, din disperare au ajuns în anul acesta să-i fure chiar pe românii de aici din Zăbrăuți.

Analiza de față, la nivel microsocial, a condițiilor favorizante ale actelor infracționale din Zăbrăuți reprezintă o ilustrare destul de precisă a problemei centrale a populației de romi enunțată cu claritate în lucrarea coordonată de C. Zamfir și E. Zamfir, „Țigani între ignorare și îngrijorare”. Analiza datelor oferite de interviuri arată că situația de viață a populației de țigani din Zăbrăuți este caracterizată de „doi parametri – cultural și social-economic – cuplați reciproc într-un sistem cu proprietatea de automenținere și în anumite condiții de autoamplificare într-un ciclu negativ” (cf. op.cit., p. 160). Sărăcia și marginalizarea socială n-au permis grupului să se modernizeze și să se adapteze la cerințele educaționale, profesionale, economice ale societății. Se poate spune despre Zăbrăuți că este o „pungă de sărăcie” (op.cit. p170), fără însă a avea și caracterul unei zone marcate de infraționalitate deosebită. Această problemă centrală face grupul de romi să pară omogen; totuși interviurile arată că strategiile de supraviețuire, valorile și experiențele de viață ale interlocutorilor romi sunt diferite, și că în lumea ghetoului sunt afirmate valori comune atât grupului de romi cât și de români. O relație intergrupală bazată pe discriminare și stereotipuri negative face ca vecinătatea să fie percepută ca o sursă de tensiune și conflicte. În virtutea acestor categorii de gândire, grupul romilor apare ca o entitate omogenă ai cărui membri sunt depersonalizați. Nici unul dintre români nu și-a pus problema că și pentru unii romi din Zăbrăuți murdăria, scandalurile și furturile constituie o amenințare, un risc constant, pe care, după cum au arătat interviurile, sunt constrânși să-l tolereze. Programul PNUD a produs o deschidere majoră în viața comunității pe care a intensificat-o și îmbunătățit-o, totuși rămâne presantă nevoia unor măsuri de inserție socială care să răspundă problemelor specifice romilor.

BIBLIOGRAFIE

1. Barth, Fredrik, *Ethnic group and boundaries*, Boston, Little, Brown and Co., 1969.
2. Becker, H., *The Labelling Theory reconsidered*, New York, Free Press, 1971.
3. Bourhis, R., Gagnon, A., *Identité sociale et categorisation sociale: perspectives actuelles*, Laussane, Editions Delachaux et Niestlé, 1994.
4. Denzin, N.K., *The Reserch Act în A theoretical introduction to sociological methods*, Berkeley, Aldine Publishing Company, 1970.
5. Patchen, M., *A conceptual framework and some empirical data regarding comparisons of social rewards*, în *Readings in reference group theory and research*, New York, Free Press, 1968.
6. Sutherland, E., Cressey, D., *Criminology*, Philadelphia, Lippincitt, 1974.
7. Tajfel, H., Turner, H., *The social psychology of intergroup relations*, Chicago, MI, Nelson Hall, 1979.
8. Tajfel, H., *Human groups and social categories*, Cambridge, Cambridge University Press, 1981.01
9. Tajfel, H., *Social categorization, social identity and social comparison*, în *Differentiation between social groups*, London, Academic Press, 1981.
10. Zamfir, C., Zamfir, E., *Țigani între ignorare și îngrijorare*, Editura Alternative, 1993.

MORTALITATEA MATERNĂ ÎN CONTEXTUL SOCIAL CONTEMPORAN

PETRA ȘTEFAN

La ora actuală, mortalitatea maternă este una dintre cele mai importante probleme de sănătate publică.

În decursul timpurilor, societatea în ansamblul ei a evoluat foarte mult și mai ales în ultimul secol. Cunoștințele medicale, ca și tehnologia medicală, au cunoscut o perfecționare, o evoluție continuă, îmbogățindu-și și diversificându-și enorm paleta, disponibilitățile și posibilitățile de tratament. Mai multe aspecte de sănătate, care într-un trecut nu prea îndepărtat nu-și găseau soluția, acum pot fi tratate, astfel încât putem constata nu numai ameliorarea, dar în multe cazuri chiar vindecarea totală. De asemenea, multe cauze de boală, necunoscute ori fără leac în trecut, azi pot fi depistate, prevenite, evitate.

Totuși, mortalitatea maternă, cu multiplele sale implicații, cu o cauzalitate multiplă, reprezintă o problemă complexă, deosebit de dificil de soluționat, în sensul reducerii ei.

Pe o perioadă mai lungă – 1788-1990 – se vorbește, în literatura de specialitate, de „declinul” ori „criza mortalității”. Expresia, insolită la prima vedere, exprimă de fapt realitatea fundamentală a sănătății publice din întreaga lume, și anume, reducerea drastică, spectaculoasă a mortalității de diverse etiologii. Acest declin al mortalității este mai evident după 1880, când începe să scadă mai accentuat mortalitatea infantilă, apoi după 1940, datorită descoperirii și utilizării antibioticelor și apoi după anii '70, prin creșterea accentuată a nivelului de trai, mai ales în Occident (18, 1998, art. 37). Mortalitatea infantilă scade foarte mult, dar cea maternă, în pofida unei scăderi, continuă să rămână mare.

Condițiile de mai sus au dus la o îmbunătățire radicală a stării generale de sănătate a populației și la creșterea spectaculoasă a speranței medii de viață. Dacă în comuna primitivă, ori în țări slab dezvoltate din Africa aceasta nu trece de 40 de ani, ea a crescut în prezent la 60-70 de ani în medie, unele țări depășind chiar pragul celor 70 de ani. Pentru România avem o speranță medie de viață de 65,88 ani, cu o anume diminuare în perioada de după 1989 (66,83 ani în perioada 1981-83 și 66,51 ani în 1989). Demn de amintit este faptul că, pe de o parte, femeile au o speranță medie de viață mai mare chiar cu 2-3 ani decât bărbații, iar pe de altă parte există o relație, mediată, indirectă, dar certă între nivelul de dezvoltare economico-socială al unei țări, nivelul de trai al populației, starea serviciilor de sănătate și speranța medie de viață.

Industrializarea, urbanizarea, progresul tehnic duc la creșterea veniturilor, la creșterea gradului de sănătate a populației și deci la scăderea mortalității (11, p. 56).

Acest progres economic și social este însă departe de a fi uniform per întreaga lume. Există diferențe enorme între țările dezvoltate și cele slab dezvoltate, între urban și rural, între diferitele regiuni ale aceleiași țări, atât pentru Africa, cât și pentru Anglia! Astfel, Zambia (Africa), care are cea mai mare mortalitate maternă din lume, în medie 1238 decese materne/100.000 nașteri vii, prezintă variații regionale între 764 și 1549 (18, 1998, art. 112); în Pakistan (Asia), media este de 433, cu diferențe între 281 și 673: în Anglia (Europa) (!), media este de 11,3, dar în Oxford este de 4,38, pe când în Tamisa de 18,64 (20, p. 109), iar pentru România – 1997, media este de 0,41/1.000 nașteri vii (41 la 100.000 de nașteri vii), cu variații între 0,16 – jud. Botoșani, 0,48 – jud. Cluj, 0,86 – jud. Dâmbovița (1, p. 59). Pe ansamblul globului, dacă pentru Canada avem o rată a mortalității materne de 2,6/100.000 nașteri vii, 5,1 – Hong Kong, 5,7 – SUA, 7,2 – Anglia, 10 – Olanda, atunci pentru Mexic ea este de 181,7, Turcia – 200, India – 230, Indonezia – 757,5 (cea mai mare din Asia de S-E), Guineea-Bissau – 914 etc. (18, art. 9, 13, 241, 26, 85, 192, 108, 177, 189, 207 – 1995-1998).

În medie, în țările dezvoltate, mortalitatea maternă este de aproximativ 13 decese materne la 100.000 nașteri vii, în timp ce în țările slab dezvoltate aceasta este de 1050, adică un deces matern la 100 nașteri vii (16, p. 3).

Dacă țările dezvoltate au venituri mari pe cap de locuitor și un sistem de sănătate bine pus la punct de decenii, țările slab dezvoltate se confruntă cu numeroase probleme: insuficiența resurselor, lipsa cadrelor calificate, a spitalelor, a drumurilor de acces, dar și prevalența metodelor tradiționale și lipsa cunoștințelor elementare de igienă și îngrijire, mai ales în perioada gravidității. Dar probleme de îngrijire „substandard” au atât numeroase țări din Africa, cât și Franța (18, 1995, art. 234), a cărei rată mai mare a mortalității materne s-ar explica tocmai prin deficiențe ale sistemului sanitar.

Pe de altă parte, țările în curs de dezvoltare se confruntă cu o creștere rapidă a populației, deseori peste nivelul creșterii economice, o fertilitate mai mare, un număr mai mare de copii raportat la numărul de femei fertile, o proporție mare a populației tinere, sub 15 ani.

O condiție importantă a stării de sănătate a populație la un moment dat, este, pe lângă cadrul medical mai mult sau mai puțin adecvat și condițiile socio-economice proprii, și statutul social al femeii la momentul respectiv. Mai clar, ne referim la discriminările la care este supusă femeia, în diferite grade, sub forme diferite de manifestare, dar practic pe tot globul și în toate timpurile.

Așa cum se specifică în „Raportul OMS asupra sănătății lumii – 1995”, sănătatea femeii depinde atât de insuficiența resurselor, de lacune ale infrastructurii, de căi de acces dificile, cât și de condiția socio-economică inferioară a femeii, nivelul limitat de decizie și instrucție, de incapacitatea de utilizare corectă a serviciilor de maternitate. „Decesele premature ale mamelor sunt asociate unei condiții umane inferioare, ca și consecințe ale caracteristicilor sociale, culturale și economice ale țărilor” (15, p. 37). Sau, mai departe: „Discriminarea împotriva femeilor se manifestă în tot cursul existenței lor”, prin absența instrucției, discriminarea și dependența lor economică, acces limitat la educație, formare

profesională și loc de muncă, ca și lipsa accesului la metodele de regularizare a fecundității, femeile fiind mai expuse la violențe (domestice și viol) și, în plus, au probleme privind sănătatea lor genetică, anxietatea, disfuncții sexuale (15, p. 151).

În vederea promovării sănătății femeii se propune un program ce cuprinde: prevenția SIDA și a bolilor cu transmitere sexuală, a mutilării genitale a femeii, lupta împotriva avorturilor, ca și un program de „maternitate fără risc”, pentru reducerea mortalității materne și neonatale (15, p. 56). Acest program, început inițial în 10 țări, are ca scop mobilizarea comunității din punct de vedere profesional, îngrijirea la naștere a mamei și a copilului, îngrijiri obstetricale accesibile populației, creșterea accesului femeilor la luarea de decizii și creșterea gradului lor de responsabilitate (18, 1998, art. 7).

Părerea unanimă este că, dacă mortalitatea infantilă a scăzut radical, atunci reducerea mortalității materne a rămas mult în urma cerințelor, la un nivel inacceptabil de înalt (inclusiv în SUA) (18, 1997, art. 89). Altfel spus, „reproducerea se desfășoară încă adesea defectuos, cu un procent mare de dependenți și deficienți, care agravează serios sarcinile societății și se repercutează asupra echilibrului demografic al colectivității” (19, p. 7).

În acest context se poate vorbi cu deplin temei de o anumită „sănătate a reproducerii”, definită drept o „stare complet satisfăcătoare din punct de vedere fizic, psihic și social, în privința tuturor aspectelor legate de sistemul reproductiv, cu funcțiile și problemele sale” (3, cap. VII). Sănătatea reproducerii, ce înglobează și sănătatea sexuală, implică, printre altele și „dreptul de a lua decizii în legătură cu reproducerea, fără discriminări, constrângeri și violență, de a atinge cele mai înalte standarde de sănătate reproductivă și sexuală” (3, p. 13).

În România, „sănătatea reproducerii continuă să se afle mult sub nivelul acceptat în Europa, iar în lipsa unor progrese în domeniu, sănătatea reproducerii are un efect profund negativ asupra sănătății generale, bunăstării și dezvoltării populației” (14, p. 2), fapt ce duce la una dintre cele mai înalte rate ale mortalității materne din Europa și la necesitatea unor măsuri corespunzătoare în vederea reducerii acestora.

Pe plan demografic, reproducerea se manifestă prin fertilitate, natalitate și comportament demografic. Aceasta reflectă condițiile social-economice existente la un moment dat în cadrul societății, îmbinând în același timp factori biologici, psihologici și sociali. „Fenomenul biologic reprezentat de naștere are la bază și un element de psihologie, care se manifestă în dorința de a avea copii sau acceptarea unei gravidități apărută întâmplător” (11, p. 23). Dar această acceptare sau dorință a gravidității se face în anumite condiții sociale, perioadele de avânt economic și social fiindu-le, evident, propice. „Modul de comportament demografic al indivizilor și familiilor se schimbă și constituie un răspuns la condițiile mediului social” (11, p. 39), el fiind „un mozaic de influențe directe și indirecte” (11, p. 29).

În mod tradițional, și chiar și astăzi în țările în curs de dezvoltare, avem un model bazat pe un nivel ridicat de fertilitate și mortalitate, în care rata mare a fertilității, deci a nașterilor, trebuie să compenseze nivelul ridicat al mortalității, inclusiv al deceselor materne, pentru a asigura supraviețuirea populației. În prezent

asistăm la schimbarea comportamentului demografic al populației, la reducerea fertilității, la un model avansat de planificare familială, bazat pe controlul nașterilor și eliminarea sau reducerea gravidității nedorite și trecerea tot mai accentuată spre un model de societate în care avem atât o fertilitate, cât și o mortalitate redusă (11, p. 62). Deci, mortalitatea maternă va fi drastic diminuată, la niveluri incredibile față de trecut. Vezi, de exemplu, China, unde mortalitatea maternă s-a redus, în doar câțiva ani, de la 265,3 la 43,67 decese materne/100.000 nașteri vii (18, 1995, art. 236), ori chiar România, cu o reducere categorică, de la 169 decese materne în 1989, la 41/100.000 nașteri vii în 1997 (1, p.59).

Mortalitatea maternă este un indicator complex, legat de „mortinatalitate”, în cadrul căruia „evoluția mortalității depinde în mai mare măsură de acțiunile medicale, în timp ce variațiile fertilității reflectă mai prompt condițiile economice și culturale” (11, p. 75). Deci, avem un complex de factori atât medicali cât și socio-economici, ce nu pot fi tratați separat, ci într-o unitate *multidisciplinară* (18, 1997, art. 107).

Așa cum am mai arătat, accentul – atât în practica, cât și în statistica medicală – s-a pus pe „mortalitatea infantilă” și nu pe „mortalitatea maternă”. Din această cauză, indicatorul „mortalitatea maternă” nu este prea cunoscut, el lipsind adeseori din statistici (vezi de exemplu 10, p. 25).

Pe de altă parte, nici în domeniul teoriei indicatorul *mortalitatea maternă* nu este prea clar definit și delimitat, existând în acest domeniu numeroase imprecizii și variații. De fapt, este vorba de „rata mortalității materne”, care se calculează prin raportarea numărului de decese materne la numărul nașterilor x1000 (9, p. 397). Doar că, în acest mod de calcul aparent simplu, se impun o serie întreagă de precizări:

a. La numărul nașterilor se iau în considerare nașterile vii, înregistrate în cursul unui an. Dar la aceasta se adaugă și un număr de nașteri premature și chiar „stillborn” (feți morți între săptămâna 24-40 de graviditate, sau, altfel spus: nașterea copilului care nu dă semne de viață (respirație, bătăi de inimă) de la săptămâna 24 de gestație, decesul înainte de acest termen este clasificat ca avort) (9, p. 396-397). De obicei se raportează mortalitatea maternă la „100.000 născuți vii”. Dar se poate raporta și la „100.000 nașteri (total)” (18, 1997, Mexic, art. 94, ori 1996, Arabia Saudită, art. 171) sau la „10.000 femei de vârstă fertilă înregistrate” (!), (18, 1995, Suedia, art. 195), ori la „1.000 nașteri vii” (18, 1997, India, art. 57 și România, 1, p. XXIII și 21, p. 54);

b. Și în ceea ce privește decesele materne există neclarități. OMS definește rata mortalității materne astfel: ea „corespunde unui număr de decese materne în urma gravidității sau (!) a nașterii (la max. 42 zile de la sfârșitul gravidității), survenite într-un an, la 100.000 nașteri vii înregistrate în acel an” (15, p. 99).

Într-un anumit consens, „The International Federation of Obstetrics and Gynecology (FIGO) recomandă ca doar decesele de până la 42 zile de la naștere sau avort să fie clasificate ca mortalitate maternă” (20, p. 109). Este doar o recomandare, astfel încât în unele cazuri – Anglia – se iau în considerare decesele materne de până la 1 an de la terminarea gravidității (20, p. 109).

Se diferențiază mortalitatea maternă „adevărată” – direct legată de graviditate, de cea „asociată” – din alte cauze de graviditate sau puerperium (20, p. 109). Oricum, clasificarea și înregistrarea mortalității materne sunt defectuoase.

De asemenea, o problemă generală a clasificării greșite o reprezintă problemele asociate primelor luni de graviditate, mai mult sau mai puțin conștientizate de chiar persoanele în cauză, dar și de către personalul medical.

La decesele materne se mai pot adăuga cele provenite din cauze colaterale, accidente de mașină, omucideri, HIV/SIDA, malarie, război, sinucideri, supradoză de droguri, fertilizare *in vitro*, mușcăături de șarpe, în toate aceste cazuri putând fi implicate femei gravide.

Pe de altă parte, în toată lumea, statistica medicală se confruntă cu problema subraportării mortalității materne, fapt ce apare cu claritate prin declarația UNICEF: „mortalitatea maternă a fost substanțial subestimată în trecut” (18, 1996, art. 142), de exemplu, în Taiwan - 58,38% subraportări (18, 1998, art. 35); Brazilia - subevaluare și subraportare 60% datorită sistemului bazat pe certificate de deces și transferului de pacienți la alte spitale nemonitorizate (18, 1996, art. 153); Argentina - 50% dintre decesele materne nu sunt raportate (18, 1995, art. 206); în Franța există o subestimare datorită SIDA, insuficienței atenției în înregistrare, organizării insuficiente a îngrijirii obstetricale și unor cauze neexplicate (18, 1996, art. 147). În Olanda, în inima Europei, nivelul subraportării a fost estimat la 26%, în special datorită unor clasificări greșite (decese indirecte, în timpul travaliului, după naștere, în puerperium, problemelor cerebro-vasculare). Ca urmare, se propune necesitatea înregistrării statutului de gravidă pe certificatul de deces (18, 1997, art.).

O altă problemă, legată de asemenea de înregistrarea statistică a mortalității materne, se ivește în multe țări în curs de dezvoltare, în care propriu-zis, fie că nu există o înregistrare sistematică, oficială, la nivel național, fie că multe nașteri nu au loc la spitale, ci în mod tradițional, acasă. Pentru aceste cazuri s-au pus la punct sisteme complicate de estimare, prin interviuarea unei populații randomizate „sisterhood method” (18, 1996, art.), ori folosirea datelor din „Demographic Surveillance System”, introdus în Matlab, Bangladesh (18, 1995, art. 227), prin colectarea informației despre condițiile, evenimentele și simptomele ce preced decesul, informație evaluată ulterior ca o cauză a decesului matern (18, 1995, art. 185). Un alt sistem, folosit în India, este estimarea mortalității materne prin modelul regresiei „Simple Registration System” (01995, art. 198).

Mortalitatea maternă reprezintă un factor de risc pentru femei, ce continuă să rămână important, în diverse proporții, pe întreg globul.

După unele date, o femeie moare în fiecare minut datorită unor probleme legate direct/indirect de graviditate, adică 585.000 femei gravide mor în întreaga lume într-un an, din care 99% în țările în curs de dezvoltare (16, p. 106). Riscul este în Africa de 1:16, în Asia 1:65, iar în Europa 1:1400. Sau, șansa de supraviețuire a unei femei la naștere este de 8999 din 9000 în SUA (6, p. 125).

Putem afirma că, pentru fiecare femeie care moare, cel puțin 30 au probleme în legătură cu gravitatea (7, p. 1). Pe lângă problemele gravidității propriu-zise, apar tot felul de complicații, directe/indirecte, legate de mamă și copil, ce constituie, în ultimă instanță o unitate indisolubilă. Așa încât mortalitatea maternă este vârful unui aisberg, a cărui bază este dată de factori economici și sociali, legați de subdezvoltare, sărăcie și ignoranță, tradiții și subalimentare. Nu întâmplător aproape totalitatea mortalității materne se regăsește azi în țările în curs de dezvoltare - 99%.

S-au realizat numeroase cercetări asupra cauzelor mortalității materne. Cauzele se schimbă de-a lungul timpurilor; unele, deosebit de importante în trecut, putând fi prevenite, tratate și eliminate în prezent.

Condițiile economico-sociale, deși nu apar distinct la prima vedere, reprezintă condiția de bază, ce influențează în mod fundamental toată viața femeii și cu atât mai mult perioada de gravitate și viitorul nou-născutului. E un lucru de care trebuie să ținem cont și dacă am putea face ceva în acest domeniu, scăderea ar fi categorică și pe termen lung.

Subalimentația, ca factor de bază al mortalității materne, se exprimă printr-o slăbire generală a organismului feminin, ce trebuie să suporte povara propriei vieți, dar și pe cea a viitorului copil. Nu întâmplător se spune că o mamă sănătoasă va da naștere la copii sănătoși. Dar alimentația trebuie să fie suficientă și cu aporturi alimentare corecte și multilaterale - „contează mai puțin cantitatea de calorii, cât calitatea alimentației” (6, p. 129). Lipsa acesteia poate duce fie la agravarea unor boli preexistente, fie la apariția altelor noi. Proteinele, calciul și fierul constituie factorii cei mai importanți în alimentația gravidei (vezi anemia feriprivă, hg sub 110/l). Subalimentația endemică, în Africa mai ales, dar și în unele țări și regiuni din Asia și America de Sud, se face simțită și în estul Europei – 17% și în republicile Asiei centrale – 40-50% (5, p. 6).

Evident, greutatea redusă a gravidei (dar și obezitatea), reprezintă un factor de risc suplimentar la naștere, atât pentru mamă, cât și pentru copil, ce poate să se nască prematur, ori cu o dezvoltare fizică și psihică retardată (malformații, subponderal, debil/anormal psihic).

Situația defavorizată a femeii, discriminarea, statutul ei social inferior, creează de asemenea probleme în cursul gravidității, lipsa suportului social, munca fizică grea, nivelul de instrucție limitat, limitarea posibilităților de decizie în domeniul planificării familiale ori gravitatea nedorită, întâmplătoare, nefiind deloc benefice pentru sănătatea gravidei.

Un alt grup de cauze se datorează insuficienței sau deficiențelor sistemului sanitar. Aflat în multe țări slab dezvoltate într-un stadiu primar de organizare și dezvoltare, cu o dotare tehnică și umană defectuoasă, acesta duce la o calitate a îngrijirii prenatale și materne, inclusiv post-natale, deficitară, „substandard”, cauză importantă și azi a mortalității materne în 50-80% dintre acestea (2, p. 93). Și aceasta, în condițiile în care „perioada post-partum reprezintă cheia mortalității materne” (18, 1996, art. 150). Ce atenție se poate da femeii gravide dacă, în unele

cazuri, Pakistan de exemplu, distanța până la cel mai apropiat spital este de 40 mile (18, 1997, art. 97)?

Un factor primar de risc în mortalitatea maternă este, desigur, vârsta redusă a mamei, adică mamele tinere, adolescente, primigravide, al căror număr poate fi chiar mare, mai ales în țările în curs de dezvoltare – 37,8% în Mozambic, de exemplu (18, 1998, art. 27). Importanța acestei categorii ne este dată și de cifra mare a nașterilor la femeile între 15-19 ani – 17 mil. în 1997 și care nu va scădea sub 16 mil. în 2025 (16, p. 85). Metodologia nu este nici aici chiar unitară. Uneori se ia în considerare grupa de vârstă „15-19 ani”, alteori „17 ani și sub”, ori chiar două categorii: „12-15 ani și 16-18 ani”, la care riscul de complicații este deosebit de mare – 5% la prima categorie și 1% la a doua (18, 1995, Mexic, art. 48).

La mamele adolescente apar în mai mare măsură factori cum ar fi: un comportament sexual cu risc, graviditatea neintenționată, cu consecințele respective: greutatea redusă la naștere, naștere prematură, traumatism la naștere, graviditate prelungită, anemii, toxemii, cezariene, retardarea nașterii uterine, malformații congenitale într-o măsură mult mai mare decât la femeile adulte.

Există și numeroase probleme de ordin social pe care le au mamele adolescente, spre deosebire de cele mature. De obicei ele nu sunt căsătorite, suferă presiunea adulților, sunt forțate să-și abandoneze copilul și propria educație, au resurse financiare limitate și au în mai mare măsură experiența izolării, a stresului, a avorturilor nesigure, a lipsei unei informări adecvate asupra mijloacelor de contracepție (12, p. 36).

Un alt factor de risc este și vârsta mamei peste 35 ani, mai ales în cazul primiparelor, caz în care musculatura nu mai este la fel de elastică și, inevitabil, încep să se manifeste tot felul de probleme de sănătate.

O altă experiență nedorită, deseori traumatizantă și cu efecte negative asupra unei gravidității viitoare este avortul, adică „moartea produsului de gestație înaintea săptămânii a 24-a de graviditate” (9, p. 171). O altă definiție ar fi: „terminarea gravidității pentru cauze diferite, înainte ca fătul să fie capabil pentru viața extrauterină” (12, p. 2).

Avortul poate fi de mai multe feluri: a) spontan, din cauze naturale, ori indus, la cerere; b) complet, ori incomplet, caz în care expulzarea placentei nu se face încă; c) sigur, în condiții adecvate din punct de vedere igienico-medical, ori septic, cu infecții; d) legal sau clandestin; cel din urmă, în afara legii, cu toate că în majoritatea țărilor el este permis în diferite forme și cu anumite condiții.

De multe ori, cauza avortului este necunoscută, dar ea rezidă adeseori în dezvoltarea anormală a ovulului, boli cronice, infecțioase acute, incompatibilitate Rh, deficiența progesteronului, sifilis, nefrite, alcoolism, anormalități congenitale ale uterului ce compromit implantarea corectă a oului în uter, cauze uneori tratabile. Alteori avortul nu poate fi evitat (9, p. 174).

Oricum, avortul este traumatic din punct de vedere fizic, emoțional, psihic pentru mamă, prin implicațiile medicale, dar și prin posibilele consecințe: depresie, complicații la următoarele gravidități, imposibilitatea unei gravidități ulterioare.

Pentru România, mortalitatea prin avort reprezintă mai bine de jumătate din totalul deceselor materne, în condițiile în care avortul în țara noastră prezintă cifre deosebit de mari. 1:5 avorturi provocate empiric au fost însoțite de complicații și chiar 1:10 dintre avorturile efectuate legal prezintă risc de complicații (14, p. 13).

Conform „Raportului asupra sănătății lumii, 1995”, în 1990 au fost în medie 140 avorturi în condiții periculoase la femeile fertile între 15-49 ani la 1.000 nașteri vii, desigur cu diferențe mari între țări și regiuni (15, p. 36).

Multiparitatea reprezintă de asemenea un factor de risc pentru femeile gravide. Chiar dacă – se spune (19, p. 9) – cel de-al treilea copil are cele mai bune șanse, posibilitățile fizice și fiziologice ale femeii sunt limitate, așa încât după al cincilea sau al șaselea copil, problemele la naștere sunt mult mai mari. Dintr-un studiu efectuat în Malawi, 1991, rezultă că graviditatea multiplă duce la 5,5% decese perinatale, 1,2% decese postperinatale și 11,5% decese materne (18, 1995, art. 225).

De asemenea, prezintă un risc accentuat și graviditatea multiplă, gemenii, tripleții etc., al căror număr a crescut în mod deosebit în ultima perioadă. Teoretic, probabilitatea gravidității multiple este dată de „legea lui Heinlin”: dacă incidența dubleților ar fi 80, a tripleților este de 80^2 (6.400), a cvadrupleților 80^3 (512.000). În Anglia, de exemplu, dacă în 1982 incidența tripleților a fost de 1:9.000, în 1993 ea a crescut dramatic la 1:2.700 (9, p. 194). Sarcina gemelară, cum i se mai zice, depinde de rasă, vârstă, numărul copiilor concepuți. Ea se moștenește și este mai probabilă după vârsta de 35-40 ani ai mamei. Dacă, la prima naștere incidența sarcinii multiple este de 1:74, la a șaptea naștere este mult mai mare, de 1:45 (19, p. 273).

Graviditatea multiplă reprezintă un efort suplimentar pentru organismul feminin, ce se traduce prin anemie, *placenta praevia*, travaliu prematur, creșterea redusă a fătului, deces intrauterin, hemoragii *post-partum*, pre-eclampsie și eclampsie, dificultăți în travaliu și la naștere, discrepanță de creștere între cei doi feți (9, p. 194-199).

O altă problemă de ordin general de risc crescut este dată de sarcina ectopică, extrauterină, cu o incidență de aproximativ 1:300 sarcini (19, p. 265).

Ea este localizată – 95%, în trompele fallopiene. Acestea au însă o musculatură inadecvată sarcinii și acest tip de graviditate duce rar la nașteri normale, datorită rupturilor, hemoragiilor severe. Cauzele sarcinii ectopice pot fi multiple: anormalități congenitale ale tubului-obstruat, inflamații tubale sau pelvice, sterilizării, unor metode de contracepție (sterilet), ori migrației ovulului dintr-o parte în alta (9, p. 162). Graviditatea extrauterină poate fi rezolvată cel mai adesea, prin operație – laparotomie și transfuzii de sânge împotriva hemoragiei și șocului.

Un caz mai aparte îl reprezintă graviditatea abdominală, în care ovulul se implantează în peritoneu și care se soldează tot cu operație și avort.

Un grup important de cauze ale mortalității materne îl reprezintă anormalitățile/defecțiunile cromozomiale, de care femeia nu este niciodată răspunzătoare, apărute întâmplător, dar care pot fi și induse prin poluare, supunerea

organismului la radiații, droguri, fumat, alcool, alimente conservate, preparate farmaceutice care nu sunt suficient verificate. „Ele pot fi detectate în perioada de graviditate cuprinsă între 14-20 săptămâni, când avortul terapeutic (din punct de vedere medical) este permis legal în multe state” (6, p. 130). Aceasta, desigur, în condițiile unei îngrijiri prenatale și a unui control corespunzător, cu dotările necesare de aparatură și personal medical, lucru dificil, dacă nu imposibil de realizat în foarte multe țări slab dezvoltate.

Din punct de vedere genetic, problemele ce apar în legătură cu graviditatea pot fi clasificate astfel (19, p. 70-72): a. boli asociate cu anomalii cromozomiale; b. boli cu transmitere ereditară legată de sex; c. boli cu transmitere ereditară complexă; d. malformații ce apar în cursul dezvoltării; e. boli și deficiențe mintale transmise ereditar (schizofrenie, psihoze) mai frecvente la gemeni; f. alte tulburări constituționale și degenerative; g. boli alergice: astm, ulcer duodenal.

Problema este complexă și gravă. Pe de o parte lipsa selecției naturale ar putea fi înlocuită printr-o igienă genetică atent controlată (19, p. 75). Există posibilități în acest sens, printr-un test standard – *screening* – privind serul alfa-fetoprotein (MSAFP) pentru detectarea defecțiunilor tubului neural în fetus, dar care nu este informativ decât în perioada 15-18 săptămâni de graviditate (6, p. 130). Un alt tip de analiză genetică este amniocenteza, analiza fluidului amniotic în uterul mamei, care ne poate da informații despre anormalitățile genetice. Dar nu toate sunt detectabile. Pe de altă parte, implicațiile genetice sunt majore, de vreme ce 36% dintre avorturile spontane sunt cauzate de defecțiuni cromozomiale (mai mult de 100.000 pe an în SUA). Maximum 40% din mortalitatea infantilă rezultă din factori genetici și afectează 5% din totalul nașterilor vii (6, p. 130)!

„Triada clasică” (18, 1998, art. 50) a cauzelor directe din punct de vedere medical, a mortalității materne este dată de hemoragie, infecții și eclampsie.

Incontestabil, hemoragiile de diverse tipuri reprezintă cea mai importantă cauză a mortalității materne, aflată în toate statisticile pe primul loc, cu aproximativ 25% din totalul cauzelor de deces matern.

Cauza aparițiilor hemoragiilor este diversă. Putem vorbi de cauze generale în urma unor boli endocrine, infecțioase (variolă, rujeolă), tuberculoză, boli ale sângelui (tulburări de coagulare, anemii), boli nervoase, psihice. Dar mai sunt și cauze locale: vulvo-vaginale (inflamații, traumatisme ș.a.), uterine (eroziuni de col, avort), tumori (polipi, fibroame, cancer), inflamații genitale și apoi carențe alimentare – avitaminoze.

Se deosebește hemoragia internă, atunci când se rup ovarul, uterul, trompa, de cea externă – scurgeri de sânge la exterior, în afara menstruației normale (9, p. 185). Mai putem deosebi hemoragia *ante-partum*, după săptămâna 24 de graviditate datorită placentei *praevia* (implantarea redusă a placentei în uter), ori ruperi complete ale placentei, apoi hemoragia *post-partum*, ce intervine în cursul travaliului ori a nașterii. Și aceasta poate avea cauze multiple: ruptura placentei, travaliu prelungit/dificil, dilatare uterină excesivă, multiparitate ori anestezie generală. Dar mai poate fi vorba de traume ale uterului, cervixului, vaginului ori retenția unor fragmente de placenta.

Consecințele pot fi deosebit de grave: anemie, hemoragie generală, colaps circulator, deces, ce pot fi uneori combătute prin transfuzii de sânge în primul rând, prin tratament, dar care uneori se sfârșesc cu decesul matern. Demn de amintit este faptul că 71% din cazurile de hemoragie în mortalitatea maternă pot fi evitate (20, p. 110).

De la hemoragie la pre-eclampsie și eclampsie numai este decât un pas. Eclampsia poate fi urmarea unei hemoragii severe, dar și a unor probleme pre-existente, din timpul gravidității ori chiar înainte de aceasta. Hipertensiunea arterială a femeilor se datorează condițiilor de viață ori unor probleme renale, circulatorii, cardio-vasculare. Dacă pre-eclampsia se caracterizează prin „semne fără simptome” (9, p. 116), eclampsia este o fază mai înaintată, cu simptome clare. Problemele cardiace sunt deosebit de frecvente, hipertensiunea arterială constituind, pe plan mondial, prima cauză de morbiditate și mortalitate, inclusiv la gravide – 12-18% din mortalitatea maternă (7, p. 1; 2, p. 93).

A treia componentă a „Triadei” este dată de infecții, aproximativ 15% (19, p. 325), și ea se datorează în principal nerespectării igienei, mai ales în țările în curs de dezvoltare, la nașterile ce nu au loc în cadrul unui spital, caz în care manoperele au loc în condiții dubioase putând apărea leziuni, infecții, septicemii, infecții puerperale locale, propagate, generalizate. În mod normal există la nivelul organelor genitale o floră microbiană, ce crește odată cu începerea vieții sexuale. Cauze generatoare de infecții sunt și avorturile, nașterile vaginale, procedurile chirurgicale, nașterile cu rupturi ce pot duce la inflamații, secreții, leziuni, abcese (19, p. 202). Netratarea acestora poate duce la complicații serioase în timpul travaliului și după.

Există și infecții datorate bolilor cu transmitere sexuală – sifilis, gonoree, HIV/SIDA, ori infecții fetotoxice ale organelor genitale externe, vaginului ori uterului (*Toxoplasmoza*, *Rubella*, *Citomegalovirus*, *Herpes Simplex*, *Parvovirus*, *Streptococcus B*) (9, p. 154).

Descoperirea și tratarea la timp a tuturor cauzelor posibile ale acestor infecții, mai ales în cazul existenței unei atente îngrijiri prenatale, duce la prevenirea a cca. $\frac{3}{4}$ din mortalitatea maternă datorată acestei cauze. Distocia (naștere dificilă) apare de obicei printre primele cinci cauze de deces matern. Ca totdeauna, găsim și aici o cauzalitate multiplă. Ea poate proveni din partea fătului angajat în travaliu (mărime excesivă - peste 4 kg., distocie de angajare - diferența de mărime făt-bazinul matern, poziție anormală la naștere) pe de o parte, iar pe de altă parte din partea mamei, ce are tulburări ale contracției uterine, modificări ale dimensiunilor bazinului: strâmt/deformat, dificultăți în travaliu la nașterea copilului (19, p. 3-5).

Și în acest caz nașterea supravegheată, în condiții de spital și cu personal medical calificat poate duce, în foarte multe cazuri, la evitarea complicațiilor și chiar a mortalității materne.

Strâns legat de distocie este o altă cauză a mortalității materne, și anume, *cezariana*, ce se impune ca intervenție chirurgicală deseori, tocmai în urma unor probleme ce ar putea apărea în cursul unei nașteri vaginale normale.

În unele cazuri, operația cezariană se impune, fie la alegere (în caz de *placenta praevia*, reducerea creșterii intrauterine, antecedente obstetricale, diabet matern, prezentarea defectuoasă a fătului, în special la prematuri), fie în cazuri de urgență (stres fetal, prolaps al cordonului, pre-eclampsie, ruperea placentei când copilul este în viață) (9, p. 314).

În multe cazuri cezariana este o naștere aproape normală, o soluție atractivă, atraumatică, ce salvează deseori viața mamei și a nou-născutului. Deseori însă, se apelează abuziv la cezariană, lucru ce duce la o creștere nejustificată a acestei manopere în ultimii ani. De exemplu, în SUA, într-o perioadă scurtă, 1983-1992, numărul operațiilor cezariene a crescut în medie cu 12,5% (18, 1997, art. 146). Dar cezarienele dau naștere la numeroase și grave complicații: hemoragii grave, anemii, infecții, embolism pulmonar, ce duc la creșterea mortalității materne, cu o doză de risc deloc neglijabilă. Un studiu efectuat în Olanda arată că „cezariana este de 7 ori mai riscantă ca nașterea vaginală”. Cu toate că, în condiții civilizate, cezariana este o procedură relativ sigură, riscul este de 0,04 la 1.000 nașteri vaginale și 0,53 la 1.000 cezariene (18, 1997, art. 113). În Africa însă, Zair, de exemplu, riscul mortalității materne cu cezariană este de 13 ori mai mare decât la nașterea vaginală, 93% fiind urgențe!!! Din această cauză se recomandă insistent metode alternative, ca managementul activ al travaliului, extracția vaginală, simfiseotomia (18, 1997, art. 135, ori nașterea vaginală după cezariană (18, 1997, art. 146). Evident, mortalitatea maternă și perinatală se asociază cu cezariana și cu rată mică a fertilității: 5,6 la 1.000 cezariene – Indonezia (18, 1995, art. 189).

Am amintit în cele de mai sus, pe scurt, principalele cauze ale mortalității materne. Dar mai sunt încă multe altele, ce arată complexitatea și riscul acestui moment esențial în viața femeii, dar și a speciei umane: epilepsia, diabetul, diverse probleme renale, pancreatita acută, carcinomul hepatocelular, embolismul pulmonar sau al fluidului amniotic, cancerul de col ori diverse alte tipuri de cancer ș.a.

Un loc aparte îl ocupă depresiile post-natale, „blues post-partum”. Relativ comune la peste 50% din cazuri, ele pot dura 4-5 zile, depresia moderată, ori patru săptămâni până la șase luni în cazul depresiilor post-natale ce pot ajunge până la tendințe de sinucidere și psihoze puerperale – la 0,2% dintre mame. Acestea se pot trata însă prin psihoterapie sau, uneori, psihiatric (9, p. 348).

Analiza, chiar și sumară, a principalelor cauze ale mortalității materne și a problemelor legate de acestea trebuie să ne conducă, în mod necesar la evaluarea măsurilor, a posibilităților de reducere a mortalității materne. Aceste posibilități există în mod cert, o bună parte din **cauzele deceselor materne pot fi evitate**: 55% în cazul hemoragiei, 75% al septicemiei, 65% al eclampsiei, 80% pentru distocie, 75% pentru avortul periculos, 20% pentru cauze indirecte (15, p. 36). Este un fapt deosebit de prețios de la care trebuie să pornim: mortalitatea maternă nu este nici pe departe un dat inevitabil, ea poate fi și trebuie prevenită, redusă la niveluri „acceptabile”, din ce în ce mai mici, odată cu progresul economic și social și cu dezvoltarea științei medicale. Graviditatea, nașterea, după cum am văzut, sunt procese deosebit de complexe, ce implică o mulțime de factori dintre cei mai

diverși: sociali, economici, de alimentație, genetici, diverse boli ori traumatisme. Niciodată mortalitatea maternă nu poate fi „zero”, ea va continua să existe, într-o anumită măsură, dar cauzele evitabile trebuie...evitate într-o măsură maximă posibilă pentru nivelul dat.

Ne exprimăm cu precauție, de vreme ce posibilitățile și chiar dorința de acțiune în acest domeniu variază enorm de la o țară la alta. Barierele ce există țin atât de factori obiectivi: costuri financiare, grad de organizare a serviciilor de urgență și a spitalelor, dotarea umană și materială a acestora, cât și de factori subiectivi: tradiții și obiceiuri sexuale, credințe personale, factori culturali, nivel de instrucție sexuală și maternă ce se modifică doar în timp.

Principala problemă este cea a banilor, a fondurilor necesare. Cu cât un stat este mai dezvoltat din punct de vedere economic, cu atât își poate „permite” un sistem de protecție sanitară, inclusiv maternă mai avansat, mai cuprinzător, mai preventiv. În fond, evitarea riscului mortalității materne se poate face, în principal, prin prevenire – o atență și generalizată îngrijire prenatală, detecția timpurie a problemelor și complicațiilor posibile în graviditatea femeii, selectarea și tratarea gravidelor cu risc înalt. Se pune, de asemenea, și problema financiară a dotării cu echipamente de laborator pentru efectuarea testelor prenatale, pentru transfuzii de sânge, transport de urgență ș.a.

O altă problemă constă în continua organizare, reorganizare și perfecționare a sistemului sanitar la nivel național, atât în țările slab dezvoltate, cele aflate în tranziție post-comunistă, cât și în cele dezvoltate, de tip occidental. Preocuparea în acest domeniu trebuie să fie continuă, niciodată încheiată.

Tot de prevenție ține și planificarea familială, adică prevenirea gravidității nedorite, neintenționate, ce duce cel mai adesea la avort, planificarea gravidității și a nașterilor la momentul oportun din punctul de vedere al individului și al familiei, distanțarea nașterilor în cazul femeilor multipare, de fapt, o sănătate sexuală și a reproducerii optime.

Nu putem să nu amintim și necesitatea educației pentru sănătate în vederea viitoarei gravidități și chiar paternității, încă din anii de școală, mai ales pentru femeile gravide ante- și post-partum, dar și pentru cazuri speciale cum ar fi planificarea familială post-avort, în cazul administrării contraceptivelor și, nu în ultimul rând, consultația psihosexuală în cadrul cabinetelor de planificare familială și a laboratoarelor județene de promovare a sănătății.

BIBLIOGRAFIE

1. xxx *Anuar de statistică sanitară*, Ministerul Sănătății, Centrul de Calcul, Statistică Sanitară și Documentare Medicală, 1997.
2. Anthony J., Kaye P., *Notes for the DRCOG*, New York, Editura Churchill Livingstone, 1995.
3. xxx *Conferința internațională pentru populație și dezvoltare*, Cairo, ONU, New York, 1995.
4. xxx *Contraceptive Method Mix*, Geneva, WHO, 1994.
5. xxx *Family Planning and Reproductive Health in CCEE/NIS*, Editura UNFPA, 1994.

6. Green L., Ottosan J., *Community Health*, Canada, Editura Mosby, 1994.
7. xxx *Maternal Health Around the World*, 1997.
8. May, K.A., Mahlmeister, L.R., *Comprehensive Maternity Nursing*, Philadelphia, J.B. Lippincott Co., 1990.
9. Miller, A.W.F., Hanretty, K.P., *Obstetrics Illustrated*, New York, Editura Churchill Livingstone, 1997.
10. Molnar, Anamaria, *Evoluția unor indicatori de sănătatea reproducției în jud. Cluj, în perioada 1988-1996*, în „Sesiunea științifică anuală a Institutului de Sănătate Publică Cluj”, 1998.
11. Pescaru, Al., *Populație și economie*, București, Editura Științifică, 1969.
12. xxx *Post-abortion Family Planning: a Practical Guide for Programme Managers*, Geneva, WHO, 1997.
13. xxx *Preventive Health care*, Editura P.S. Chang, 1981.
14. xxx *Sănătatea femeii, sănătatea nașunii*, Proiectul *Policy* în România, 1997.
15. xxx *Rapport sur la Santé dans le Monde*, Genève, OMS, 1995.
16. xxx *Rapport sur la Santé dans le Monde*, Genève, OMS, 1998.
17. Rayburn, W.F., Carey, J.C., *Obstetrics and Gynecology*, Editura Williams, Wilkins, 1996.
18. xxx Culegere de articole din reviste medicale din toată lumea, pe seama mortalității materne, din perioada 1995-1998, art. 1-241, (lb. engl).
19. Vinți, I., *Adolescentul de azi, familia de mâine*, Editura Dacia, 1973.
20. Willocks, J., *Essential of Obstetrics and Gynecology*, Editura Churchill Livingstone Medical Text, 1982.
21. Zarcovic, G., Enăchescu, D., *Probleme privind politicile de sănătate în țările Europei centrale și de răsărit*, Info-medica, 1998.

„EVOLUȚIE, INVOLUȚIE ȘI TRANZIȚIE ÎN AGRICULTURA ROMÂNIEI”

MARIANA MĂNĂSTIREANU

În literatura de specialitate, lucrarea „Evoluție, involuție și tranziție în agricultura României” (Gheorghe Socol, București, I.R.L.I., 1999) confirmă încă o dată, dacă mai era nevoie, necesitatea elaborării unor studii fundamentale și fundamentate de sociologie rurală, care să analizeze realitatea satului românesc din perioada postdecembristă. Dincolo de datele statistice imperfecte și incomplete pentru diagnosticarea unui fenomen atât de complex, autorul, împreună cu echipa de investigație, a folosit ca bază de date ample studii de teren, anchetele sociologice constituind instrumentarul predilect de analiză. Într-un demers științific unitar, studiul analizează principalele fenomene și procese caracteristice perioadei actuale, comparativ cu perioadele anterioare instaurării comunismului în România.

Analizând impactul relațiilor agrare asupra producției agricole, autorul relevă pe bună dreptate că societatea socialistă a constituit o deviere de la evoluția firească a agriculturii românești, fapt demonstrat de falimentul economico-social al agriculturii socialiste, agravat în ultimii ani ai dictaturii comuniste.

În mod firesc, perioada actuală deține în economia lucrării ponderea cea mai însemnată, în concordanță cu complexitatea și unicitatea trecerii de la socialism la capitalism, ca și cu utilitatea concluziilor pentru factorii de decizie din agricultură. În mod normal se consideră că reforma în agricultură a fost obstrucționată din start de imperfecțiunile Legii nr.18, de lipsa voinței politice pentru reconstruirea proprietății private în agricultură și eliminarea consecințelor economice și comportamentale ale socializării în mediul rural, marcat de imobilism.

Datele culese de colectivul de investigații, în urma extrem de laborioaselor anchete sociologice, reprezintă o bancă de date de o deosebită relevanță, care conferă lucrării autenticitate și putere de convingere.

Acest portofoliu de date a permis autorului o analiză profundă și o diagnosticare a ruralului în perioada de tranziție. Plecând de la teoria sociologică a lui Adrian G. Negrea, discipol a lui Dimitrie Gusti, care consideră gospodăria țărănească drept celula elementară a satului, autorul realizează un diagnostic al exploatației agricole țărănești, atât în ceea ce privește potențialul economic, cât mai ales prin prisma veniturilor și a calității vieții. Sunt relevate dificultățile, aparent insurmontabile care stau în fața întreprinzătorului agricol, abandonat de către stat în „jungla” economiei de piață, lipsit de inventar agricol și de capital. Se subliniază și se nuanțează rolul statului în această perioadă dificilă, care poate marca pentru mulți ani evoluția agriculturii. Sunt analizate explicit modificările comportamentale ale țaranului român, în special atrofierea sentimentului proprietății, transformarea

sa într-un hibrid descalificat, ca urmare a migrării forțate către oraș, diluarea forței de atracție a spațiului rural tradițional. Stoparea acestei derive periculoase este considerată o prioritate absolută și permanentă a reformei spațiului rural, ea necesitând timp, fonduri și eforturi multidisciplinare.

În ultimul capitol, autorul pledează în favoarea unei strategii naționale de modernizare a agriculturii și a satului, care, debarasată de coloratura politică, să proiecteze o politică agrară valabilă câteva decenii de acum încolo, adică pentru întreaga perioadă în care va avea loc tranziția de la structurile agrare actuale la cele caracteristice agriculturii moderne. Se consideră necesar să se înlocuiască evoluția spontană a agriculturii noastre cu evoluția programată. Fiind o problemă de interes național, politica agrară trebuie să aibă un caracter național. Pentru a-l dobândi, ea trebuie să fie rezultatul consensului, motivat științific. Această necesitate este argumentată prin comparația cu alte țări dezvoltate. Din această perspectivă, autorul se referă la câteva dintre dezideratele politicii agrare românești: restructurarea proprietății funciare; crearea structurilor auxiliare ale agriculturii; rolul statului; finanțarea.

În concluzie, lucrarea „Evoluție, involuție și tranziție în agricultura României” are câteva atuuri incontestabile, care o recomandă specialiștilor și publicului larg:

- caracterul științific;
- seriozitatea elaborării și bogatul conținut de date socio-economice pe care se bazează analiza;
- oportunitatea abordării unui asemenea subiect, de o stringentă actualitate și aplicabilitate;
- stilul agreabil, cursivitatea și expresivitatea expunerii.

O putem numi o carte de viitor pentru viitorul agriculturii.

„MANAGING COMPLEX NETWORKS” - Strategies for the Public Sector -

CRISTINA ION

(Walter J.M.Kickert, Erik-Hans Klijn, Joop F.M. Koppenjan (eds.), Sage Publications, London,1997)

Conform celor trei editori, rețelele sunt caracteristici fundamentale ale societăților moderne și este sarcina cercetătorilor sociali de a explora potențialul realizării politicii publice și guvernării în rețele. Editorii definesc rețeaua de politici având în vedere relații relativ stabile între organizații guvernamentale diferite și organizații semiprivatate, în care au loc procese de luare a deciziei.

Lucrarea este concepută în trei părți. Prima parte prezintă rețelele de politici și managementul rețelei; dinamica rețelei reprezintă subiectul celei de-a doua părți, reluându-se și amănunțindu-se în același timp noțiuni de management al rețelei, cu accente pe instrumente, implementarea proceselor în rețele etc. În partea a treia, care este cea dedicată concluziilor, sunt prezentate strategii pentru managementul rețelei.

Partea de introducere prezintă o perspectivă asupra managementului rețelelor de politici. Conform autorilor, „conceptul de ‘rețea de politici’ conectează politicile publice cu contextul lor strategic și instituționalizat: rețeaua publică, semipublică și actorii privați care participă în acest câmp al politicilor publice”. Se urmărește participarea în rețea a tuturor actorilor care pot contribui într-un anumit fel la realizarea politicilor (actori publici, actori privați, sectorul nonprofit).

Noutatea conceptului de ‘rețea’ constă în utilizarea lui în sfera politicilor publice, altminteri acesta fiind un termen des utilizat în alte arii de cercetare (securitate națională, sănătate publică, locuire).

Editorii purced în cartea lor la o definiție a diferenței dintre guvernare și management public. Conform acestora, guvernarea poate fi descrisă în general ca fiind ‘o influență directă asupra proceselor sociale’. Această definiție acoperă toate mecanismele care sunt legate de politicile publice. În viziunea autorilor, aceasta înseamnă că formele de conducere în discuție nu sunt restricționate la forme de ghidare conștiente și deliberate. Din acest punct de vedere, sunt implicate în guvernare toate tipurile de actori sociali, chiar și doar pentru simplul motiv că guvernarea nu se realizează într-un cerc restrâns, ci implică o mulțime de actori sociali. „Managementul public diferă de guvernare prin aceea că se concentrează pe acțiunile conștiente și deliberate ale actorilor publici de a influența procesele sociale”. Se poate afirma că managementul public este guvernare, dar nu tot ce înseamnă guvernare este management public.

Argumentul principal al celor trei editori în demersul lor este acela că politica publică este rezultatul interacțiunilor între actorii publici și actorii privați. Mai mult, politica publică este realizată și implementată în rețele de actori interdependenți.

„Această carte pune problema a ceea ce este managementul de rețea și ce tipuri de strategie există pentru a governa procesele politice complexe în rețele”.

Autorii oferă **modelul rețelei ca variantă alternativă la modelul clasic** al guvernării. „Modelul rețelei consideră realizarea politicilor și guvernarea ca având loc în rețele alcătuite din diverși actori sociali (indivizi, coaliții, syndicate, organizații), nici unul dintre acești actori neavând destulă putere pentru a determina strategiile pentru ceilalți actori”. Realizarea politicii publice în cadrul rețelei are în vedere cooperarea sau necooperarea dintre părți independente care au interese și strategii diferite, adesea conflictuale. Procesele politice nu sunt văzute ca o implementare de scopuri anterior formulate, ci ca interacțiuni în care actorii schimbă informații despre probleme, preferințe și înțelegeri și în acest fel rezultă scopurile și resursele. Desigur, acest model nu are pretenția de a rezolva toate problemele, iar autorii menționează câteva posibile cauze ale eșecului, cum ar fi: „lipsa stimulentei de a coopera și blocările acțiunii colective”; „scopurile propuse pot fi vagi sau nu oferă nici o provocare”; „actorii importanți pot fi absenți, în timp ce prezența unora dintre actori poate descuraja participarea altora”; „pot lipsi informațiile care sunt necesare pentru luarea unei decizii” etc.

„Conceptul ‘rețea de politici’ este utilizat pentru a indica modele ale relațiilor dintre actori interdependenți, implicați în procesul de luare a deciziilor. Actorii în rețea sunt interdependenți, deoarece ei nu-și pot atinge scopurile prin ei înșiși, ci au nevoie de resurselor altor actori pentru a face ceea ce și-au propus”.

Rețelele de politici sunt definite în această carte ca modele stabile ale relațiilor sociale dintre actori interdependenți, care au legătură cu problemele politice și/sau programele politice.

Prima parte a acestei lucrări este un rezumat al literaturii legate de rețele și de managementul de rețea, servind nu doar la clarificarea conceptelor de bază utilizate și dezvoltarea teoretică a acestora, ci oferind, de asemenea, un background pe baza căruia este construită întreaga lucrare. Astfel, în capitolul doi sunt examinate bazele teoretice ale conceptelor legate de rețele. Capitolul trei oferă o explorare a conceptului de management de rețea, începând cu o privire de ansamblu asupra recentelor dezvoltări în aria managementului public și guvernării.

Partea a doua oferă anumite teme elaborate pe baza conceptelor teoretice de bază și a observațiilor empirice. O problemă pe care o pune literatura de specialitate este aceea că procesele politice tind să aibă loc în comunități închise. În capitolul patru, Schaap și Van Twist discută problema închiderii (*Closedness*) și consecințele acesteia asupra managementului de rețea. În capitolul cinci, Koppenjan și Termeer consideră diferite percepții ale actorilor în rețea ca un punct de plecare în analiza lor asupra strategiilor managementului de rețea.

Klijn și Teisman (cap.6) arată cum pot fi analizate procesele politice în termeni de strategii și jocuri, și care strategii de management sunt la îndemâna unui manager, pentru a ghida procesele politice strategice complexe în rețea.

În capitolul următor, De Brujin și Ten Heuvelhof se concentrează asupra instrumentelor accesibile pentru managementul de rețea.

Hanf, Hupe și O'Toole accentuează caracterul specific al managementului de rețea la nivelul structurilor de implementare. Ei leagă ideea managementului de rețea de noțiunile teoretice ale implementării și birocrația locală (cap.8).

În capitolul 9, De Brujin și Ringeling elaborează anumite aspecte normative ale managementului de rețea.

Ultima parte a lucrării este destinată rezumării concluziilor capitolelor anterioare, fiind lansate, de asemenea, direcții pentru cercetări viitoare.

Lucrarea este utilă prin aceea că propune o nouă viziune asupra guvernării, oferind diverse alternative, dar luând în calcul și slăbiciunile noii perspective.